

ŘADA B
PRO KONSTRUKTÉRY
ČASOPIS
PRO ELEKTRONIKU
A AMATÉRSKÉ VYSÍLÁNÍ
ROČNÍK XXIX/1980 Číslo 4

V TOMTO SEŠITĚ

Prostor pro iniciativu	121
ZAJÍMAVÁ A PRAKTICKÁ ZAPOJENÍ	12
Napáječe, nabíječe, stabilizované zdroje	
Laboratorní stabilizovaný zdroj	122
Přípravek k získání souměrného napětí	123
Zlepšení regulace stabilizátoru s MAA723	124
Měnič napětí bez „zeleza“	125
MĚŘICÍ TECHNIKA	
Ni milivoltmetr	126
Měřicí kapacit a odporu	127
Měřicí průzračného napětí	128
Signální generátor	129
Generátor impulsů	130
Generátor s operačním zesilovačem	131
Ni milivoltmetr a wattmetr	132
NI TECHNIKA	
Ochranný obvod pro reproduktory	134
Ni kompresor	135
Velmi jakostní nf předzesilovač	136
VÍ TECHNIKA, PŘIJIMAČE, ANTÉNNÍ ZESILOVAČE	
Širokopásmový anténní zesilovač	137
Ví zesilovač s velkou „dynamikou“	138
Mf zesilovač pro FM	139
ČÍSLOVÁ TECHNIKA	
Časové základny pro elektronické hodiny	140
Digitální stupnice s LED	142
Hexadecimální displej	141
RŮZNÉ APLIKOVANÁ ELEKTRONIKA	
Zajímavé integrované obvody	
Konstrukční část	
Časový spínač pro temnou komoru	152
Předzesilovač pro magnetodynamickou přenosku	156
Ověřeno v redakci	158

AMATÉRSKÉ RÁDIO ŘADA B

Vydává ÚV Svazarmu ve vydavatelství NAŠE VOJSKO, Vladislavova 26, PSČ 113 66 Praha 1, telefon 26 06 51-7. Šéfredaktor ing. F. Smolík, redaktor L. Kalousek. Redakční rada: K. Bartoš, V. Brzák, RNDr. V. Brunhofer, K. Donáti, A. Glanc, I. Harminc, Z. Hradiský, P. Horák, J. Hudec, ing. J. T. Hyen, ing. J. Jaroš, doc. ing. dr. M. Joachim, ing. J. Klábal, ing. E. Králík, RNDr. L. Kryška, PhDr. E. Křížek, ing. E. Močík, K. Novák, RNDr. L. Ondříš, ing. O. Petráček, ing. M. Smolka, doc. ing. J. Vackář, laureát st. ceny KG, ing. J. Zlma. Redakce Jungmannova 24, PSČ 113 66 Praha 1, telefon 26 06 51-7, ing. Smolík linka 354, Kalousek linka 353, sekretářka linka 355. Ročně výde 6 čísel. Cena výtisku 5 Kčs, poštovné předplatné 15 Kčs. Rozšířuje PNS, v jednotkách ozbrojených sil vydavatelství NAŠE VOJSKO, administrace Vladislavova 26, Praha 1. Objednávky přijímá každá pošta i doručovatel. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS, vývoz tisku, Jindřišská 14, Praha 1. Tiskne NAŠE VOJSKO, n. p., závod 08, 162 00 Praha 6-Liboc, Vlastina 710.

Za původnost a správnost příspěvku ručí autor. Návštěvy v redakci a telefonické dotazy pouze po 14. hodině.

Číslo indexu 46 044.

Toto číslo má výjít podle plánu 9. července 1980

© Vydavatelství NAŠE VOJSKO, Praha

PROSTOR PRO INICIATIVU

„... máme-li dosáhnout rozhodujícího obratu v efektivnosti, musíme ve výrobě v optimální míře uplatnit vědeckotechnický pokrok. To je základní obsah změn, které nastolujeme.“

Předseda vlády ČSSR, L. Štrougal, na celostátním aktivu k opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení po r. 1980

k řešení úkolů efektivnosti, které nám všem uložilo 14. zasedání ÚV KSČ. V každém případě je si třeba uvědomit, že úsilí o efektivnost a kvalitu je v našich silách převést z oblasti slovního deklarování do denní praxe. Většinou lze i snadno při použití výpočetní techniky posoudit, jak kterékoli ekonomické rozhodnutí bude ve svých důsledcích vypadat, jaké úspory a jaký efekt přineset. Mám v tomto případě na myslí všeobecnou hospodářnost a výrazný růst užitné hodnoty výrobků.

Uvedme si jeden příklad. Vyvrcholením vědeckovýzkumné činnosti a hmatatelným přispěvkem vědců a techniků k řešení problémů rozvoje národního hospodářství je inovace výroby a výrobků. Nové technologie a nové výrobky ovlivňují vývoj měrné spotřeby surovin, energie a materiálu na jednotku produkce a umožňují dokonaleji a kompletně využívat materiálových a surovinových zdrojů lidské práce. Srováme-li např. měrnou spotřebu paliva na výrobu elektrické energie v SSSR, Francii a NSR se spotřebou u nás, je o 20 % větší v naš neprospech, ještě horší je to s měrnou spotřebou paliva při výrobě surového železa atd. Přibližně tataž relace platí i o výrobcích strojírenských a elektrotechnických. Zahranicí partneři jsou ochotni kupovat u nás číslicově řízené obráběcí stroje, ale bez elektroniky, která je zastaralá, vyznačující se obrovskou spotřebou elektrické energie a materiálu. Takových příkladů je mnoho a dílčí úspěchy v některých oborech elektroniky nemohou vyvázit nedostatky. Tady může pomoci právě maximální sjednocení sil konstruktérů, technologů, ekonomů a samozřejmě i zlepšovatelů, vynálezců; racionalizačních brigád, brigád socialistické práce a všech, kteří hledají možnost realizace vlastní iniciativy, angažovanosti a nápaditosti při řešení rozvoje výroby.

Podporovat všeobecnou aktivitu celospolečenské důležitosti je i úkolem našeho časopisu. I my bychom se chtěli podílet na výchově socialistického člověka, podporovat jeho snahu o seberealizaci a v rámci našich možností to také děláme. Snažíme se dávat podklady k vynálezecké, nováorské a zlepšovatelské práci, usměrňovat mimopracovní zájmy, využívání volného času. Vycházíme přitom z minulých závěrů ÚV KSČ a v současné době i ze zprávy s. V. Bilaka na 15. zasedání ÚV KSČ, v níž mimo jiné řekl: „Československo na prahu osmdesátých let je všeobecně vyspělým moderním státem, který disponuje mocným ekonomickým a duchovním potenciálem. Je pro něj charakteristická dynamika společenského vývoje, pevné sepětí strany a lidu, jednota a svorný postup se Sovětským svazem a dalšími zeměmi socialistického společenství. To tvorí spolehlivý základ našich jistot i naši budoucnosti...“

Z tohoto hlediska je třeba i přistupovat k řešení všech našich problémů, je třeba seznámit se s objektivními zákony a hybnými silami společenského vývoje, přírody i lidského myšlení a v souladu s nimi řešit usilovně všechny problémy ekonomické sféry, s nimiž se setkáváme. Znalosti uvedených

objektivních zákonů umožní každému pochopit podstatu všeho, co se děje u nás i ve světě a správně, tedy i nejúčinněji přispívat k úspěšnému socialistickému rozvoji naší vlasti.

V minulosti jsme přinesli množství nejrůznějších příkladů řešení různých problémů, ať již odborných, nebo společenských, ukázaly jsme na příkladech, jak osobní příklad dokáže strhnout k aktivitě celý kolektiv, na

příkladech domácích výrobků jsme ukazovali přednosti a slabiny toho či onoho řešení, na příkladech zahraničních výrobků jsme ukazovali trendy ve výrobě, ve vývoji součástek a zařízení, způsoby řešení problémů moderního průmyslové výroby. V této praxi chceme pokračovat i nadále, aby naše časopisy byly živé a společensky prospěšné. Kromě toho se domníváme, především pro současný způsob týmové práce, že by se na řešení ekonomic-

kých úkolů měly více podílet i svazarmovské organizace, které obvykle sdružují pracovníky nejrůznějších profesí, což umožní překonávat problémy úzké odbornosti a pomůže všem jejich členům ve stálém odborném a společenském růstu, který je nedílným důsledkem společenského úsilí, zaměřeného na řešení problémů, které se dotýkají ve svých důsledcích každého z nás.

-ou-

ZAJÍMAVÁ A PRAKTIČKÁ ZAPOJENÍ 12

František Michálek

Úvod

Opět se po roce scházíme na stránkách AR řady B nad zajímavými zapojeními, která by měla dokumentovat, jak „to dělají jinde“. Přitom každému, kdo alespoň občas prolistuje nejáký zahraniční časopis či knihu, jistě neuuniklo, jak pravidlou je teze o nutné inovaci jak finálních výrobků, tak i součástek, které se u nás vyrábějí. Pomineme-li průmyslově vyspělé státy Západu, koho by např. po návštěvě Německé demokratické republiky nebo Maďarské lidové republiky nenapadlo závidět tamním technikům sortiment prodávaných polovodičových součástek! Jen třeba množství sovětských polovodičových prvků, které jsou k dispozici v NDR, je vhodným doplňkem domácí produkce NDR, která sama o sobě je velmi rozsáhlá; totéž platí o skladbě sortimentu např. v Maďarsku, kde je k dostání množství nejrůznějších zahraničních součástek. U nás je po této stránce trh (především maloobchodní) mnohem chudší, protože navíc čas od času na něm chybí i součástky zcela běžné (viz např. článek Pár odporů a kondenzátorů v AR řady A). Tato fakta uvádí především proto, protože mají přímou souvislost s výběrem článků, konstrukcí a přístrojů, které jsou popisovány v tomto čísle AR řady B. Omezenost sortimentu součástek je zásadním omezujícím kritériem práce, jako je tato – výběru zapojení ze zahraniční literatury, pokud se kromě zajímavosti a novosti zapojení klade důraz i na možnost realizace na tuzemských součástkách. Přesto jsou však do výběru zahrnutý i obvody, které nebude možno na tuzemských součástkách realizovat, stojí-li „figl“ v nich pouze zveřejnění.

Zajímavá zapojení jsou jako před dvěma lety doplněna o výběr zahraničních integrovaných obvodů, které se svými vlastnostmi vymykají z běžného sortimentu.

Na závěr jsou pak uvedeny konstrukce, které byly ověřeny i v redakci AR. Jde především o jednoduchý předzesilovač pro magnetickou přenosku, který byl konstruován tak, aby byl co nejméně rozměrů – aby ho bylo možno umístit i do stávajících nafuzovacích a gramofonů, v nichž není místo na desku s plošnými spoji předzesilovače podle „modrého“ AR z roku 1978. Další konstrukci je pak složitější, moderně řešený spínač pro temnou komoru, postavený s využitím

perspektivních součástek v několika variantách.

Je samozřejmé, že jako v minulých letech rád uvítám veškeré připomínky jak k výběru zapojení a přístrojů, tak ke způsobu zpracování. Na závěr bych však chtěl znova upozornit, že kromě zapojení v konstrukční části nebyla žádná jiná zapojení (ani přístroje) zkoušena, že uváděně náhradní součástky z tuzemské produkce nejsou v některých případech přesnými ekvivalenty zahraničních součástek a že tedy náhrady aktivních zahraničních součástek často vyžadují i změnu v originálu použitých pasivních součástek – někdy se však ani pak nepodaří doshnout s tuzemskými součástkami původních parametrů a technických vlastností. V každém případě je si třeba uvědomit, že realizovat zahraniční zapojení s tuzemskými součástkami je do jisté míry (někdy více, někdy méně) a vývojová práce se vsemi důsledky – možností výběru součástek, nutnosti měřit a zkoušet a samozřejmě i nutnosti dobré rozumět činnosti jednotlivých součástek v zapojení i jednotlivých obvodů. Do této práce by se proto neměl pouštět ten, kdo „nemá za sebou“ stavbu a případně i návrh elektronických zařízení, kdo nemá určité zkušenosti z praxe (a ovšem i dobré teoretické znalosti).

Na tuto skutečnost upozorňuji tak důrazně proto, že jsem v minulosti dostał množství nejrůznějších dotazů k Zajímavým zapojením, z nichž bylo zřejmé, že některé z tazatelů neměli ani základní znalosti z teorie a praxe elektroniky (dotazy typu „co znamená Si u značky diody“, „když není u vývodu integrovaného obvodu nic napsáno, kam ho mám připojit“, dokonce jeden čtenář mi napsal, proč nejsou integrované obvody v zapojení napájeny – byly totiž, jak je zvykem, vycházeny u číslicových IO body napájecího napětí apod.). Některé z dotazů se týkaly i technických údajů popisovaných zapojení; je třeba si uvědomit, že jde o zapojení převzatá ze zahraničních časopisů, takže nemohu z vlastní iniciativy doplňovat údaje, které v původním pramenu chybí, i když by se třeba někdy i daly odhadnout, to by však nebylo seriózní. Pokud jsou v původním pramenu nějaké technické údaje, uvádím je vždy bezezbytku, stejně jako všechny ostatní podstatné informace.

Obsah je jako vždy rozčleněn do několika základních kapitol, které se mohou v některých případech i prekrývat (např. v kapitole Číslicová technika může být popis měřicího přístroje s logickými IO atd.); tomu se však nelze při dnešním rozmachu elektroniky

ubránit a domnívám se, že to není ani na závadu.

Napáječe, nabíječe, stabilizované zdroje

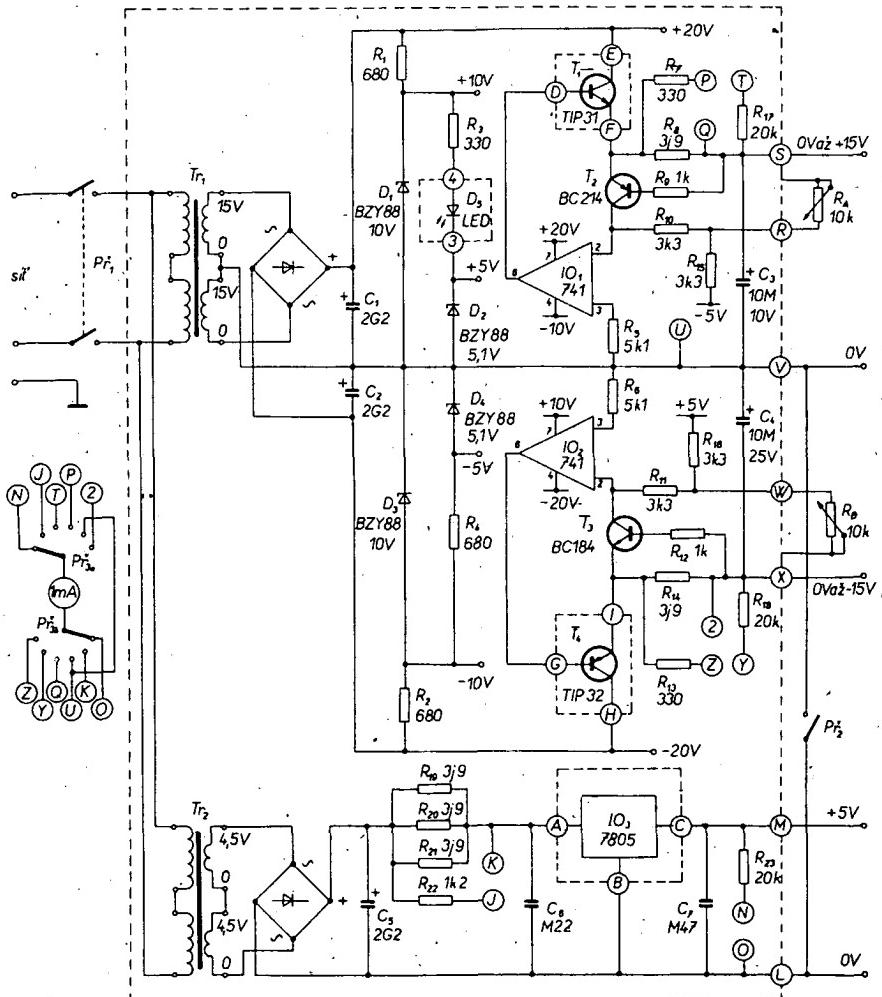
Laboratorní stabilizovaný zdroj s volitelným výstupním napětím

Základním předpokladem pro úspěšnou činnost při opravách, návrhu, vývoji a konstrukci zařízení je vhodný stabilizovaný zdroj s regulovatelným výstupním napětím a volitelným výstupním proudem. Zdroj na obr. 1 tyto požadavky splňuje: poskytuje výstupní napětí 5 V/0 až 400 mA pro napájení obvodů s IO TTL, dále regulovatelné napětí 0 až +15 V/0 až 100 mA a 0 až -15 V/0 až 100 mA. Přitom je možno zdroj napětí 5 V používat zcela nezávisle na obou dalších zdrojích (± 15 V), nebo spojit s oběma zdroji napětí 5 V „v sérii“ (sepne se přepínačem P_2) – tím lze získat zdroj regulovatelného napětí až 30 V/100 mA. Vývod 0 V je pak společný jako pro zdroj konstantního napětí 5 V, jak pro zdroj proměnného výstupního napětí.

Jak je vidět z obrázku, v přístroji jsou použity dva síťové transformátory, jeden z výstupním napětím 2×15 V, 200 mA, druhý s výstupním napětím $2 \times 4,5$ V/600 mA. Ten to druhý transformátor lze samozřejmě nahradit transformátorem se sekundárním napětím 9 V pro proud alespoň 500 mA.

Zdroj napětí 5 V má na vstupu můstkový usměrňovač s diodami pro proud asi 1 A (např. z řady KY700). Odpor R_{19} až R_{22} slouží jako bočníky k měření proudu, R_{23} jako předřadní odpor pro měření napětí. K měřidlu se připojuje přepínačem P_3 . (Ve skutečnosti nejdé v případě odporu R_{19} až R_{22} o bočníky, ale o odpory, na nichž se měří úbytek napětí, který je pak indikován jako odpovídající výstupní proud.) Mají-li tyto odpor tolerance 2 %, bude maximální chyba údaje měřidla 7 %. Měřidlo (0 až 1 mA) ukazuje výstupní proud 0 až 1 A. Je-li v sérii s měřidlem odpor R_{23} , je rozsah měření upraven na 0 až 20 V.

Zdroj proměnných napětí je zapojen tak, aby se získala napájecí napětí pro operační zesilovače typu 741, které pracují jako součetové zesilovače. Jde o napětí +10 V, +5 V, -5 V a -10 V, která se odebírají ze Zenérových diod D_1 až D_4 . Tento typ stabilizátoru byl již popsán často krát, takže o činnosti jen stručně: výstupní napětí se řídí potenciomet-

Obr. 1. Zapojení laboratorního zdroje napětí 5 V/400 mA a ±0 až 15 V/100 mA s omezením výstupního proudu a velmi malou výstupní impedancí

rem $10\text{ k}\Omega$ v každé věti zvlášť. Odebírá-li se z výstupu nějaký proud, zmenšovalo by se bez regulačního člena výstupní napětí. V závislosti na výstupním proudu se však mění i výstupní napětí operačního zesilovače, kterým se přivírá nebo otvírá výkonový regulační člen – tranzistor (TIP31, TIP32), takže napětí na výstupu zůstává konstantní. (Oba tyto tranzistory lze nahradit našimi

typy z řady KD, a to jak typ s vodivostí p-n-p, tak n-p-n.)

Oba zdroje proměnného napětí mají také proudovou pojistku, která omezuje proud na zvolenou velikost. Např. v kládné věti se obvod pro omezení proudu skládá z odporu R_8 a tranzistoru T_2 . Maximální výstupní proud je dán okamžikem, kdy bude mezi emitem a bází T_2 napětí asi 0,55 V, tedy okamžikem otevření tranzistoru. Pro odpor $R_8 = 3,9\ \Omega$ bude tento proud asi

$$I_{max} \approx 0,55\text{ V}/3,9\ \Omega \approx 140\text{ mA}$$

Odpor R_8 a odpor R_7 slouží současně jako „bočníky“ pro měření proudu, odebraného ze zdroje, jejich uspořádání je obdobné jako

odporu R_{19} až R_{22} ve zdroji konstantního napětí 5 V. Měřidlo při prepnutí přepínače P_3 do odpovídající polohy má plnou výchylku 100 mA, popř. 20 V.

Odpor R_9 omezuje proud báze T_2 na bezpečnou velikost. Odpor R_5 v neinvertujícím vstupu 741 vyrovná malé napěťové nesymetrie vyvolané vstupními proudy OZ.

Díky „zpětné vazbě“ (tj. regulačnímu obvodu) má zdroj velmi malou výstupní impedanci, která je pro tento typ stabilizátorů charakteristická.

Celý zdroj byl postaven na desce s plošnými spoji, součásti mimo desku jsou na obr. 1 označeny vývody s písmenovým označením. Na obrázku je vyznačeno i připojení měřidla v jednotlivých polohách přepínače P_3 . Dioda LED D_5 slouží jako indikátor zapnutí zdroje. Příklad uspořádání součástek je na obr. 1a, odpovídá ovšem součástkám, použitým v originálu; jako vodítka pro návrh zdroje s tuzemskými součástkami však jistě vyhoví.

K součástkám: o výkonových tranzistorech jsme se již zmínilí, jako T_2 a T_3 lze použít KF508 a KF517 (popř. KFY46 a KFY18 nebo i jiné doplňkové dvojice křemíkových tranzistorů). Integrovaný stabilizátor 5 V odpovídá našemu typu MA7805. Jako Zenerový diody vyhoví kterýkoli z tuzemských typů pro malé výkony s uvedeným Zenerovým napětím. Při konstrukci by však bylo vhodné jistit celý přístroj tavnou pojistikou v síťovém přívodu (0,5 až 1 A).

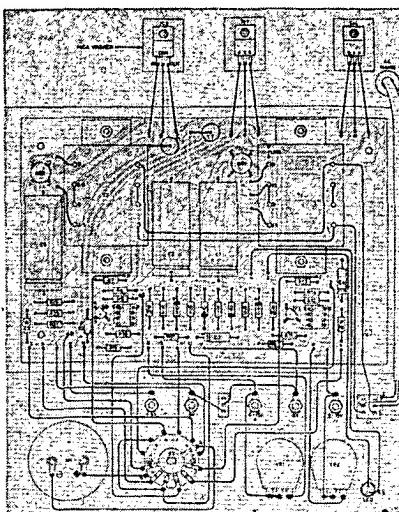
Practical Wireless, prosinec 1977

Přípravek k získání souměrného napětí z nesouměrného u stabilizovaných zdrojů

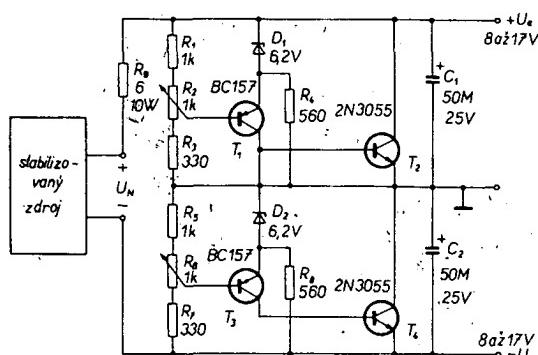
Operační zesilovače je výhodné a někdy i nutné napájet ze zdroje souměrného napětí; některé starší zdroje však mají pouze nesouměrné výstupní napětí. Přípravek na obr. 2 umožňuje jednoduše získat souměrné napětí z nesouměrného. Přípravek se skládá ze dvou bočníkových řídících obvodů, zapojených za sebe. Protože jsou oba shodné, stačí popsát činnost pouze jednoho z nich.

Cást napětí ze síťového zdroje, získaná na děliči z odporů R_1 , R_2 a R_3 se vede na bázi tranzistoru T_1 . Tranzistor srovnává toto napětí s referenčním napětím, získaným na diodě D_1 , které je přivedeno na jeho emitor. Podle vzájemné velikosti obou napětí je pak přivíráno nebo otevíráno tranzistor T_2 tak, aby spád napětí na odporu R_4 opět pomohl nastavit napětí na výstupu na žádanou velikost. Potenciometrem lze nastavit výstupní napětí v rozmezí +8 až 17 V. Kondenzátor C_1 slouží k dodatečnému vyhlazení výstupního napětí.

Záporné výstupní napětí se získává obdobným způsobem.

Obr. 1a. Příklad uspořádání součástek zdroje podle obr. 1

Obr. 2. Zapojení přípravku k získání souměrných napětí z nesouměrného

Napětí ze síťového zdroje musí být na vstupu přípravku asi o 2 V větší, než je součet výstupních napětí (tj. při ± 15 V asi 32 V). Z přípravku lze odebrat proud až 1 A (dovoluje-li to ovšem síťový zdroj). Výstupní odpor zdroje souměrných napětí je $0,35 \Omega$. Tranzistory T_2 a T_4 je třeba umístit na chladič.

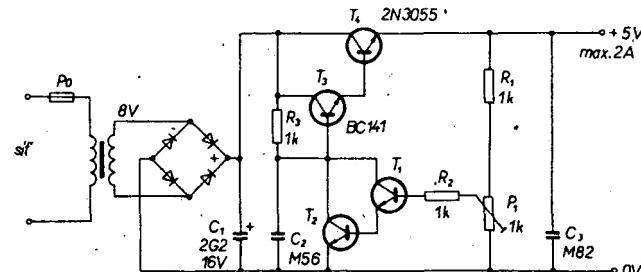
Electronic Engineering č. 585/1976

Jednoduchý zdroj k napájení obvodů TTL

Obvody TTL vyžadují stabilní napájecí napětí s relativně velmi malou tolerancí, nezávislé na odberu proudu a odolné proti poruchám ze sítě. To nelze zajistit jinak než vhodným stabilizátorem. Navíc stabilizátor musí být navržen pro relativně velký odber proudu, neboť obvody mají poměrně velkou spotřebu.

Zapojení vhodného stabilizátoru je na obr. 3. Jde o jednoduché zapojení, který i při malém počtu součástek má velmi dobré vlastnosti.

Proti běžným zapojením stabilizátorů tohoto typu nezískává se v zapojení na obr. 3

referenční napětí na Zenerově diodě, ale jako referenční napětí slouží napětí báze-emitor tranzistoru T_2 .

Žádané napětí (U_{BE} tranzistoru T_1) a skutečné napětí (část výstupního napětí na P_1) se porovnávají na tranzistoru T_1 . Při zvětšujícím se výstupním napětí se zvětšuje i napětí na bázi T_1 , tím se zvětšuje i kolektorský proud dvojice tranzistorů T_1 , T_2 . To má za následek větší úbytek napětí na odporu R_3 a tím zmenšení napětí na bázi T_1 . Proud tímto tranzistorem se zmenšuje, proto se zmenšuje i proud tranzistorem T_4 , výstupní napětí se upraví na žádanou velikost.

Výstupní napětí lze na žádanou velikost, tj. 5 V, nastavit potenciometrem P_1 .

Kondenzátory C_2 a C_3 slouží k potlačení rušivých impulsů, musí být použity typy, které nemají vlastní indukčnost (tj. např. keramické ploché). Kondenzátor C_2 současně zabraňuje rozkmitání stabilizátoru.

Podle použitého výkonového tranzistoru a podle rozměrů chladiče lze ze stabilizátoru odebrat proud až 2 A. Podle odebíraného proudu je vhodné měnit kapacitu kondenzátoru za usměrňovacími diodami – pro odebírané proudy do 1 A je vhodný kondenzátor s kapacitou do 3300 μF , pro proudy do 2 A do 5000 μF .

Je samozřejmé, že podle odebíraného proudu je třeba i zvolit typ usměrňovacích diod. Vzhledem k tomu, že je žádoucí co největší stálost výstupního napětí, je po nastavení jeho velikosti trimrem P_1 vhodné trimr změřit a nahradit ho pevnými odpory. Jako kondenzátory C_2 a C_3 by v našich podmínkách bylo třeba použít paralelně spojené keramické kondenzátory 0,15 μF .

Celé zapojení by bylo možno sestavit (i s chladičem, avšak bez síťového transformátoru) na desce s plošnými spoji o rozloze 5×13 cm (jak se to podařilo autorovi).

Elektor, duben 1976

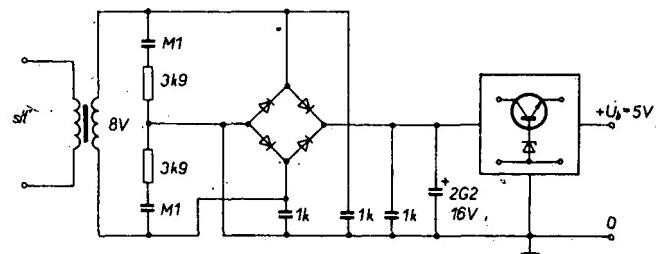
Odrošení napájecích zdrojů

Velmi nepřijemným a nežádaným jevem především u elektroakustických zařízení je jejich citlivost na vysokofrekvenční rušení.

Tuto citlivost lze podstatně omezit (i když nikoli zcela odstranit) několika kondenzátory a odpory, které se připájí do zdroje napájecího napětí elektroakustického zařízení.

Potřebné zásahy jsou zřejmě z obr. 4.

Obr. 4. Zásahy proti výstupnímu napětí elektroakustických zdrojů

výkonového tranzistoru pak stačí volit o saturování napětí (tj. asi o 0,3 V) větší, než je požadované výstupní napětí. V praxi je pak u takto upraveného stabilizátoru při velkých výstupních proudech ztrátový výkon asi poloviční proti zapojení bez úpravy. Kapacita kondenzátoru je závislá na proudu báze výkonového tranzistoru a lze ji určit ze vztahu:

$$1 \mu F \text{ na } 0,1 \text{ mA proudu báze.}$$

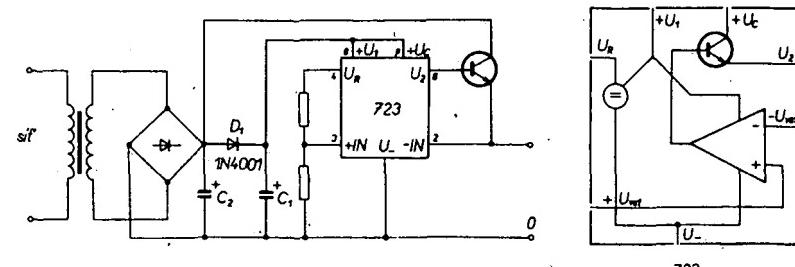
Elektor č. 7/1978

Stabilizátor napětí s velkým potlačením zvlnění

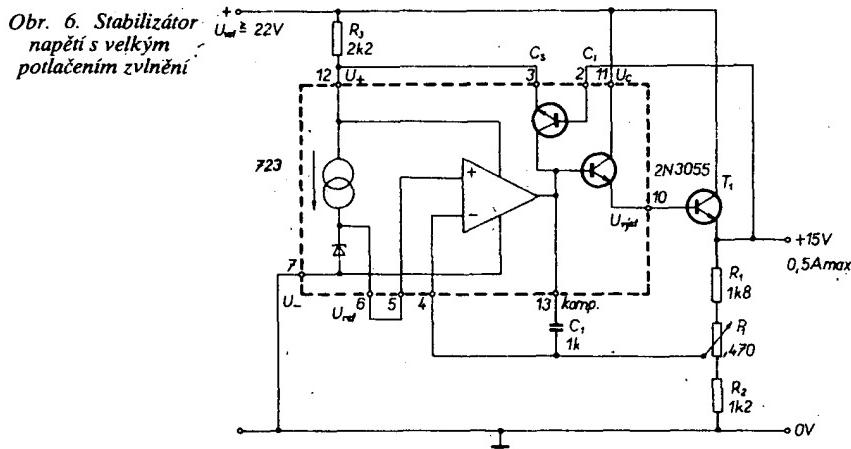
I když je na trhu obvod MAA 723 již relativně dlouhou dobou, je stále možné v zapojeních, v nichž je použit, něco zlepšovat. Na obr. 6 je např. zapojení, kterým lze zmenšit zvlnění výstupního napětí stabilizátoru. Tranzistor, kterým se omezuje výstupní proud, je v tomto případě využit k regulaci proudu referenční Zenerovou diodou. Tento proud se mění v závislosti na výstupním napětí. Úprava zaručuje, že se zvětší potlačení vlivu změn vstupního napětí na velikost přes 100 dB.

Vzhledem k tomu, že omezovací tranzistor v IO neplní svoji původní funkci, není obvod na obr. 6 zkrutovzdorný, lze ho proto použít pouze k napájení odzkoušených obvodů, nebo doplnit elektronickou pojistikou. Výstupní napětí lze měnit potenciometrem P_1 .

Firemní publikace Siemens

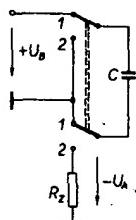
Obr. 5. Úprava stabilizátoru napětí s MAA723 při stabilizaci malých napětí

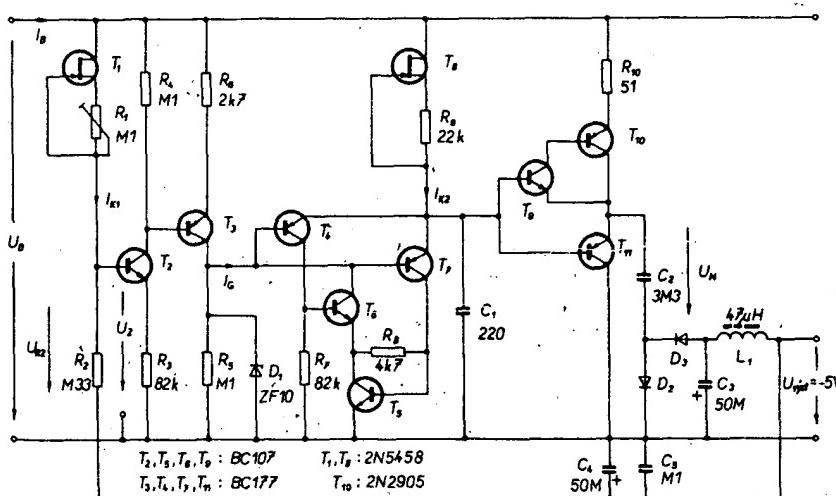
Měnič napětí „bez železa“

Dynamické polovodičové paměti vyžadují všeobecně k svému provozu tři různá napětí (např. $U_a = +12$ V, $U_\alpha = +5$ V a $U_{BB} = -5$ V). Má-li být zajištěna jejich činnost při výpadku sítě, je k zálohování napáječe třeba použít nejméně dvě baterie. Na obr. 7 je zjednodušeně naznačeno zapojení, jehož celkové schéma je na obr. 8, které obchází potřebu dvou baterií, neboť při minimální spotřebě proudu mění napětí +12 V na stabilní napětí záporné polarity, tj. na -5 V.

Princip činnosti: bude-li kondenzátor (obr. 7) v poloze 1 prepínače nabit určitým napětím, změní se v poloze 2 prepínače napětí na něm o $\Delta U = U_b$. Protože polovodičové prvky, použité jako elektronický prepínač, mají vnitřní odpor závislý na proudu, který jimi prochází, využívá se tohoto jevu k udržení konstantního napětí na výstupu i při změnách výstupního proudu (změnách zátěže).

Obr. 7. K principu činnosti měniče napětí z obr. 8

Obr. 8. Celkové zapojení měniče stejnosměrného napětí na napětí opačné polarity

tostory T_4 až T_7 , povedou a C_1 se bude vybijet. Změna napětí na C_1 se zesiluje výkonovým zesilovačem, zesílené napětí se zdvojuje zdvojovačem s kondenzátorem C_2 , C_3 a diodou D_2 a D_3 a zdvojené napětí je pak zadáným výstupním napětím.

Rozdílové řídící napětí U_2 , které vzniká odchytkou mezi úbytkem napětí na R_2 , způsobeném průchodem konstantního proudu tímto odporem, a požadovaným výstupním napětím, se vede na vstup řídícího zesilovače s tranzistory T_2 a T_3 (na bázi T_2). Změny výstupního napětí ΔU_{vst} se objeví zesíleny o

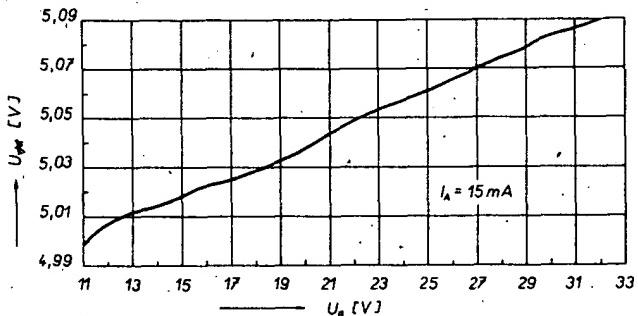
$$U_v = \frac{(R_4 R_5)}{(R_3 R_6)}$$

na bázi tranzistoru T_4 . Zenerova dioda D_1 zabezpečuje spolehlivé rozkmitání přístroje. Vlastnosti zapojení jsou zřejmé z obr. 9 a 10.

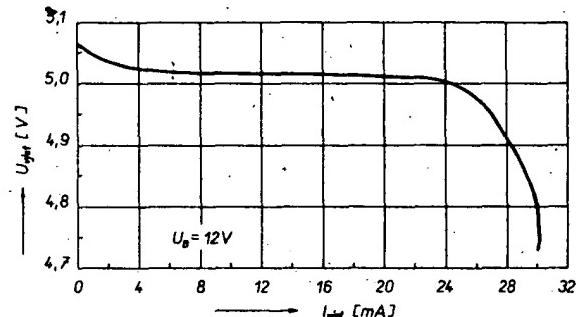
Zapojení není teplotně kompenzováno, neboť pro zamýšlený účel toho nebylo třeba. Pro použití v širokém rozsahu teplot okolí by bylo třeba kompenzovat drift proudu tranzistoru řízeného polem.

Elektronik č. 9/1977

Obr. 9. Závislost výstupního napětí na vstupním napětí

Obr. 10. Závislost výstupního napětí na proudu do zátěže

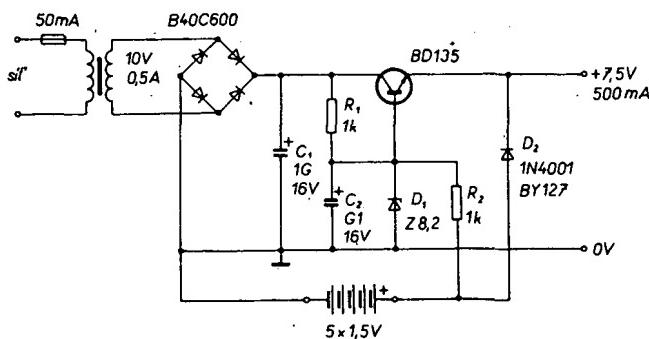

Samočinné přepínání baterie-sítě

Pro nejrůznější účely je třeba zálohovat napájení ze sítě napájením z baterií. Obvod na obr. 11 je vzhledem své jednoduchosti velmi užitečný a dobré využití v mnoha případech při výpadku sítě.

Na síťový transformátor, můstkový usměrňovač a vyhlazovací elektrolytický kondenzátor navazuje jednoduchý stabilizátor napětí, jehož výstupní napětí je 7,5 V. Baterie je připojena paralelně k výstupu přes diodu D_2 a při výpadku sítě dodává proud. Na diodě je úbytek napětí asi 0,5 V, takže spotřebič je napájen napětím asi 7 V.

Obnovit se dodávka sítě, baterie je dobíjena přes odpor R_2 . Protože zdáleka ne všechny baterie a akumulátory vydrží stálé přebíjení, je třeba navrhnut odpor R_2 tak, aby zaručoval pouze takové nabíjení, které

Obr. 11. Samočinné přepínání baterie-síť

by vyrovávalo vlastní vybíjecí pochody akumulátoru. Např. pro $R_2 = 1000 \Omega$ je nabíjecí proud

$$I = \frac{U_2 - U_{\text{bat}}}{R_2} = 0,7 \text{ mA.}$$

Elektor, červenec/srpen 1975

Odrošení napájecího zdroje pro hodiny

Cíliscové hodiny, jejichž taktovací (hodinový) kmitočet je odvozen od kmitočtu sítě (50 Hz), jsou často velmi citlivé na rušivé impulsy ze sítě. Hodiny pak mohou ukazovat falešný čas, neboť jsou spouštěny kromě správného taktovacího signálu i rušivými impulsy.

Zapojení na obr. 12 umožnuje tyto rušivé impulsy potlačit, takže hodiny jsou řízeny „čistými“ taktovacími impulsy.

Základem zapojení je integrovaný obvod 74121, monostabilní klopový obvod. Jako vstupní signál slouží kladné půlvlny usměrněného síťového napětí. Časovací článek C₁, R₁ a P₁ je navržen tak, aby délka impulsu na výstupu monostabilního klopového obvodu byla poněkud kratší než 20 ms.

Při nastavování je zprvu P_1 zcela „vypočten“. Hodiny musí jít „s poloviční rychlostí“, neboť každá druhá vzestupná hrana je překryta výstupním impulsem monostabilního obvodu. Po této zkoušce je třeba nastavit P_1 tak, aby hodiny šly správně.

Odpór R_s je třeba (v závislosti na napájecím napětí) navrhnut tak, aby špičkové napětí na vývodu 5 integrovaného obvodu nemohlo být nikdy větší než 5 V. Známe-li napětí na vyhlazovacím kondenzátoru, lze snadno spočítat potřebný odpór R_s .

$$R_x = \frac{(R_2 U_{elektr.}) - 5R_2}{5}$$

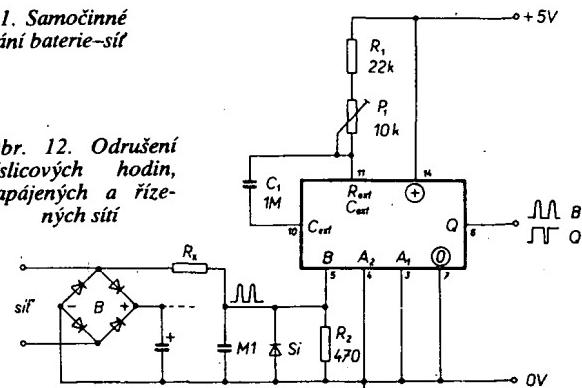
kde $U_{\text{elektr.}}$ je napětí na elektrolytickém kondenzátoru (vyhlazovacím).

Elektor, červenec/srpen 1975

Měřicí technika

Nízkofrekvenční milivoltmetr

Jedním ze základních a všeobecně využitelných přístrojů v laboratoři je nízkofrekvenční milivoltmetr. Milivoltmetr na obr. 13 má velmi dobré vlastnosti a měřicí rozsahy pokrývají přitom celou oblast měření, která

Obr. 12. Odrušení číslicových hodin, napájených a řízených sítí

případá při běžné práci v úvahu: 1 mV na plný rozsah až 1 V na plný rozsah. Kmitočtová charakteristika je přitom rovná v mezech -3 dB v rozsahu od asi 20 Hz do 200 kHz a pro slyšitelné kmitoty je prakticky v mezech 0 dB. Vstupní impedance přístroje je 1 M Ω . Přístroj je napájen ze sítě, ze stabilizovaného zdroje.

Je všeobecně známé, že není možno konstruovat měřící přístroje pro nf napětí jednoduše tak, že se vstupní napětí zesílí a pak usměrní pro měřidlo diodou - každá dioda totiž vede teprvé od určitého napětí, daného její konstrukcí - druhem polovodičového materiálu a technologií výroby. Obecně lze říci, že křemíkové diody vedou od napětí asi 0,65 V a germaniové od napětí asi 0,2 V. Přitomto uspořádání by musel mít měřící přístroj nelineární stupnici, příp. stupnici s potlačeným počátkem. Tuto nevýhodu lze obepnít tím, že se měřidlo s diodou (lépe řečeno s usměrňovačem) umístí do zpětnovazební smyčky (záporná zpětná vazba z výstupu zesílovače). Zapojení pak pracuje tak, že při malých vstupních signálech má zesílovač velký zisk, neboť zpětnovazební napětí je malé, přitom diody vedou již při velmi malých vstupních napětích. Stručně by se dalo říci, že nelinearita diod je vyrovnaná nelinearitou průběhu napěťového zisku zesílovače, ovládaného zpětnou vazbou.

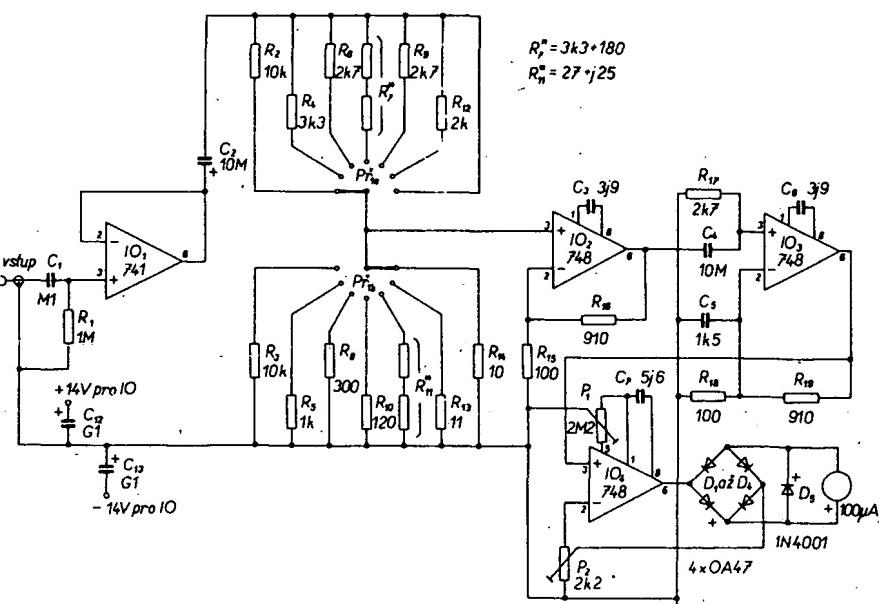
Na vstupu milivoltmetru je použit operační zesilovač typu 741, který pracuje jako impedanční převodník se zesílením 1 a 100% zápornou zpětnou vazbou mezi výstupem a invertujícím vstupem. Základní předpětí

pro integrovaný obvod a současně i jeho vstupní impedanci určuje odpor R_1 . Kondenzátor C_1 odděluje vstup pro stejnosměrná napětí. Výstupní signál z IO_1 se vede přes kondenzátor C_2 na dílčí, určující rozsahy měření. Toto jednoduché uspořádání zabezpečuje jak relativně velkou vstupní impedanci, tak malou výstupní impedanci a kromě toho i velmi dobré šumové poměry. Má však jednu nevýhodu – při měření signálů o kmotročtech vyšších než 100 kHz nebude přístroj ukazovat správně velikost měřených napětí při úrovních okolo 1 V..

Jednotlivé měřicí rozsahy jsou vytvořeny příslušnou dvojicí odporů, přepínaných přepínačem Př_{1a, b}. Spodní odpory děliče tvoří současně předpětí pro neinvertující vstup prvního z operačních zesilovačů typu 748. Na nejnižším měřicím rozsahu odpor v horní části děliče chybí, není ho třeba. Přepínač s odpory děličů je zapojen do místa s velmi malou impedancí, takže se není třeba při konstrukci obávat vlivu rozptylových kapacit a není také třeba dělič kmitočtově kompenzovat.

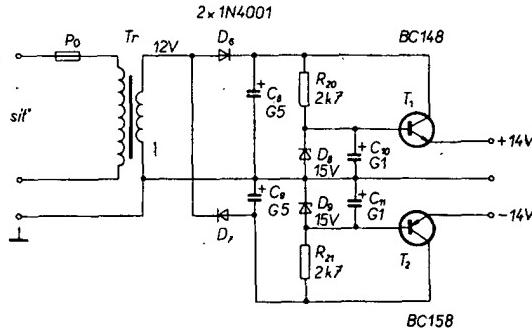
102 typu 748 je zapojen jako neinvertující zesilovač. Jeho napěťové zesílení se řídí dvěma odpory ve zpětné vazbě, R_{15} a R_{16} ; přibližně lze napsat, že jeho zesílení $A = (R_{15} + R_{16}) R_{15}$. S odpory použitými v přístroji je jeho zesílení tedy asi 10 (zisk 20 dB). Kondenzátor C_3 slouží ke kmitočtové kompenzaci.

IO_3^- je zapojen podobně. Na předchozí stupeň je navázán kapacitně kondenzátorem C₄. Předpětí pro neinvertující vstup zajišťuje

Obr. 13. Nízkofrekvenční milivoltmetr 1 mV až 1 V/25 až 200 000 Hz

Obr. 14. Napájecí zdroj milivoltmetru

R₁₇. Paralelně ke zpětnovazebnímu odporu je zapojen kondenzátor C₅. Kondenzátor má na vysokých kmitočtech malou impedanci, protože je zapojen paralelně k odporu R₁₈, je jejich výsledná impedance menší než 100 Ω a zisk obvodu se mění v závislosti na kmitočtu (tím vyšší kmitočet, tím větší zisk).

Výstup z IO₃ je na výstupní operační zesilovač IO₄, navázán přímo. Je-li můstkový usměrňovač spolu s měřidlem zapojen přímo k výstupu IO₁, je třeba použít nastavovací prvky k nastavení nulového ofsetu a citlivosti. Ofset se nuluje odporovým trimrem 2,2 MΩ (lepší by bylo použít dva pevné odpory a trim s menším odporem, nastavení by pak nebylo tak choulostivé). K řízení citlivosti slouží trimr 2,2 kΩ, který se používá při cejchování měřicího přístroje.

V usměrňovacím můstku jsou použity germaniové diody se zlatým hrotom, které mají malý úbytek napěti (OA5, OA9 nebo GAZ51 TESLA). Protože vzhledem k vlastnostem IO by při přetížení vstupu mohlo dojít ke zničení nebo poškození měřidla, je paralelně k měřidlu připojena obyčejná křemíková dioda, která pracuje v tomto zapojení jako Zenerova dioda s malým Zenerovým napětím a chrání měřidlo 100 μA před přetížením.

Přístroj je napájen z jednoduchého síťového zdroje podle obr. 14. Síťový zdroj pracuje jako zdvojováč napětí (je použit transformátor se dvěma sekundárními vinutími po 6 V). Zenerovy diody ve zdroji mají napětí 15 V, regulační tranzistory bylo možno nahradit našimi typy KF507, KF517 (KF508, KFY46 + KFY16, KFY18).

Aby byl zaručen dobrý souhlas stupeň snaží, je třeba v děliči používat odpory s tolerancí minimálně 2 %. Jako R₁₁ by měl být použit odpór 0,27 Ω; protože jde o odpór, který není v rádě, byl nahrazen dvěma paralelně zapojenými odpory, a to 1Ω + 0,25 Ω. Podobně je složen i odpór R₇ (180 Ω + 3,3 kΩ).

Před začátkem kalibrování je třeba nastavit běžce odporových trimrů zhruba do poloviny odporových drah, překontrolovat celé zapojení a nastavit „mechanickou“ nulu měřidla. Po připojení napájecího napětí se ručka měřidla z nulové polohy vychylí, nula se opět nastaví pečlivě změnou polohy běžce trimru 2,2 MΩ. Ke kalibraci lze použít libovolný signál o kmitočtu např. od 250 do 2500 Hz o amplitudě 1 mV až 1 V. Nejhodnotnější je kalibrovat přístroj na jednom z pro-

středních rozsahů (např. 30 nebo 100 mV) a po nastavení běžce trimru 2,2 kΩ překontrolovat správnost kalibrace na všech měřicích rozsazích.

Na závěr ještě poznámka: vstupní odpór přístroje by bylo možno ještě dále zvětšit, a to prostou výměnou odporu R₁ za odpor větší hodnoty, např. 10 MΩ. V tomto případě je však třeba velmi pečlivě uspořádat vstupní části měřicího přístroje, tzn. stínit dokonale přívody, popř. i vstupní operační zesilovač atd.

Vzor uspořádání desky s plošnými spoji je na obr. 14a.

Practical Electronics, červen 1976

Měřič kapacit a odporek

Dalším z měřidel, bez nichž se nelze v praxi obejít, je měřič odporek a kapacity kondenzátorů. Ideální je, má-li takový měřič lineární stupnice a není-li třeba ho pracně cejchovat – všechny tyto požadavky splňuje měřič, jehož schéma je na obr. 15.

Základní část přístroje je společná pro obě měření – dva integrované časovače typu 555 a tranzistor typu KC509 (KC149). Přístroj byl navržen se čtyřmi měřicími rozsahy, v prvním lze měřit odpory 0 až 10 MΩ (kondenzátory 0 až 1 nF), v druhém 0 až 1 MΩ (0 až 10 nF), ve třetím 0 až 100 kΩ (0 až 100 nF) a konečně ve čtvrtém 0 až 10 kΩ (0 až 1 μF).

Nejmenší měřitelné odpory jsou řádu stovek ohmů, nejmenší měřitelná kapacita je řádu desítek pF.

IO₁ na obr. 15 pracuje v astabilním režimu. Kondenzátor C₂ se neustále nabíjí přes odpór R₂ a vybíjí přes odpór R₃. Protože je R₃ mnohem menší než R₂, je vybíjecí doba podstatně kratší než nabíjecí. Na výstupu IO₁,

(vývod 3) je velké napětí během dobý nabíjení kondenzátoru C₂ a malé napětí během dobý jeho vybijení. IO₁ tedy produkuje sérii velmi krátkých negativních impulsů, které jsou vedeny přes S₃ na vstup IO₂. Kmitočet výstupní signálu IO₁ je asi 50 Hz.

IO₂ pracuje v monostabilním režimu. Na výstupu IO₂ jsou kladné impulsy, jejichž četnost odpovídá četnosti záporných impulsů na vstupu 2. Délka impulsů závisí na časové konstantě časovacího článku RC. Je-li přístroj použit k měření kondenzátorů, je jako C článku RC použit měřený kondenzátor a příslušný odpór R je zařazen přepínačem rozsahů. Při měření odporu je tomu opačně.

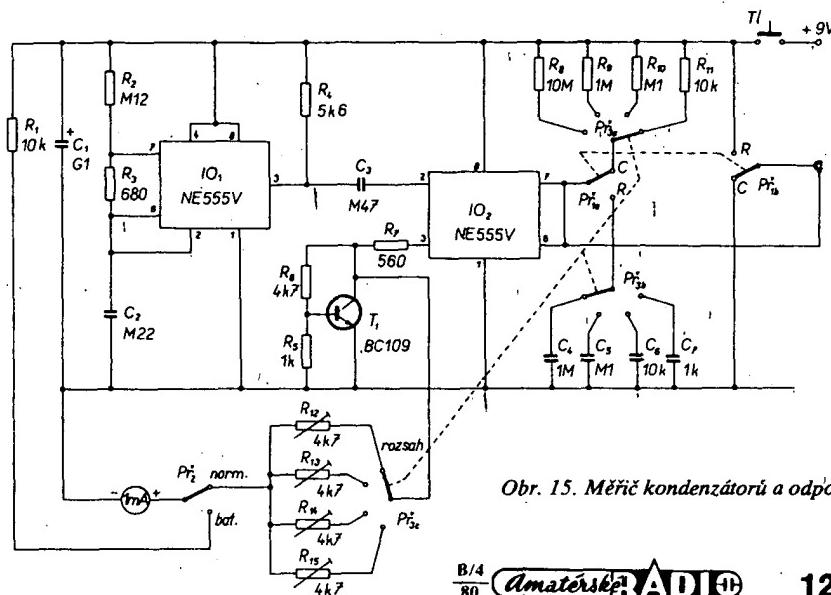
Protože je závislost mezi délkou výstupního impulsu a hodnotami odporu a kapacitami kondenzátorů časovacího článku RC lineární, je lineární i stupnice měřidla. Výchylka měřidla odpovídá průměru výstupního napětí IO₂.

Výstup IO₂ není však připojen k měřidlu přímo, neboť jeho špičkové výstupní napětí se mění se změnou napájecího napětí. V zájmu přesnosti měření je třeba, aby střední výstupní napětí na měřidle odpovídalo co nejpresněji délce impulsů na výstupu IO₂, proto byl použit T₁ jako zesilovač a spolu s R₅, R₆ a R₇ tvoří jakýsi bočníkový regulační obvod, který omezuje výstupní impulsy na amplitudu maximálně 4 V. Pak změna napájecího napětí v mezech 7,5 až 9 V nemá pozorovatelný vliv na přesnost měření.

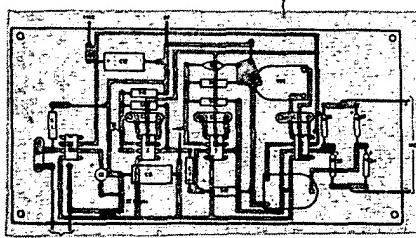
Přístroj se ovládá třemi přepínači a tlačítkem. Dvojitý dvoupolohový přepínač slouží k volbě druhu měření (odpory-kondenzátory), dvojitý čtyřpolohový přepínač zabezpečuje volbu meřicích rozsahů, jednoduchý dvoupolohový přepínač slouží jednak ke kontrole napětí napájecí baterie a jednak (v druhé poloze) k měření odporu a kondenzátorů. Stiskne-li se po připojení měřené součástky tlačítko T₁, indikuje měřidlo příslušný odpór nebo kapacitu.

Odpory použité v zapojení by mely mít toleranci 1 nebo 2 %, stejně jako kondenzátory C₂ až C₇. Měřidlo má citlivost 1 mA na plnou výchylku.

Při uvádění do chodu je třeba nastavit všechny odporové trimry na maximální odpory. Spojí se jezdce přepínačů P_{1a} a P_{1b}. Vynuluje se mechanicky měřidlo, přivede se napájecí napětí a přepne přepínač P_{1c} do polohy 1. Ručka měřidla se musí vychýlit ke středu stupnice. Pak je třeba posunout běžce odporového trimru (který přísluší této poloze přepínače) tak, aby ručka měřidla ukazovala přesně na konec stupnice. Stejným způsobem se postupuje i na všech dalších rozsazích. Po

Obr. 15. Měřič kondenzátorů a odporek

Obr. 14a. Příklad uspořádání desky s plošnými spoji

cejchování se zruší spoj jezdů Př_{3a} a Př_{3b} a přístroj je připraven k měření. Vzhledem k tomu, že se při cejchování používají jako standardy odpory R₈ až R₁₁ a kondenzátory C₄ až C₇, je třeba tyto součástky vybrat co nejpřesněji, s co nejmenšími tolerancemi.

Practical Electronics, srpen 1977

Ohmmetr s lineární stupnicí

Poněkud jinak než předchozí přístroj je řešen ohmmetr na obr. 16. Při jeho konstrukci bylo snahou odstranit nejběžnejší nedostatek dosud používaných ohmmetrů – nonlinearitu stupnice. Představime-li si totiž běžné uspořádání klasického ohmmetru, je v sérii s měřidlem zapojena baterie, proměnný odpor a měřený odpor. Proud měřidla je v tomto případě dán vztahem

$$I = \frac{U_{bat}}{R_x + R_{prom} + R_{měř}}$$

Pro měřidlo s citlivostí např. 100 μ A a baterii 3 V musí pak být

$$R_{prom} + R_{měř} = \frac{3 \text{ V}}{100 \text{ } \mu\text{A}} = 30 \text{ k}\Omega.$$

Je-li dále R_x např. 20 k Ω , ručka měřidla ukáže 60 μ A. Bude-li měřený odpor dvakrát větší, bude ručka měřidla ukazovat proud

$$\frac{3 \text{ V}}{30 \text{ k}\Omega + 40 \text{ k}\Omega} = 42,8 \text{ } \mu\text{A}.$$

Z příkladu je zřejmé, že dvakrát větším odporu neodpovídá dvakrát menší výchylka ručky (dvakrát menší proud), stupnice měřidla musí být proto nonlinearní.

Řešením této závady je obvod, v němž měřeným odporem bude protékat konstantní proud, a v němž se bude měřit úbytek napětí na odporu, bude-li jím protékat tento konstantní proud.

V zapojení na obr. 16 je jako zdroj konstantního proudu použit operační zesilovač v invertujícím zapojení.

Popis činnosti: referenční napětí se získává na Zenerové diodě D₁ se Zenerovým napětím 6,8 V a na požadovanou velikost upravuje odporným trimrem 22 k Ω v sérii s pevným odporem 39 k Ω . Napětí z běžece trimru se vede na neinvertující vstup prvního operač-

ního zesilovače, který pracuje jako sledovač s jednotkovým ziskem. Jeho vstupní odpor je řádu jednotek megaohmů, proto nezatěžuje zdroj referenčního napětí. Odporový trimr (zapojený jako potenciometr) je třeba nastavit tak, aby na výstupu IO₁ bylo napětí 5 V. Napětí 5 V bylo zvoleno jako pracovní proto, aby se využilo co nejdéle doby života napájecí baterií 9 V.

Výstupní napětí z IO₁ se vede na vstup IO₂, přes odpor, zvolený přepínačem Př_{1a}. Při měření na rozsazích 10, 100 a 1000 Ω se používá stejný odpor (1 k Ω); když byl odpor menší, byl by IO₂ zatěžován neúměrně velkým odběrem proudu. V praxi to znamená, že na rozsahu 10 Ω je maximální výstupní napětí IO₂ 50 mV, na rozsahu 100 Ω pak 500 mV.

Výstup z IO₂ se vede na vstup IO₃, který „násobí“ výstupní napětí IO₂ činiteli 100, 10 nebo 1 v závislosti na poloze přepínače rozsahu.

Elektrická nula měřidla se nastavuje potenciometrem 10 k Ω v poloze přepínače rozsahu 10 Ω , neboť v této poloze přepínače má IO₃ největší zesílení a i malý offset je dobré patrný.

Výstupní napětí z IO₃ se vede na měřidlo přes pevný odpor 4,3 k Ω a proměnný odpor (trimr) 1 k Ω . Trimr je třeba nastavit tak, aby ručka měřidla ukazovala plnou výchylku, je-li na svorkách měřidla přesně 5 V. Zenerova dioda D₂ se Zenerovým napětím 5,6 V chrání měřidlo před přetížením. Měřidlo má základní citlivost 1 mA.

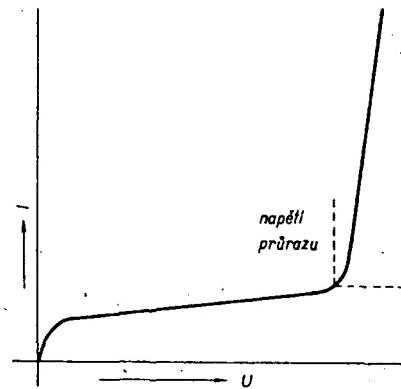
V poloze „zapnuté“ přepínače Př₂ se připojuje obě baterie, v poloze „vypnuto“ se baterie odpojí a současně se zkratují svorky měřidla, v poslední poloze přepínače se připojuje paralelně k napájecím bateriím měřidlo, upravené odporem R₁₄ k měření napětí do 18 V. Odpor R₁₃ přitom simuluje zátěž baterií měřícím přístrojem.

Nastavení: voltmetri se připojí k výstupu IO₁, odporným trimrem 22 k Ω se nastaví tak, aby voltmeter ukázal napětí 5 V. Dále se voltmeter připojí na výstup IO₃, přepínač rozsahu se přepne na rozsah 10 Ω a vstupní svorky se spojí dokrátko. Potenciometr 10 k Ω se nastaví tak, aby voltmeter ukazoval 0 V. Voltmeter se nechá na výstupu IO₃, přepínač rozsahu se přepne na „1 k Ω “ a mezi měřicí svorky se připojí přesný odpor 1 k Ω . Voltmeter musí ukázat výchylku 5 V a odporný trimr 1 k Ω se nastaví tak, aby ručka měřidla ukazovala plnou výchylku.

Practical Electronics, září 1977

Měří průrazného napěti

Měří na obr. 18 umožňuje měřit průrazné napěti tranzistorů, diod, Zenerových diod, neonek atd. Oblast napěťového průrazu je to místo na charakteristice uvedených prvků, v němž velký přírůstek proudu protékajícího prvkem odpovídá pouze velmi malému přírůstku napětí, přiváděného na prvek (obr. 17). Jde o známé „koleno“ charakteristiky

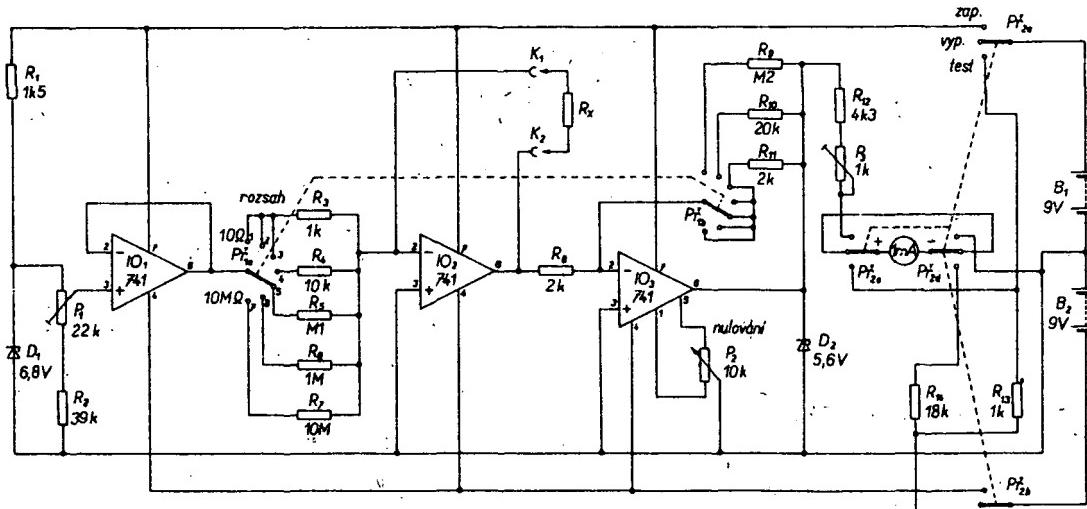

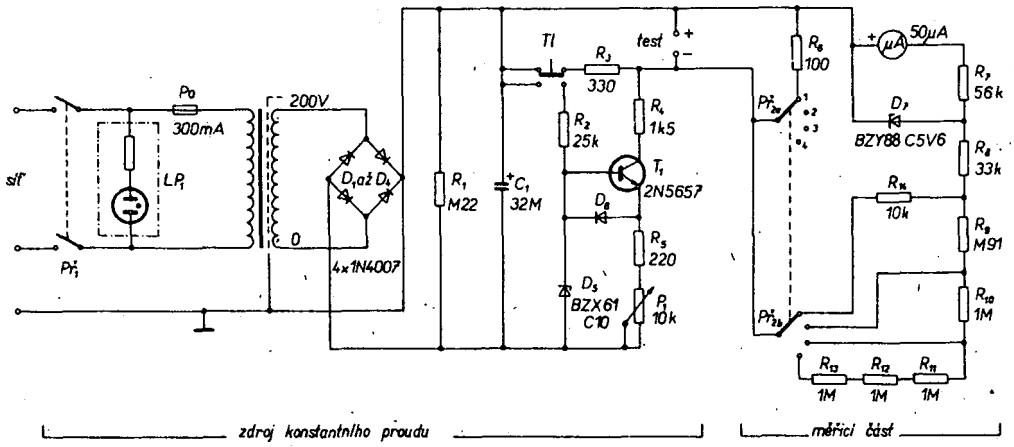
Obr. 17. Typická „průrazná“ charakteristika polovodičového přechodu

napětí–proud, v němž se začíná proud pravěkem lavinovitě zvětšovat, což má obvykle za následek nevratné změny parametrů prvku, popř. jeho zničení. Měříce napětí, při němž se proud pravěkem začne lavinovitě zvětšovat, se obvykle nazývají měříče průrazného napětí. Využívají toho, že omezí-li se proud protékající měřeným prvkem na bezpečnou velikost, lze zjistit napětí, do něhož (s určitou rezervou) lze prvek bezpečně používat.

Měří průrazného napěti je velmi výhodný především v našich podmírkách, neboť na trhu nejsou běžně polovodičové prvky (především tranzistory) pro velká napětí; přitom však často mají tuzemské tranzistory průrazné napětí větší, než jaké zaručuje katalog výrobce. Navíc je vhodné předem přeměnit právě na průrazné napětí tranzistory např. pro rozkládové obvody v televizních přijímačích a osciloskopech – ušetří to čas i peníze za zničené tranzistory.

Základem měřicí průrazného napětí je generátor konstantního proudu, který umožňuje zvětšovat napětí na měřeném prvku až do té doby, než začne pravěk protékat předem nastavený proud. (Známe-li proud,

Obr. 18. Zapojení měřiče průrazných napětí. V originálu bylo pro napětí nad 200 V použito jako T typu 2N5657, pro napětí kolem 180 V typu MJE340. Z tuzemských tranzistorů by v tomto přístroji vyhověl pouze typ KF504 (pro napětí kolem 150 V). Při menších napětích na C_1 než 250 V je vhodné zmenšit i R_4 (asi na 820 Ω až 1 k Ω)

který bude protékat měřeným prvkem v zapojení, pro které je určen, lze jako proud, při němž měříme průrazné napětí, volit právě pracovní proud atd.)

Transformátor na obr. 18 má sekundární napětí 200 V, po usměrnění je tedy na vyhlašovacím kondenzátoru 32 μ F asi 280 V. Je-li stláčeno tláčítko T_1 , protéká odporem R_2 a diodou D_3 proud asi 8 mA a na katodě Zenerovy diody je referenční napětí 10 V. Toto napětí (méně napěťový úbytek na přechodu báze-emitor tranzistoru) se objeví i na sériové kombinaci R_s + proměnným odporem 10 k Ω , takže emitorem tranzistoru protéká konstantní proud asi

$$\frac{9,3}{R_s + R_P} \quad [\text{A}].$$

Je-li tranzistor otevřen, protéká část tohoto proudu (odpovídající proudovému zesilovači činiteli tranzistoru v zapojení se společnou bází, tj. asi 0,96 pro MJE340) obvodem kolektoru, odporem R_4 a prvkem, připojeným ke svorkám. Proměnným odporem lze tak měnit kolektorový proud, zcela nezávisle na kolektorové zátěži, až do saturace tranzistoru. K té dojde tehdy, bude-li spád napětí na R_4 , R_s , P_1 a na zkoušeném prvku přibližně stejný jako napětí na C_1 .

Měřicí část přístroje měří napětí na zkoušeném prvku, tj. na svorkách přístroje. Je-li přepínač P_2 v poloze 1, měřidlo je připojeno jako miliampermetr s celkovou výchylkou 50 mA (měří proud zkoušeným prvkem). V dalších polohách přepínače měří měřidlo napětí, rozsahy jsou 50 V, 100 V a 250 V. Místo této měřicí části lze k měření a nastavování použít běžné univerzální měřidlo s napěťovými a proudovými měřicími rozsahy.

K přístroji není celkem co dodávat – snad je pouze třeba zmínit se o výběru tranzistoru – ten musí mít maximální povolené pracovní napětí větší, než je napětí na vyhlašovacím kondenzátoru, a pokud možno, alespoň s 10% rezervou. V každém případě je vhodné použít pro tranzistor chladič, neboť to umožňuje jeho dlouhodobý provoz za podmínek, blížících se pracovním podmínkám při záťaze ve zkratu.

Měření: před připojením zkoušeného prvku se nastaví přepínač na polohu pro měření proudu a stiskne se tláčítko T_1 . Proměnným odporem se nastaví zkušební proud (požadovaný). Tláčítko T_1 se uvolní, připojí se měřený prvek (pozor na správnou polaritu) přepínač. Př se přepne na měření napětí 250 V. Stiskne se tláčítko T_1 a na měřidle se čte průrazné napětí. Při používání přístroje je třeba dbát na to, že maximální výkon, který může být zkoušený prvek zatěžován, je až 10 W (250 V \times 40 mA) – proto pozor při zkoušení tranzistorů s velkým závěrným napětím a s malými povolenými proudy! Kromě toho jistě není přijemný ani styk s napětím 250 V!

Practical Electronics, prosinec 1976

tor naladit na správný kmitočet, je část napětí oscilátoru přivedena na usměrňovač (přes keramický filtr) a indikována ručkovým měřidlem. Kmitočet oscilátoru bude shodný s kmitočtem keramického filtru, bude-li mit ručka měřidla maximální výchylku. Během doladování oscilátoru se modulace odpojuje spináčem S_1 .

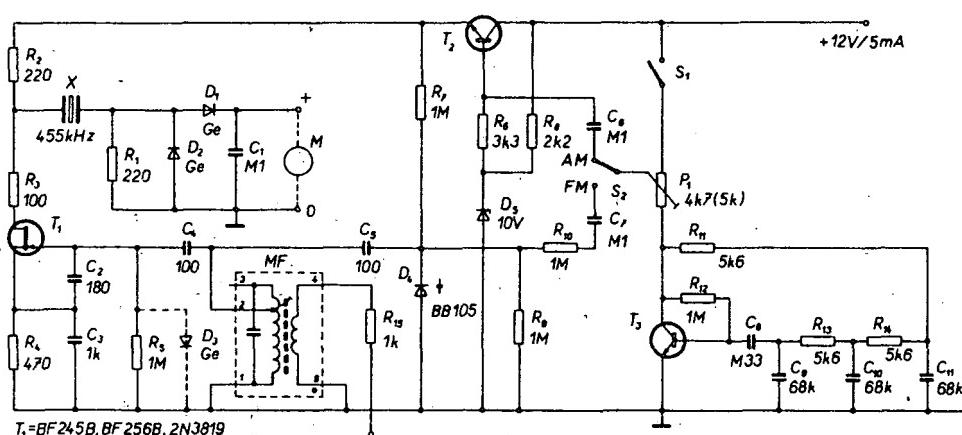
Nízkofrekvenční oscilátor pracuje s tranzistorem T_3 . Amplitudově modulovaný signál bude na výstupu generátoru tehdy, moduluje-li se napájecí napětí pro tranzistor T_1 tranzistorem T_2 ; přepínač modulace musí být přítom v poloze AM. Bude-li v poloze FM, je mezfrekvenční signál modulován, kmitočtově varikapem D_4 . Stupeň modulace lze řídit potenciometrem P_1 .

Mf signál se odebírá ze sekundárního vinutí mf transformátoru. Sériový odpór R_{15} se volí podle požadované amplitudy výstupního signálu a požadované impedance; musí však být větší než 100 Ω .

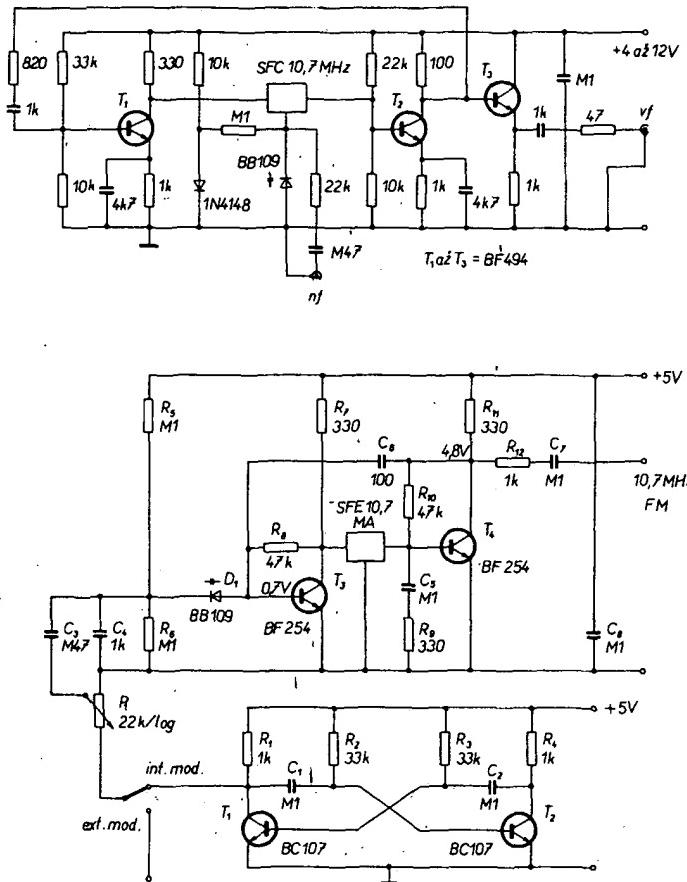
Elektor č. 92/1978

Generátor zkušebního signálu pro přijímače kmitočtově modulovaného signálu

Praktickou pomůckou pro přezkušování a opravy přijímačů pro kmitočtově modulované signály může být generátor na obr. 20. Vysokofrekvenční signál vyrábí astabilní multivibrátor s keramickým filtrem, generátor kmitá na kmitočtu, pro nějž je fázový posuv keramického filtru nulový. Signál je kmitočtově modulován kapacitní diodou, modulační signál může být získán buď z nízkofrekvenčního generátoru, nebo k jeho

Obr. 19. Generátor k nastavování mf zesilovačů

Obr. 20. Zapojení generátorů ke zkoušení mf zesilovačů u přijímačů kmitočtově modulovaných signálů

generování lze též použít multivibrátor. Obě zapojení na obr. 20 se od sebe liší především svými vlastnostmi. V prvním případě jde o kmitočtově stabilní generátor, který kmitá přesně na kmitočtu, daném barevnou tečkou na vrcholu filtru (např. pro filtry typu SFE s oranžovou tečkou je to kmitočet 10,73 MHz, s bílou tečkou 10,76 MHz, s modrou tečkou 10,7375 MHz apod. Kmitočet 10,7 MHz přesně má filtr, označený červenou tečkou). Kmitočtový zdvih tohoto generátoru je velmi malý, 1,3 kHz při kmitočtu 10,7 MHz, popř. 13 kHz na desáté harmonické (107 MHz). Dobrý mf zesilovač musí však takový zkušební signál zpracovat „bezšumově“.

V druhém zapojení má výstupní signál mnohem větší kmitočtový zdvih, na desáté harmonické asi 75 kHz, což odpovídá zdvihu vysílače FM. Použitý způsob kmitočtové modulace má též za následek, že střední kmitočet výstupního signálu je asi o 40 kHz nižší, než odpovídá použitému keramickému filtru. Použije-li tedy ke zkoušení mf zesilovače přijímače s mf kmitočtem 10,7 MHz tento generátor, musí být jako keramický filtr do generátoru vybrán typ s příslušně vyšším rezonančním kmitočtem (viz uvedený přehled filtrů v předešlém odstavci).

I když oba generátory slouží především ke zkoušení mezifrekvenčních zesilovačů, lze s nimi zkoušet i tunery jako celek, použije-li se některý z jejich harmonických kmitočtů; např. 8. harmonická má kmitočet 85,6 MHz, devátá 96,3 MHz a desátá 107 MHz (má-li generátor základní kmitočet 10,7 MHz).

Elektor, červenec/srpna 1975

pohybovat v mezích 10 až 15 V. Jde o efektivní napětí; protože však pro další úvahy potřebujeme znát špičková napětí, uvědomíme si, že efektivnímu napětí 10 V odpovídá špičkové napětí 14,4 V a efektivnímu napětí 15 V špičkové napětí asi 21,2 V.

Horní část zapojení slouží k měření Zenerova napětí stabilizačních (Zenerových) diod; při efektivním napětí na sekundárním vinutí transformátoru 15 V lze přístrojem měřit diody do Zenerova napětí $U_Z = 15$ V. Při jednocestném usměrnění je totiž za odporem 1,5 kΩ stejnosměrné napětí naprázdno 13,6 V (při $U_{ef} = 10$ V), popř. 20,7 V (při $U_{ef} = 15$ V). Toto napětí musí ukázat univerzální měřicí přístroj, připojený ke svorkám C, D. Po připojení Zenerovy diody ke svorkám A, B ve správné polaritě (katoda na +), lze na pripojeném voltmetu přímo číst Zenerovo napětí. Ukazuje-li voltmetr napětí 0,7 V, je dioda ke svorkám připojena opačně, nesprávně. Ukazuje-li voltmetr napětí 0 V při obou polaritách připojení, je dioda vadná (zkrat). Ukazuje-li voltmetr při jedné polaritě připojení diody napětí 0,7 V a při opačné polaritě plné napětí U_A , jde o diodu se Zenerovým napětím větším než asi 20 V (než to není Zenerova dioda).

Druhá část zapojení slouží ke kontrole usměrňovacích, spínacích a jiných diod. Zapojení je jednoduché: zkoušená dioda se používá jako usměrňovač a podle způsobu jejího připojení se rozvíti příslušná dioda LED podle tohoto schématu:

A. Svítí obě diody. Zkoušená dioda je vadná (zkrat).

B. Svítí D_2 . Zkoušená dioda je připojena anodou na E a katodou na F; je v pořádku.

C. Svítí D_3 . Zkoušená dioda je v pořádku a je připojena anodou na F a katodou na E.

D. Nesvítí ani jedna z diod. Zkoušená dioda je přerušena.

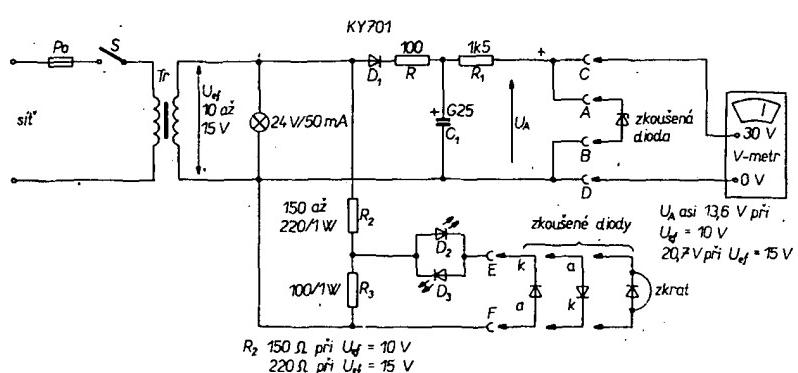
Vše, co bylo řečeno o zkoušení běžných diod (bod A až D) platí i pro zkoušení svítivých diod. Podle bodů B a C budou ovšem současně svítit vždy dvě diody – indikační i zkoušená.

ELO č. 10/1979

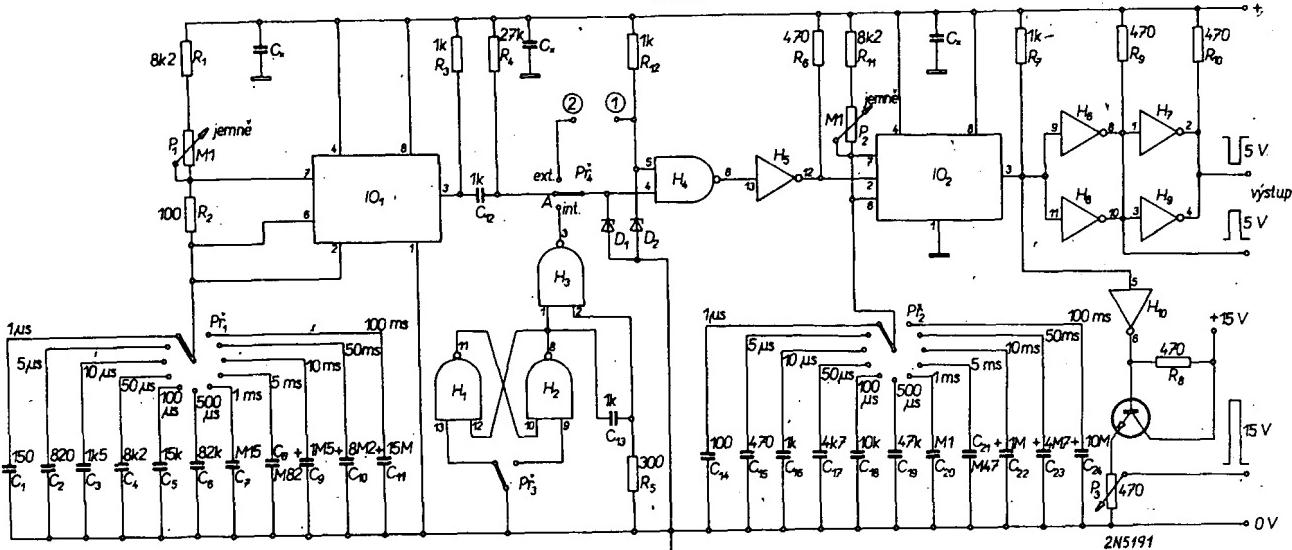
Generátor impulsů

Jedním z nejúspěšnějších integrovaných obvodů všech dob je známý časovač typu 555 (popř. jeho „dvojče“, známé pod označením 556). Z jeho velmi vtipných aplikací je na obr. 22 zapojení generátoru impulsů, který získal ve čtenářské soutěži časopisu Elektor 4. místo (v roce 1975).

V generátoru jsou použity dva časovače typu 555. První z nich je zapojen jako astabilní multivibrátor, který generuje impulsy o kmitočtu, daném R_1 , P_1 a R_2 a kapacitou kondenzátoru, zařazeného do obvodu

Obr. 21. Jednoduchý přístroj ke zkoušení diod

Obr. 22. Generátor impulsů s časovači typu 555

přepínačem P_1 . Impulsy z IO_1 je řízen IO_2 , také časovač typu 555, který je zapojen jako monostabilní multivibrátor. Délka takto vytvořených impulsů závisí na R_{11} , P_2 a kapacitě kondenzátoru, zařazeného do obvodu přepínačem P_2 .

Diferenciální člen C_{12} , R_4 na výstupu prvního časovače zamezuje tomu, aby délka impulsu na vstupu IO_2 mohla být větší než délka impulsu na výstupu tohoto IO. Zenerový diody na vstupech hradla NAND H_4 (1/4 7400) chrání vstup přístroje pro externí spouštění a pro hradlování před nežádanými rušivými impulsy a před přebuzením vstupu hradla. Generovaná série impulsů může být kdykoli přerušena úrovní log. 0, přivedenou na vstup 1 (v kroužku), popř. lze činnost IO_2 řídit vnějším spouštěcím impulsem, přivedeným na vstup 2 (v kroužku).

Generátor má tři výstupy. Na horních dvou vstupech jsou obdélníkovité impulsy úrovně TTL se vzájemně obrácenou polaritou (komplementární). Ze třetího výstupu (nejspodnější) se mohou odebírat signály s nastavitelnou amplitudou od 0 do 15 V (při napájecím napětí 15 V na kolektoru tranzistoru). Je-li přepínač P_4 v poloze „int“, objeví se na výstupu generátoru vždy při přepnutí přepínače P_3 jednotlivý impuls.

K jemnému nastavení kmitočtu a šířky impulsů slouží potenciometry (proměnné odporové) P_1 a P_2 .

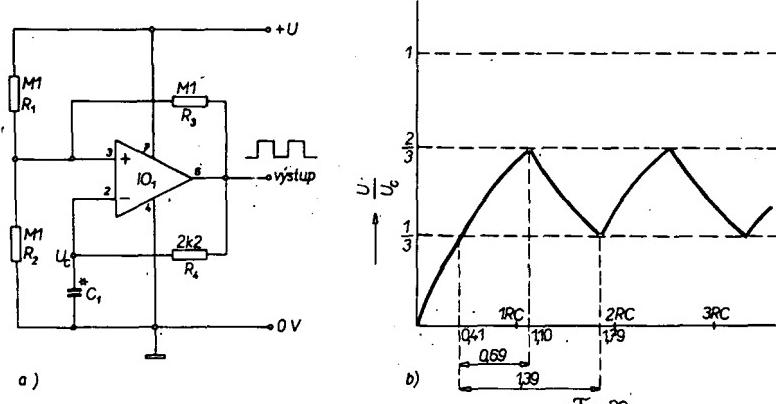
Kondenzátory C_x se připojují vždy k těm vývodům integrovaných obvodů, na něž se přivádí napájecí napětí, jejich kapacita se volí v rozmezí 47 nF až 0,1 μ F – slouží k filtraci napájecího napětí.

Jako invertory byly použity invertory tvořící pouzdro 7406, jako hradla pouzdro 7400. Tranzistor je křemíkový spínací typ vodivosti n-p-n (odpovídá zhruba našemu typu KSY62).

Elektor, červenec/srpen 1975

Generátor napětí obdélníkovitého průběhu s operačním zesilovačem

Prakticky s libovolným integrovaným operačním zesilovačem lze zkonstruovat generátor napětí obdélníkovitého průběhu. Zapojení na obr. 23 má proti obvyklým zapojením několik výhod: generátor (osilátor) se rozkmitává velmi spolehlivě, kmitočet je nezávislý na napájecím napětí ve značně širokých mezích a generátor nemá žádné tzv. kritické součástky.

Obr. 23. Generátor napětí obdélníkovitého průběhu s operačním zesilovačem (a) a závislost kmitočtu na napájecím napětí (b)

Činnost generátoru: Na kondenzátoru C_1 není žádné napětí. Po připojení napájecího napětí je na kondenzátoru nulové napětí (je to vlastní napětí na invertujícím vstupu operačního zesilovače), napětí na neinvertujícím vstupu operačního zesilovače je kladné a je dané dělencem R_1 , R_2 . Výstupní napětí operačního zesilovače se bude proto rovnat napájecímu napětí a na neinvertujícím vstupu bude proto kladné napětí, rovnající se 2/3 napájecího napětí (R_1 a R_3 spojeny s kladným pólem napájecího napětí). Kondenzátor C_1 se začne nabíjet. Zvětší-li se napětí na něm na 2/3 napájecího napětí, zmenší se výstupní napětí operačního zesilovače na nulu. Na neinvertujícím vstupu nebudu již 2/3 napájecího napětí, ale jen 1/3 (odpor R_3 je spojen přes výstup operačního zesilovače se zemí).

Kondenzátor C_1 se začne vybíjet přes odpor R_4 a obvod „se překlopí“ do výchozího stavu, a to přesně tehdy, bude-li na C_1 1/3 napájecího napětí. Celý děj se pak periodicky opakuje: napětí U_c na kondenzátoru se mění mezi 1/3 až 2/3 napájecího napětí.

Z obr. 23b je zřejmé, že kmitočet oscilací je skutečně nezávislý na napájecím napětí (na svíslé ose je vynesen poměr napětí napájecího a na kondenzátoru, U_b/U_c). Při větším napájecím napětí se pouze zvětšuje nabijecí a vybíjecí proud kondenzátoru, teckoucí přes odpor R_4 , perioda, za níž se na kondenzátoru C_1 změní napětí z 1/3 U_b na 2/3 U_b , zůstává konstantní.

Kmitočet výstupního signálu lze určit ze vztahu

$$f = \frac{1}{1,4RC},$$

je-li $R = R_4$ [Ω] a $C = C_1$ [F], je kmitočet v Hz. Poměr mezera/impuls je teoreticky 50 %, v praxi však se může od uvedené velikosti lišit vlivem tolerancí odporů a nesymetrie operačního zesilovače.

V následující tabulce jsou charakteristické údaje generátoru podle obr. 23 pro různé typy operačních zesilovačů. Při konstrukci generátoru se samozřejmě nesmí překročit povolené napájecí napětí toho či onoho operačního zesilovače; kromě toho je třeba pamatovat, že v blízkosti spodní hranice

napájecího napětí méní operační zesilovače své vlastnosti, což se může projevit i na změně kmitočtu. Kondenzátor C_1 musí mít provozní napětí větší než $2/3$ napájecího napětí.

Typ	$U_b \text{ min}$ [V]	$U_b \text{ max}$ [V]	$f_{\text{osc max}}$ [kHz]
709	5	36	325
741	3,5	36	100 (nad 30 kHz trojúhelník)
CA3130	3	16	275
CA3140	5	36	200
CA3100	8,5	36	275
LF357	3	36	325
LM301	3	36	325

Elektor č. 91/78

Jednoduchý zkoušec operačních zesilovačů

I když u nás stále nejsou operační zesilovače tak rozšířeny, jak by si to jejich po všech stránkách výhodné vlastnosti vyžadovaly, bude přesto vhodné mít po ruce zkoušec, který umožní jednoduše a rychle určit, zda je „podezřelý“ operační zesilovač dobrý, nebo špatný. Zkoušec na obr. 24 prověruje zisk, stabilitu, vstupní napěťový offset a vstupní proudovou nesymetrii – jako indikátor stavu zkoušeného zesilovače slouží dioda LED. Zkoušecem lze měřit vnitřní kompenzační prvky, jako např. 709 (fada MAA500), 741 apod.

Je-li zkoušený operační zesilovač v pořádku, jeho výstupní signál bude přesně velký jako signál, přicházející přes R_{11} na vstup IO_2 . Protože polarita obou napětí musí být opačná, bude na výstupu IO_2 nulové napětí a svítivá dioda nebude svítit. Polarita napětí musí být opačná proto, protože zkoušený operační zesilovač pracuje jako invertující zesilovač.

Je-li zkoušený operační zesilovač špatný, vstupní napětí na vývodu $2 IO_2$ se „nezrůší“ a na výstupu IO_2 bude napětí, které rozsvítí svítivou diodu. Aby k tomu došlo, musí být úroveň napětí na výstupu IO_2 ovšem větší, než určitá mezní úroveň. Ta je dáná zhruba úbytkem napětí, na jedné z dvojic diod můstku (v propustném směru) a na diodě LED. Pomineme-li možnost, že zkoušený operační zesilovač je zcela vadný, rozsvítí se dioda LED tehdy, bude-li zesílení zkoušeného operačního zesilovače menší než 60, nebo bude-li vstupní napěťový offset větší než 30 mV, nebo konečně bude-li vstupní proudová nesymetrie větší než 3 μA . Každý běžný operační zesilovač musí mít pro správnou činnost uvedené parametry lepší. Svítivá dioda se rozsvítí i tehdy, bude-li operační zesilovač nestabilní, popř. bude-li mít zkraty nebo budou-li některé z jeho vnitřních obvodů přerušeny.

Před umístěním zkoušeného operačního zesilovače do příslušné objímky (podle typu zapouzdření) je třeba sepnout spínač S_2 a krátce sepnout spínač S_1 . (Jako spínač je nejhodnější dvojice spínací tlaciček). Svítivá dioda se musí rozsvítit – tím je zkontrolován jak využívající stav baterii, tak i správná činnost obvodů zkoušeče. Po této zkoušce se umístí zkoušený zesilovač do objímky, opět se krátce sepnne S_1 a je-li zkoušený operační

truh) konstrukce z nf techniky. Je samozřejmě možné spoehnout se na údaje, které o konstrukci udává její autor, mnohem lepší je však možnost přesvědčit se o jakosti toho, co jsme postavili – k tomu je ovšem třeba určitá nezbytná výbava. Kromě běžných měřicích přístrojů, jako je voltmetr, ampérmetr, ohmmetr a případně měriče polovodičových součástek a kondenzátorů, patří do základní výbavy především nf milivoltmetr.

Základními požadavky na parametry nf milivoltmetru jsou:

- konstantní vstupní impedance,
- co nejširší zpracovatelné kmitočtové pásmo,
- pokud možno lineární stupnice měřidla,
- měřicí rozsahy, odpovídající potřebě nejrůznějších měření.

Přístroj na obr. 25 tyto požadavky splňuje s rezervou. Jeho vstupní odpor je $1 \text{ M}\Omega$ s paralelní kapacitou asi 40 pF (je do jisté míry závislá na konstrukci přístroje). Pokud jde o šířku pásmá, pamatoval autor při návrhu milivoltmetru i např. na potřebu měřit signál mazacího oscilátoru magnetofonu, který má kmitočet až kolem 80 kHz – zvolil tedy jako mezní kmitočet milivoltmetru kmitočet 100 kHz (s tolerancí údaje menší než $0,1 \text{ dB}$). Z požadavku širokého kmitočtového pásmá vyplynulo i použití diskrétních prvků – tranzistorů, neboť běžné operační zesilovače v tomto případě použít nelze. Stupnice má sice mírně potlačený začátek, ale vzhledem k použitým rozsahům měření se to jeví jako závada. Měřicí rozsahy jsou (pro plnou výkylku ručky měřidla) $1 \text{ mV}, 3, 10, 30, 100$ a 300 mV , $1, 3, 10, 30, 100$ a 300 V .

Pro zjednodušení nejrůznějších měření je součástí milivoltmetru i nf wattmetr, jímž lze měřit výstupní výkon nf zesilovačů na impedancích $4, 8$ a 16Ω a to v rozsazích (opět pro plnou výkylku ručky měřidla) $0,1, 1, 10, 100 \text{ W}$. V principu jde o měření napětí na normalizované zatěžovací impedanci (nebo odpovídajícím odporu) – stupnice je ocechována na základě vztahu pro výpočet výkonu

$$P = \frac{U^2}{R}, \text{ tj. } U = \sqrt{PR}.$$

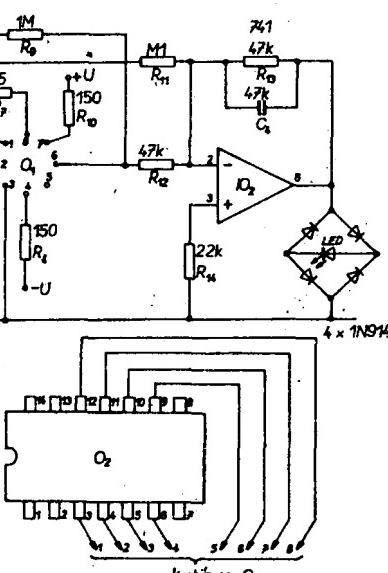
V přístroji je pamatovalo i na měření stereofonních signálů, přívodní kabel se signalením pravého i levého kanálu lze trvale připojit na vstup přístroje, přepínačem P_1 se pak volí jeden z kanálů – tak lze snadno a velmi rychle porovnat měřená místa v obou kanálech, a to bez pracného přepojování přívodních šnůr. Tímto způsobem lze tedy měřit rychle a jednoduše i přeslechy apod.

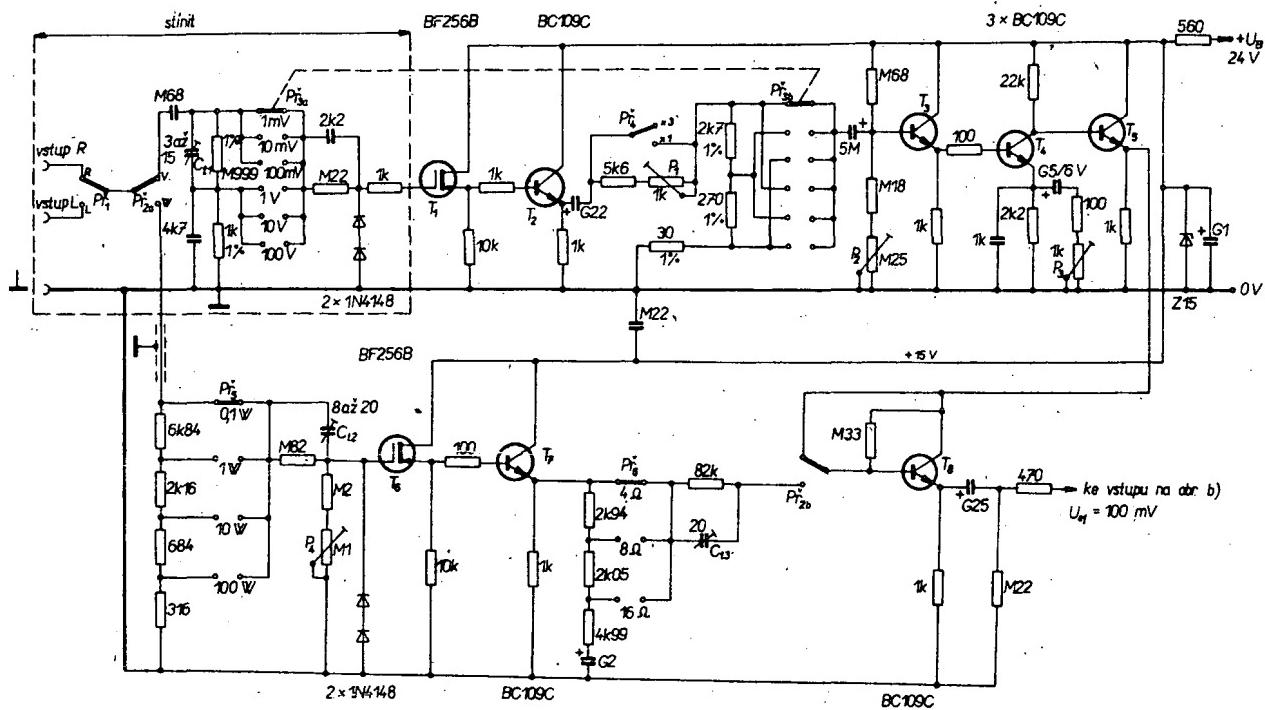
Přístroj se kromě jiného vyznačuje i možností indikovat jak špičkové, tak přesné efektivní hodnoty měřeného signálu (přepínač zvona – rychle, P_7).

Milivoltmetr má na výstupu zesilovače (T_{18}), na jehož výstup lze připojit např. sluchátka (chceme-li sledovat jakost signálu v měřeném místě i sluchem, k výstupu lze však připojit i např. osciloskop nebo oscilograf, což bude asi užitečnější). Tento výstup poskytuje např. při měření napětí menších než 1 mV zesílené napětí až asi 100 mV – takto lze bez problémů sledovat na osciloskopu průběh všech signálů, které se v praxi na nf zařízení měří.

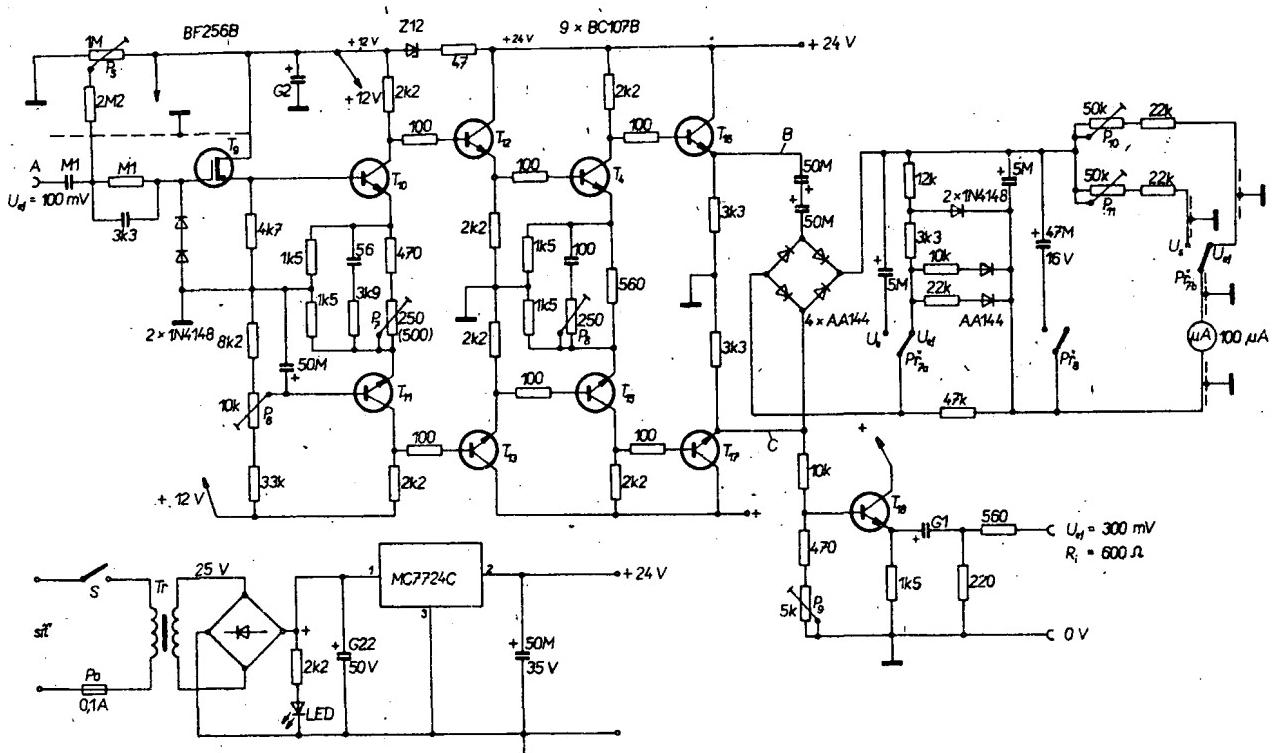
Celé zapojení se skládá z těchto dílčích celků:

- vstupní dělič ($x1, x1:10, P_{1a}$),
- měnič impedance (T_1, T_2),
- dělič pro rozsahy stupnice ($x1, x3, P_{1b}$),
- dělič jednotlivých měřicích rozsahů ($x1, x1:10, x1:100, P_{1c}$), zesilovač a měnič impedance (T_3 až T_5),
- přepínač druhu měření (V, W),
- měnič impedance (T_6),
- koncový zesilovač (T_9 až T_{11}),

a)

Obr. 25. Nízkofrekvenční milivoltmetr a wattmetr s rozsahy (pro plnou výchylku ručky měřidla) 1 mV, 3, 10, 30, 100, 300 mV a 1, 2, 10, 30, a 1, 3, 10, 30, 100 a 300 V, resp. 0,1, 1, 10, 100 W pro zatížovací impedance 4, 8 a 16 Ω

- měřící zesilovač + indikace (usměrňovač a filtr, měřidlo $100 \mu\text{A}$),
 - zesilovač pro sluchátka nebo vstup osciloskopu.

C_{t2}, C_{t3} - kmitočtová kompenzace děličů pro měření výkonu,
 P_1 - rozsahy měřidla $\times 3$,
 P_2 - pracovní bod T_5 ($3,4 \text{ V}$ na emitoru),

Při měření výkonu je na vstupu vstupní dělič (P₁), za ním následuje měnič impedan-
ce (T₆, T₇), za ním je obvod, upravující
úroveň podle velikosti zátěže (4, 8 a 16 Ω)
a za přepinačem druhu měření jsou pak již
společné obvody s milivoltmetrem.

Přehled nastavovacích prvků:

C₁₁ - kmitočtová kompenzace vstupního děliče.

C_{t2} , C_{t3} – kmitočtová kompenzace děličů pro měření výkonu.

P₁ – rozsahy měřidla x3.

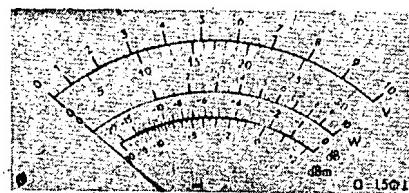
P_2 – pracovní bod T_5 (3,4 V na emitoru),

P_3 - změna zesílení (na P_{2b} nastavit 100 mV při $U_{\text{vst}} = 1 \text{ mV}$),

P₄ - při přepínači P_{f3} v poloze x3 a při $U_{st} = 3,2 \text{ mV}$ nastavit tak, aby na přepínači P_{f2b} bylo napětí 100 mV,

P₅ - nastavte tak, aby na řidící elektrodě T₉
bylo napětí 3,5 V, popř.v bodu B
12,5 V.

P₆ - nastavit tak, aby v bodu C bylo napětí 13,5 V,

Příklad uspořádání stupnice přístroje

- P₇ – nastaví tak, aby při 100 mV/1 kHz v bodu A bylo v bodech B a C špičkové napětí asi 8,5 V,
P₈ – nastavuje se jím „pravoúhlost“ napětí 5 až 50 kHz,
P₉ – nastavuje se jím napětí v bodu D (300 mV) pro úplnou výkylku ručky měřidla,
P₁₀ – nastavuje se jím úplná výkylka ručky měřidla při napětí 100 mV/1 kHz v bodu A,
P₁₁ – nastavuje se jím úplná výkylka ručky měřidla při napětí 100 mV/1 kHz v bodu A.

Při konstrukci je třeba dbát na dobré odstínění koncového zesilovače, jehož zesílení může být až 3000. Stínit je třeba i přívody a vývody a předzesilovač je třeba umístit co nejdále od měřidla. Z toho vyplyná požadavek jedné desky s plošnými spoji pro předzesilovač, jedné desky s plošnými spoji pro koncový zesilovač a všechny spoje udělat stítenými vodiči. Síťový zdroj je též na zvláštní desce s plošnými spoji.

V přístroji je pak předzesilovač na jedné stěně skříně milivoltmetru, koncový zesilovač na druhé, uprostřed na zadní stěně je deska zdroje a téměř uprostřed na čelní stěně měřidlo.

ELO č. 1 a 2/1980

Nf technika

Zkoušečka nízkofrekvenčních spojovacích kabelů

Hledání chyb (zkraty, přerušení) v nízkofrekvenčních kabelech zapojených podle doporučení IEC velmi usnadňuje zkoušečku podle obr. 26. Touto zkoušečkou lze určit druh chyby kabelu (zkrat, přerušení), popř. určit, není-li chyba v kabelu, ale např. v konektoru nebo jinde.

Zkoušený kabel se zasune oběma zásuvkami do zkoušečky. Po stlačení tláčítka se rozsvítí jedna ze tří svítivých diod a indikuje, v jakém stavu kabel je.

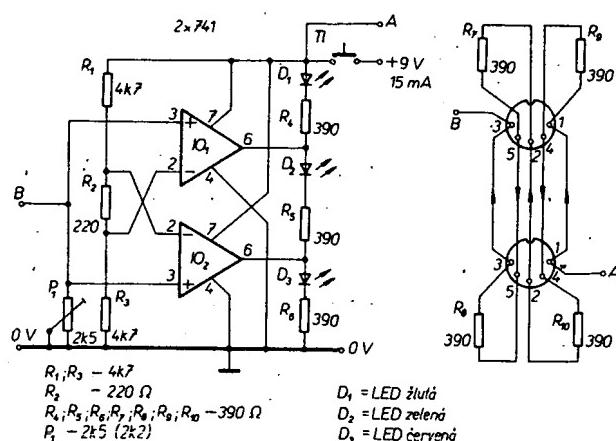
Jsou-li kabel v pořádku, pak odpory R₇ až R₁₀ tvoří spolu s potenciometrem P₁ dělič napětí; potenciometr je třeba nastavit tak, aby na vstupu B bylo napětí rovné přesně polovině napájecího napětí. Napětí na inverzujícím vstupu IO₂ bude po zasunutí kabelu do zdrojek větší než napětí na neinvertujícím vstupu a výstupní napětí se proto zmenší. Vstupní napětí na IO₁ jsou v obráceném poměru, proto se výstupní napětí IO₁ zvětší. Svítivá dioda D₂ se rozsvítí a indikuje tím, že je kabel v pořádku.

Jsou-li žily (nebo stínění) kabelu přerušeny, je úroveň napěti na vstupu B přes potenciometr „na zemi“. Výstupní napětí obou operačních zesilovačů je malé, rozsvítí se svítivá dioda D₁.

Zkrat v kabelu překlene jeden nebo několik odporů z R₇ až R₁₀; na vstupu B bude v tomto případě větší napětí, než když je kabel v pořádku. Zkrat je pak indikován svítivou diodou D₃.

Potenciometr P₁ se nastavuje následovně: objímky zkoušečky propojíme zaručeně dobrým kabelem a potenciometrem P₁ otáčíme tak dlouho, až se rozsvítí svítivá dioda D₂. Připojíme-li dále odporník 390 Ω k jednomu z odporů R₇ až R₁₀, musí se rozsvítit svítivá dioda D₃. Není-li tomu tak, opravíme poněkud polohu běžce potenciometru P₁. Rozsvítí-li se pak dioda D₃, vytáhneme jeden konektor z objimky na zkoušečce, dioda D₃ musí zhasnout a musí se rozsvítit dioda D₁.

Obr. 26. Zkoušečka nf propojovacích kabelů

Zkoušečku lze napájet z baterie 9 V, napájecí napětí není však kritické a může být až 12 V. Při napájecím napětí 9 V je odběr proudu asi 15 mA.

Elektor č. 7/78

V přívodech do bází koncových tranzistorů jsou zapojeny odpory R₁ nebo R₂. Při zvětšujícím se proudu koncovými tranzistory se zvětšuje i úbytek napětí na emitorových odporech, T₁ nebo T₂ otevře, zvětší-li se jeho napětí báze-emitor. Otevře-li se T₁ nebo T₂, změní se napětí báze-emitor koncových tranzistorů a protéká jimi menší proud. Odpory R₅ a R₆ lze určit ze vztahu

$$R_5 = R_6 = \frac{I_{\max} R_E}{0,6} - 1,$$

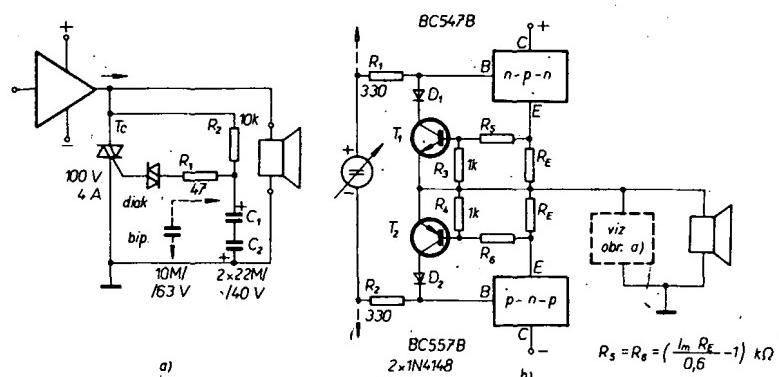
kde I_{\max} je proud při začátku omezení a R_E je emitorový odpór. Správnou velikost I_{\max} dosáhneme, zvětšíme-li špičkový střídavý proud koncovými tranzistory do zátěže (4 Ω) asi o 50 %. Zvětšení o 50 % vychází z toho, že na zatěžovací impedanci může vzniknout fázový posuv mezi proudem a napětím (na kondenzátorech nebo tlumivkách reproduktových výhybek).

Firemní literatura firmy Quad

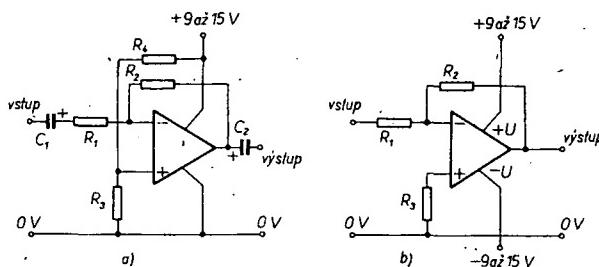
Předzesilovač s operačním zesilovačem

Téměř každý operační zesilovač lze zapojit jako jednoduchý nízkofrekvenční zesilovač (např. jako zesilovač pro mikrofon, pro magnetodynamickou přenosku, telefonní příposlechový zesilovač apod.). Abychom dosáhli co největší citlivosti zesilovače, musí být vstupní impedance zesilovače (předzesilovače) větší nebo alespoň rovná impedance zdroje signálu. V nejjednodušším případě lze operační zesilovač zapojit podle obr. 28a; operační zesilovač je napájen z nesymetrického zdroje. Ke zjištění zesílení platí vztah

$$A_u = \frac{U_{\text{výst}}}{U_{\text{vst}}} = R_2/R_1,$$

Obr. 27. Ochrana reproduktorů, zapojených na výstupy zesilovačů bez oddělovacích kondenzátorů; ochranný obvod není v sérii s reproduktorem (a), obvod dynamického omezení proudu (b)

kde R_1 a R_2 jsou obvykle větší než $1 \text{ k}\Omega$; R_3 a R_4 lze určit ze vztahu

$$R_3 = R_4 = \frac{2R_1R_2}{R_1 + R_2}$$

Maximální možné zesílení závisí na zesílení operačního zesilovače s otevřenou smyčkou záporné zpětné vazby; u operačního zesilovače typu 741 je toto zesílení 100 000, takže poměr R_2/R_1 větší než 10^5 nemá opodstatnění. Šířka přenášeného pásmá je určena vztahem BA_u (šířka pásmá krát zesílení) a bývá uváděna v katalogách.

Tak, např. chceme-li si postavit zesilovač, který má vstupní impedanci $10 \text{ k}\Omega$ a zesílení 20, zvolíme $R_1 = 10 \text{ k}\Omega$,

$$R_2 = 20 \times R_1 = 200 \text{ k}\Omega$$

a $R_3 = R_4 = 2 \cdot 10 \cdot 200 : 210 = 20 \text{ k}\Omega$. Použijeme-li operační zesilovač typu 741, který má $BA_u = 10^6$, bude při zesílení 20 šířka pásmá 50 kHz.

Při souměrném napájecím napětí (obr. 28b) platí

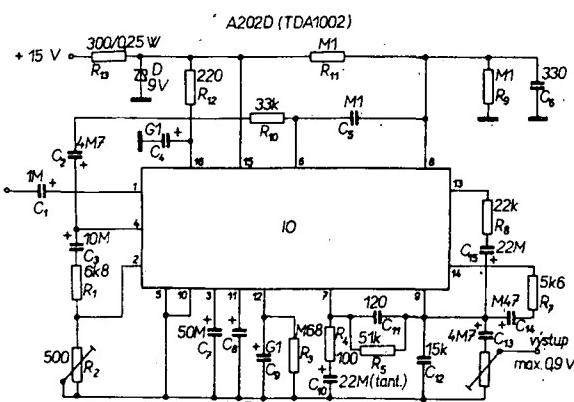
$$R_3 = \frac{R_2R_1}{R_2 + R_1}$$

U tzv. bi-fetových operačních zesilovačů (což jsou operační zesilovače s tranzistory FET na vstupech) lze odpor R_3 vypustit a neinvertující vstup spojit se zemí.

V dálé uvedené tabulce jsou přehledně uvedeny hlavní parametry nejběžnějších operačních zesilovačů:

typ	počet OZ v IO	BA_u [MHz]	zisk bez zp. vazby	poznámka
709	1	100	1 000 000	kompenzace nutná
741	1	1	100 000	
747	2 (741)	1	100 000	
LF355	1	2,5	100 000	malý šum, FET
LF356	1	5	100 000	malý šum, FET
LF357	1	20	100 000	
TL071	1	3	100 000	malý šum, FET
TL084	4	3	100 000	malý šum, FET
CA3130	1	15	300 000	MOS FET
CA3140	1	4,5	100 000	MOS FET
XR4212	4	3	50 000	
XR4136	4	3	50 000	
LM324	4	1	100 000	

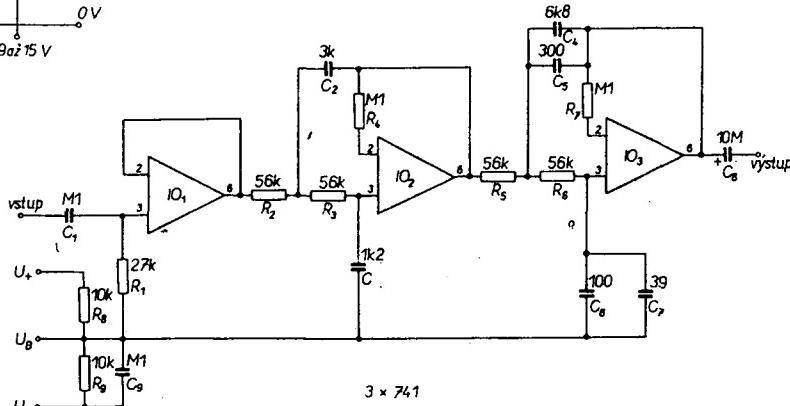
Electronics č. 4/77

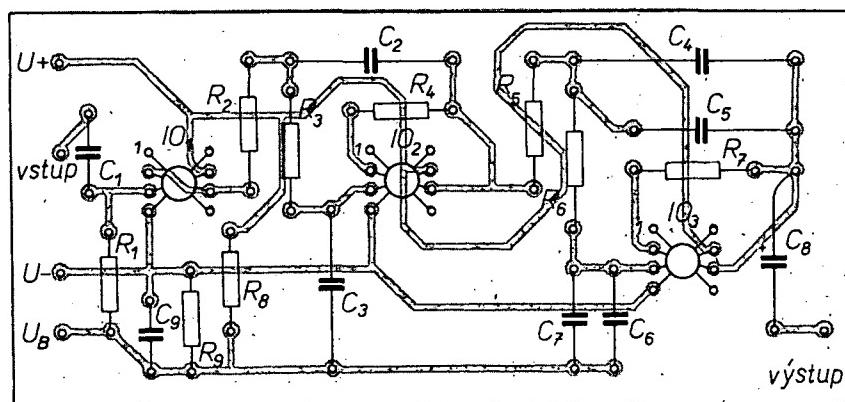
Obr. 28. Nf zesilovače s operačními zesilovači; a - zapojení při nesouměrném napájecím zdroji, b - zapojení se souměrným napájecím zdrojem

Nízkofrekvenční kompresor

V časopisu Funkamateur byl popsán transceiver L. Fischer, Y21RE, pro pásmo 10 m. Součástí přístroje je i zajímavý a jednoduchý nízkofrekvenční kompresor s integrovaným obvodem výrobce NDR, A202D (ekvivalent TDA1002).

Obr. 30. Nízkofrekvenční aktivní filtr pro přijímače KV s operačními zesilovači typu 741

Obr. 31. Uspořádání součástek na desce s plošnými spoji (označení součástek odpovídá značení součástek v původním článku), deska O209

Integrovaný obvod TDA1002, původně určený pro kazetové magnetofony, se autorově velmi osvědčil jako kompresor dynamický – ověřené zapojení je na obr. 29.

Odporovým trimrem R_2 lze nastavit zesílení a tím i stupeň komprese. Ve většině případů postačí jako R_2 (500Ω) odporový trimr 200Ω . Doba nasazení regulace závisí na prvcích, připojených k vývodu 12 integrovaného obvodu, doba ukončení regulace na prvcích zapojených k vývodu 11. Mění-li se napětí na vstupu kompresoru o 30 dB , je změna výstupního napětí z kompresoru maximálně 3 dB .

V zařízení je třeba kompresor uzavřít do stínícího krytu.

Funkamateur č. 3/1980

Šumový a interferenční filtr pro přijímače KV

Většina komunikačních přijímačů pro příjem signálů na krátkých vlnách používá šířku přijímaného pásmá asi v mezi 330 až 3000 Hz; spokojí-li se posluchač s částečným zkreslením přijímaného hlasu, lze použít i šířku pásmá od asi 500 do 2000 Hz. Běžné přijímače pro příjem na KV mají šířku pásmá

Obr. 29. Nízkofrekvenční kompresor s integrovaným obvodem A202D (ekvivalent k obvodu TDA1002 pro kazetové magnetofony)

podstatně větší, reproducce je pak sice „věrnější“, avšak je doprovázena značným šumem (při slabých signálech) a poruchami. Přijímače s velkou šírkou pásma lze upravit pro příjem na amatérských pásmech dvěma způsoby: rekonstrukcí v části (což je vždy velmi složité), nebo nf části. Při rekonstrukci nf části je obvykle třeba zlepšit selektivitu přijímače – téměř shodného výsledku lze však dosáhnout nízkofrekvenčním filtrem, zapojeným na výstupu nf zesilovače. Tento druhý způsob má kromě jiného i tu výhodu, že vlastně není třeba zasahovat do konstrukce přijímače, filtr může být odpojitelný a popř. umístěn i vně skříňky přijímače.

Filtr je v zásadě možno řešit jako aktivní nebo pasivní. Pasivní filtr by však vyžadoval ještě úpravu nf zesilení, proto autor článku navrhl filtr jako aktivní dolní propust s operačními zesilovači, které jsou téměř ideálními stavebními prvků pro uvedené použití. Zapojení filtru je na obr. 30a. Filtr propouští signály do kmitočtu 3000 Hz, na kmitočtu 3500 Hz má útlum 13 dB, na 4000 Hz více než 20 dB. Filtr byl navržen jako VCVS, voltage-controlled voltage source, napěťově řízený zdroj napětí.

Vstupní zesilovač filtru má velkou vstupní impedanci a je osazen operačním zesilovačem typu 741. Z jeho výstupu je buzen čtyřpolový aktivní filtr s IO_2 a IO_3 (také operační zesilovače typu 741). Vlastní filtr byl navržen tak, aby odpory R_2 , R_3 , R_4 a R_5 byly stejné – to proto, že když se změní podle požadovaného mezního kmitočtu filtru hodnota všech čtyř této odporníků, nemá to vliv na strmost charakteristiky filtru. Odpory podle požadovaného mezního kmitočtu lze určit ze vztahu

$$R = \frac{168\,000}{f}$$

kde f je požadovaný mezní kmitočet v kHz.

Všechny prvky filtru, které určují mezní kmitočet, by měly mít toleranci alespoň 5 %. Jde o odpory R_2 , R_3 , R_5 , R_6 a o kondenzátory C_1 až C_7 .

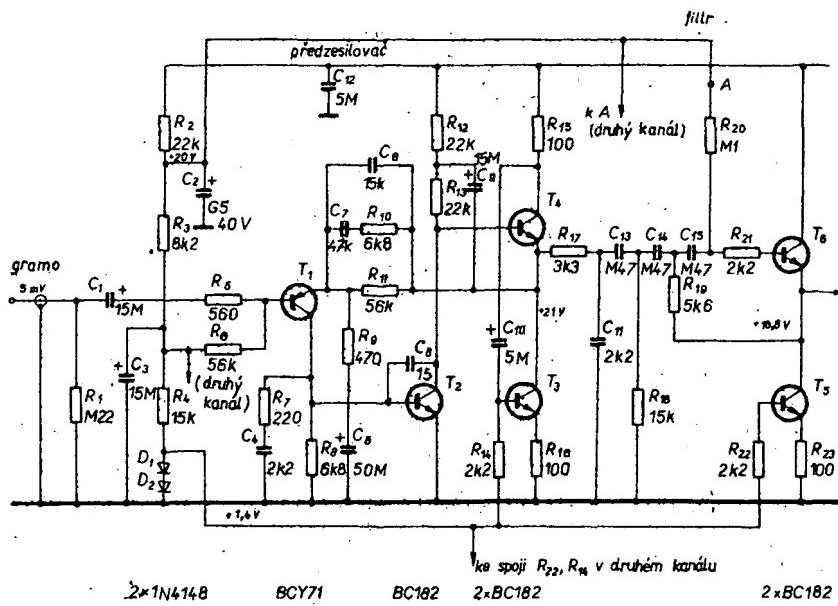
Filtr lze napájet buď ze zdroje souměrného nebo nesouměrného napětí. Při napájení ze zdroje souměrného napětí ± 3 až ± 15 V není třeba používat R_8 , R_9 a C_8 . Při napájení ze zdroje nesouměrného napětí lze použít zdroj 6 až 30 V, odpory R_8 a R_9 je třeba vybrat tak, aby v místě jejich spojení byla přesná polovina napájecího napětí.

Filtr byl zkonstruován na desce s plošnými spoji podle obr. 31.

Ještě k použití filtru: lze ho zařadit mezi detektor a vstup nf zesilovače, na výstup přijímače a použít výstup filtru jako zdroj signálu pro sluchátku s velkou impedancí, mezi mikrofon a vstup nf zesilovače před modulátorem vysílače atd.

Electronic experimenter's handbook 1976

Obr. 32. Předesilovač s aktivním regulátorem hlasitosti. Tranzistory nelze jednoduše nahradit našimi výrobky (např. KC509), neboť ty nejsou určeny pro tak velké napájecí napětí. Tranzistor T_1 je vodivostí $p-n-p$, aby se dosáhlo co nejlepších šumových vlastností předesilovače

Technické údaje předesilovače

Vstupní citlivost (pro výstup 500 mV):

gramo 5 mV/47 k Ω ,
linka 1, 2 100 mV/20 k Ω ,
linka 3 500 mV/100 k Ω .

Přebuzení vstupu gramo:

1,1 V při 1 kHz,
3,8 V při 10 kHz.

Výstupy: pro výkonový zesilovač 500 mV/
100 Ω ,
pro záznam na magnetofon 50 mV/
1 k Ω .

Maximální výstupní signál: 8,5 V.

Kmitočtová charakteristika: vstup gramo
(RIAA) 20 Hz až 20 kHz, 1 dB,
100 Hz až 20 kHz, $\pm 0,5$ dB;
ostatní vstupy +0 až -5 dB pro 20 Hz
až 20 kHz.

Celkové harmonické zkreslení: vstup gramo –
výstup pro výkonový zesilovač, 1 kHz, lepší než 0,008 % pro výstupní napětí
8 V, lepší než 0,005 % pro výstupní
napětí 5 V, pro běžnou úroveň
500 mV ještě mnohem menší.

Šum: vstup gramo – lepší než 68 dB pod
5 mV,

ostatní vstupy – lepší než -75 dBm pro
plný zisk,
zbytkový – lepší než -90 dBm pro
nulový zisk.

Regulace barvy zvuku: hloubky ± 14 dB na
50 Hz,
výšky ± 10 dB na 10 kHz.

Odběr proudu: asi 78 mA jeden kanál (při
napájecím napětí 38 V).

Stručný popis činnosti

Předesilovač pro magnetodynamickou přenosu byl navržen, vzhledem k požadavku co největšího přebuzení, s velmi malým zesilováním. Protože určité zesilení na 1 kHz vyžaduje pro dodržení charakteristiky RIAA o 19,3 dB menší zesilení na kmitočtu 20 kHz, měl autor problémy s přenosovou kmitočtovou charakteristikou na horním konci nf pásmu. Proto je za vlastní předesilovač pro přenosu přidán ještě filtr, dolní propust, která má útlum 3 dB na 22 kHz. Taktéž autor dosáhl toho, že amplitudová ifafová charakteristika předesilovače odpovídá přesně křivce RIAA.

Všechna stejnospěrná předpěti pro předesilovač jsou určena odpovídajícími dělicími

s R_2 , R_3 , R_4 , D_1 , D_2 . Tranzistory T_3 a T_5 jsou „izolovány“ od předpěti rozvádějící linky odpory R_{14} , popř. R_{22} , aby bylo zjednodušeno hledání a opravování závad předesilovače.

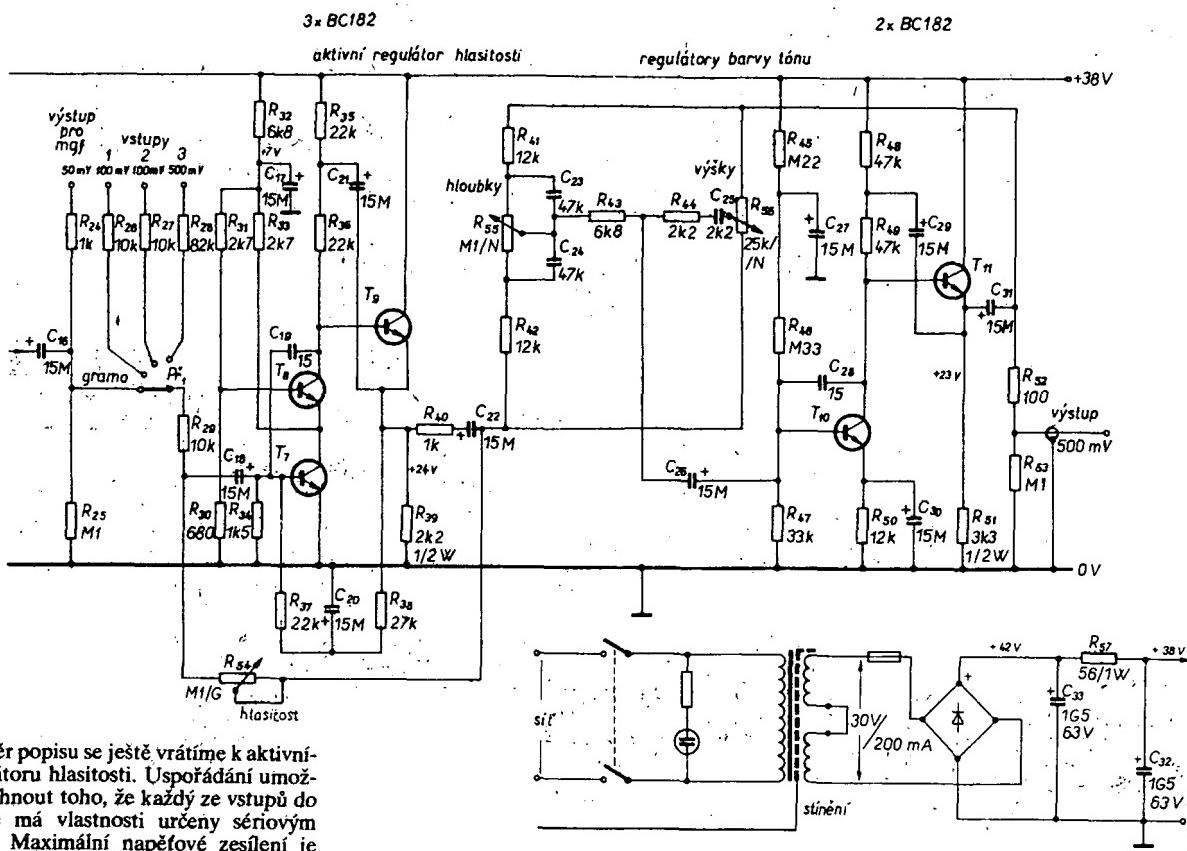
Správný průběh charakteristiky vzhledem ke křivce RIAA zabezpečují odpory R_{10} , R_{11} a kondenzátory C_6 a C_7 ve větví záporné zpětné vazby. Cílen R_7 , C_4 slouží k zabezpečení výstability obvodu. Odpor R_{11} a kondenzátor C_{11} tvoří článek, filtr, kterým se upravuje průběh charakteristiky RIAA v její nejhorší oktavé. Za tímto filtrem následuje podzvukový filtr, konstruovaný jako třípolový Butterworthův filtr se směrnicí 18 dB na oktavu. Jednotkové zesilení filtru je zabezpečeno tranzistory T_5 a T_6 , které jsou zapojeny jako emitorový sledovač se zdrojem proudu. Zapojení bylo zvoleno pro svoji vynikající linearity. Na výstupu je pak při vstupním napětí 5 mV (z přenosky) napětí asi 50 mV, které je pak k dispozici buď pro další zesilení, nebo k záznamu na magnetofon. Odpor R_{24} zabraňuje zničení tranzistoru T_6 , je-li výstup pro nahrávání na magnetofon zkratován na zem. Odpor R_{23} zabezpečuje stejnospěrné napětí 0 V na výstupu předesilovače; potlačuje též kliky při přepínání.

Předesilovač má vynikající přebuditelnost (viz technické údaje) a současně při úrovních, odpovídajících praktickému provozu, téměř neměřitelné celkové harmonické zkreslení (vždy lepší než 0,004 % v celém kmitočtovém pásmu 1 kHz až 10 kHz). Přesnost charakteristiky RIAA je určena přesnosti (tolerancí) součástek členů RC . Jsou-li použity součástky s tolerancí ± 5 %, odchylky od charakteristiky RIAA mohou být až $\pm 0,5$ dB v pásmu 1 kHz až 15 kHz, a až ± 1 dB v pásmu 20 Hz až 20 kHz. Poměr signál/šum pro vstupní napětí 5 mV/1 kHz je lepší než 68 dB.

Za předesilovačem pro přenosu následuje aktivní regulátor hlasitosti a běžný Baxandallův korektor barvy tónu. Tranzistor T_{10} má značné zesilení díky své kolektoru v záteži. Tranzistor T_{11} pracuje jako emitorový sledovač, který převádí velkou impedanci kolektoru obvodu předchozího tranzistoru na malou výstupní impedanci. Výstupní signál se odebírá přes odpór R_{52} , který chrání výstup proti zkratu. Protože je výstupní impedance malá, může být výkonový zesilovač navázán v podstatě libovolně dlouhým kabelem, aniž by došlo k úbytku signálů vysokých kmitočtů.

Velmi jakostní nf stereofonní předesilovač

V časopisu Wireless World popsal v roce 1976 (č. 11, listopad) D. Self předesilovač „bez kompromisu“. Předesilovač využívá velkého napájecího napětí a zvláštní tranzistory. Během doby však stejný autor vyuvinul s běžnými tranzistory zesilovač podobných vlastností, jaké měl původní zesilovač, a přidal navíc aktivní regulátor zesilení – schéma tohoto zesilovače je na obr. 32.

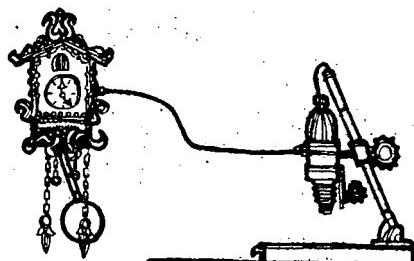

Na závěr popisu se ještě vrátíme k aktivnímu regulátoru hlasitosti. Uspořádání umožňuje dosáhnout toho, že každý ze vstupů do zesilovače má vlastnosti určeny sériovým odporem. Maximální napěťové zesílení je dáno poměrem zpětnovazebního odporu ke vstupnímu odporu a je maximálně 20 dB, má-li regulátor hlasitosti maximální odpor (100 kΩ). Tohoto zesílení se využívá pouze v poloze „gramo“ prepínače vstupu. Nejcitlivější linkový vstup je určen pro vstupní napětí 100 mV, nejméně citlivý pro vstupní napětí 500 mV (zesilovač má pak jednotkový zisk). Jako linkové vstupy lze použít vstupy s jakoukoli požadovanou citlivostí v mezích 100 až 500 mV, je jen třeba vhodně navrhnut sériové odpory.

K aktivnímu regulátoru hlasitosti patří především tranzistory T₇, T₈, zapojené jako kaskodový zesilovač napětí s „bootstrapovanou“ kolektorovou zátěží a T₉, jako běžný emitorový sledovač. Stejnosměrné pracovní podmínky jsou určeny zápornou zpětnou vazbou přes odpory R₃₇ a R₃₈. Střídavá zpětná vazba je vedena přes regulátor hlasitosti. Dobré linearity obvodu se dosáhlo i proudovou injekcí přes odpor R₃₃ do tranzistoru T₇. Odpor R₄₀ zabraňuje vf nestabilitám, je-li regulátor hlasitosti nastaven na nulové zesílení.

Při konstrukci doporučuje autor co nejkratší přívody k regulátoru hlasitosti, napájecí zdroj jednoduché koncepce s výstupním napětím 38 V, ze zapojení lze např. vypustit celou část s regulátory barvy zvuku – výstupní signál je pak možné odébrat z místa spojení R₄₄, C₂₂. Protože proud, odebíraný v tomto případě předzesilovačem, bude menší, bude třeba zvětšit odpor R₅₇ ve zdroji napájecího napětí, aby na kolektoru T₉ bylo vždy napětí 38 V.

Wireless World, únor 1979

Vf technika, přijímače, anténní zesilovače

Širokopásmový anténní zesilovač

Moderní křemíkové vf tranzistory mají vynikající šumové vlastnosti a lze je s výhodou použít i v anténních zesilovačích. Použijeme-li se v anténném zesilovači takový tranzistor, který má ještě navíc (kromě malého šumu) i velké zesílení na vysokých kmitočtech, lze anténní zesilovač navrhnut jako širokopásmový až do IV. a V. TV pásmá.

Typickým zástupcem takových tranzistorů je např. BFT65 fy Siemens. Jeho mezní kmitočet je 4,5 GHz. Anténní zesilovač s dvojicí těchto tranzistorů podle obr. 33 má napěťové zesílení 10 (zisk 20 dB) v celém kmitočtovém pásmu od 1 do 1000 MHz. Zesilovač je univerzální, lze ho použít k přijmu signálů od pásmá krátkých vln do V. televizního pásmá.

Pokud jde o zapojení, jedná se o dva, v sérii zapojené jednotlivé zesilovače, které jsou vázány kondenzátorem C₃. Napájecí

napětí je od střídaných signálů, jak je zvykem ve vf zesilovačích, odděleno tlumivkami L₁ a L₂ a kondenzátory C₇ a C₈. Emitorové odpory obou tranzistorů jsou překlenuty kondenzátory 12 pF, aby bylo kompenzováno menší zesílení tranzistorů na kmitočtech nad 500 MHz.

K impedančnímu přizpůsobení i při vysokých kmitočtech je mezi kolektory a báze tranzistorů zapojen korekční článek, který kompenzuje vliv kmitočtové závislosti vstupních parametrů tranzistorů.

Při konstrukci je třeba dodržet zásady pro stavbu vf zesilovačů: co nejkratší spoje, co nejkratší vývody součástek a dobré stínění.

Tlumivky L₁ a L₂ mají dva závity lakovaného drátu o Ø 0,15 mm a jsou na dvoudírovném jádře. Cívky L₃, a L₄ jsou bez jádra, přívodní dráty odporníků R₂ a R₆ jsou vytvarovány do tvaru cívky (asi 3 závity na průměru 2,5 mm). Jako kondenzátory jsou použity vhodné keramické typy. Celék je uzavřen do stínící krabičky se dvěma konektory. Napájecí napětí je 12 V, odebíraná proud asi 28 mA.

Technické údaje

Kmitočtový rozsah: 1 až 1000 MHz.

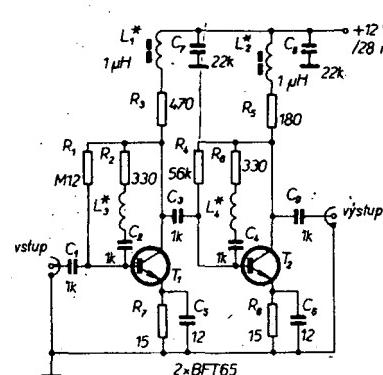
Zisk zesilovače: 20 dB.

Šum: lepší než 5 dB.

Výstupní a vstupní impedance: 60 Ω.

Maximální výstupní napětí: 130 mV.

Podle podkladů Siemens

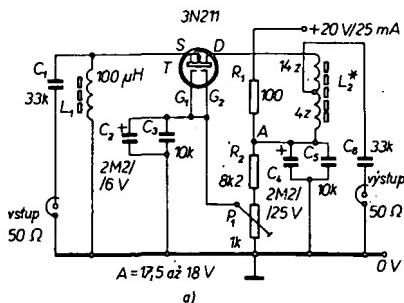
Obr. 33. Anténní zesilovač pro pásmo 1 až 1000 MHz se ziskem 20 dB

Anténní zesilovač pro pásmo VKV

I když je naprostě správné rozšířené mínění, že nejlepším anténním zesilovačem je co nejvíce umístěná anténa, vybavená popř. anténním rotátorem, jsou případy, kdy se bez

pracuje např. tranzistor V-MOSFET, který má kolektorový proud 400 mA.)

Všimneme-li si různých charakteristik (obr. 37b) tranzistoru MOSFET se dvěma řídícími elektrodami, 3N211, pak je zřejmé, že tento tranzistor, u něhož jsou řízeny stejným způsobem obě řídící elektrody, pracuje lineárně. Laboratorní pokusy dokázaly přísnou linearitu mezi kolektorovým proudem a napětím řídící elektrody, je-li kolektorový proud větší než 12,5 mA. V zapojení na obr. 37 je kolektorový proud 20 mA. Potenciometrem P_1 se v měřicím bodě A nastaví napětí 17,5 až 18 V. Pak jsou parametry zesilovače:

zisk: 10 dB,
šířka pásma: 4 až 55 MHz / -3 dB,
šum: 5 dB,
intermodulace: -40 dB
(při $U_{st} = 22 \text{ dBm}/\text{signál}$).

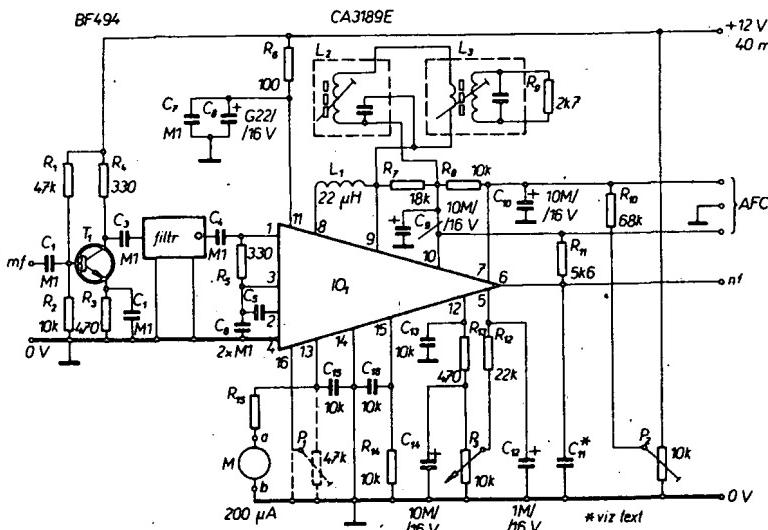
Elektor č. 92/1978

Mezifrekvenční zesilovač pro FM

S dobrou jednotkou VKV a integrovaným obvodem CA3189E (mf zesilovač s detektorem, výrobce RCA) lze snadno zkonztruovat velmi jakostní přijímač VKV-FM. Integrovaný obvod CA3189E je vylepšeným typem známého integrovaného obvodu CA3089E (vyráběného i v Maďarsku). Zmenšením šířky pásma se dosáhlo při vstupním napětí 12 V lepšího poměru signál-šum.

Přes oddělovací stupeň s tranzistorem T_1 , je mf signál přiveden přes keramický filtr na vstup IO_1 (vývod 1). Odpor R_4 a R_5 slouží k přizpůsobení filtru.

Za třístupňovým zesilovačem je zapojen demodulátor. Mf zesilovač může být doplněn obvodem automatické regulace zesílení; bod nasazení AFC lze nastavit potenciometrem P_1 . Výstupní napětí na vývodu 13 integrovaného obvodu je určeno pro S-metr (odpor R_{13} omezuje maximální výchylku ručky měřidla). Vnější součástky pro kvadraturní detektor (cívky L_1 , L_2 a L_3) jsou k integrovanému obvodu připojeny přes vývody 8 až 10. Referenčním napětím ADK (AFC, vývod 10 IO_1) a napětím ADK (vývod 7 IO_1) je buzen indikátor, pomocí něhož lze přesně vyladit požadovanou stanici (při rozladění vznikne mezi napětím referenčním a ADK napěťový

rozdíl, který indikuje měřidlo). Pro samočinné doladění jednotky VKV je použito napětí ADK z vývodu 7 integrovaného obvodu.

Signál pro šumovou bránu je vyveden na vývod 12 IO_1 . Je-li vstupní signál slabý, pak se napětí na vývodu 12 IO_1 zvětší a potlačí (přes zesilovač šumové brány, vývod 5 IO_1) nf signál. Potenciometrem P_2 se nastavuje práh selenitní šumové brány. Aby bylo dosaženo pomalého působení tlumicího signálu na nf signál, a to jak při otevírání, tak i zavírání šumové brány, je v obvodu zařazen člen $RC R_{12}, C_{12}$. Deemfázi tvoří také člen RC, C_{11}, R_{11} , a musí být správně zvolena pro stereofonní i monofonní signály.

Zapojení mf zesilovače je na obr. 38.

Při nastavování doporučuje výrobce tento postup: naladíme jednotku VKV do místa, v němž není žádný signál. Jádrem cívky L_2 je pak treba otáčet tak dlouho, až se na výstupu objeví maximální šum. Cívka L_3 se nastavuje tak, aby napětí mezi vývody 7 a 10 integrovaného obvodu bylo 0 V (mezi vývodem 7 a zemí je napětí asi 6 V). Potenciometrem P_2 se kompenzuje rozptyl parametrů jednotlivých kusů integrovaných obvodů.

Firemní literatura RCA

Vstupní část přijímače AM, určená pro provoz v autě i napájená ze síti

Jedněmi z nejpoužívanějších tranzistorů řízených polem jsou typy BF245A, B, C – výrobce Texas Instruments. Ve velmi pěkné knize, která pod názvem *Das FET-Kochbuch* („Fetová kuchařka“) vyšla v učebním středisku fy Texas Instr. před několika roky, je velmi podrobně a srozumitelně podán výklad činnosti tranzistorů řízených polem a tento výklad je doplněn spoustou praktických zapojení, z nichž jsem pro zajímavost vybral dvě zapojení rozhlasového přijímače pro amplitudově modulované signály. V obou jsou použity výše jmenované tranzistory – pro úplnost tedy uvedu i jejich základní parametry a náhradní typy jiných výrobců, které přesně nebo téměř přesně nahrazují jak BF245A, tak BF245B a C.

Všechny čtyři typy mají C_{iss} maximálně 6 pF, C_{1ss} maximálně 2 pF.

Obdobné typy jiných výrobců jsou: 2N5163 (Teledyne, Intersil, National, Solartron), 2N5246 (Teledyne, Intersil, National, TI), E100, E101, E102, E103 (Intersil, Silicronix), MPF102, MPF103, MPF104, MPF105 (Motorola, Intersil), BF245 lze nahradit i některými ze sovětských tranzistorů řízených polem.

Příklady zapojení tranzistorů BF245 jsou na obr. 39a a b.

Parametry vstupních obvodů přijímače na obr. 39a:

Napájecí napětí: 8 V/6,6 mA.

Maximální vstupní napětí na umělé anténě: 0,3 V/1 MHz, $m = 80\%$.

Napěťové zesílení: 200 (asi 46 dB zisk).

Rídící rozsah: na SV (1 MHz) 50 dB, na KV (6 MHz) 34 dB.

Potlačení „zrcadel“: 1 : 100 (asi 40 dB).

Rušivé napětí oscilátoru na řídící elektrodě T_1 : menší než 1 mV na SV, menší než 9 mV na KV.

Osazení: T_1 – BF245A, B, C, T_2 – BF245B, C, T_3 – BF245A, B, C, T_4 – BF343.

Parametry vstupních obvodů přijímače podle obr. 39b:

Napájecí napětí: 16 až 24 V/7 mA.

Maximální vstupní napětí: 3 V (1 MHz), $m = 90\%$.

Napěťové zesílení: 50 (asi 34 dB).

Rídící rozsah: na SV (1 MHz) 50 dB, na KV (6 MHz) 34 dB.

Potlačení „zrcadel“: 1 : 800 (asi 58 dB).

Rušivé napětí oscilátoru, měřené na řídící elektrodě T_1 :

menší než 1 mV na SV

($1,46 \text{ MHz} = f_{osc}$),

menší než 9 mV na KV

($6,46 \text{ MHz} = f_{osc}$).

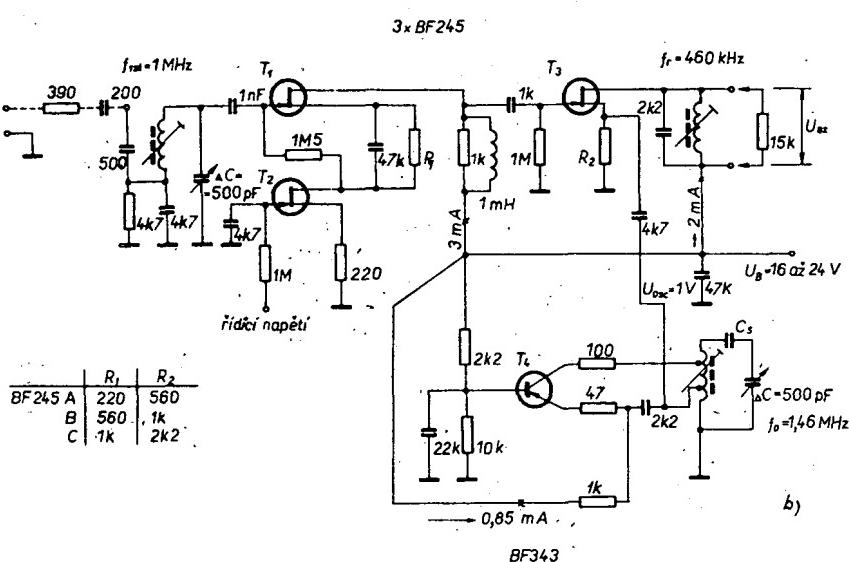
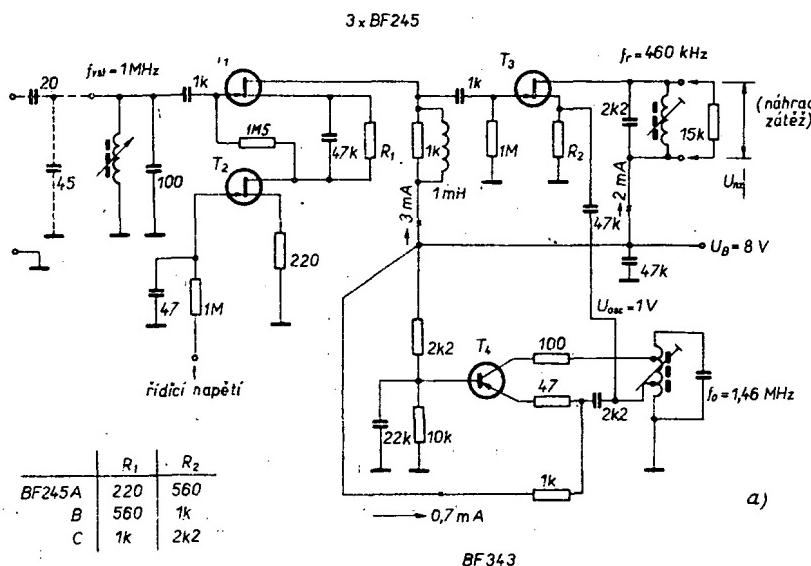
Citlivost pro $s/3 = 6 \text{ dB}$: 4 μV .

Osazení shodné jako u přijímače podle obr.

39a.

K napájení vstupního dílu se v obou případech používá stabilizované napětí, což zabezpečuje časově stálé parametry dílu. První dva tranzistory jsou zapojeny jako vf

Typ	Pouzdro	Polarita	BU_{DG0} min. [V]	I_{GSS} max. [mA]	I_{DSS} min. [mA]	Y_{21S} min. [μS]	U_{GS} max. [V]	$f_{max.}$ [dB]
BF245	X-55	N	30	5	2	3000	7,5	2
BF245A	X-55	N	30	5	2	3000	2,2	
BF245B	X-55	N	30	5	6	3000	3,8	
BF245C	X-55	N	30	5	12	3000	7,5	

Obr. 39. Zapojení vstupní části přijímače AM pro auta (a) a se sítovým napájením (b)

předzesilovač se dvěma FET v sérii. Horní tranzistor pracuje v zapojení se společnou elektrodou S. Na jeho řídicí elektrodu se přivádí signál ze vstupu (z antény). V přívodu k elektrodě S tranzistoru T₁ je kondenzátorem přemostěný odpor ke stabilizaci stejnosměrného proudu elektrody D. V přívodu k elektrodě S je však zapojen i přechod elektroda D-elektroda S tranzistoru T₂, který slouží jako řízený zpětnovazební odpor k ří-

zení zesílení T₁. Dynamický odpor dráhy elektroda D-elektroda S je reciprokou hodnotou strmosti výstupních charakteristik $I_D = f(U_{BS})$. Charakteristiku lze podle požadavků upravovat předpětím řídící elektrody.

Tranzistor T₃ je zapojen jako aditivní směšovač v zapojení se společnou elektrodou S. Výstup ze směšovače je přiveden na první mf pásmovou propust. Směšovači strmost je

asi 1,2 mS, napěťové zesílení směšovacího stupně (řídící elektroda-primární cívka pásmové propusti) je úměrné vnějšímu odporu R_D. Odpor R_D je tím větší, čím větší je jakost cívky a čím větší je poměr L/C laděného obvodu. Optimální napětí oscilátoru je 1 V.

Das FET-Kochbuch, Learning Center TI, Freising

Číslicová technika

Časové základny pro elektronické hodiny

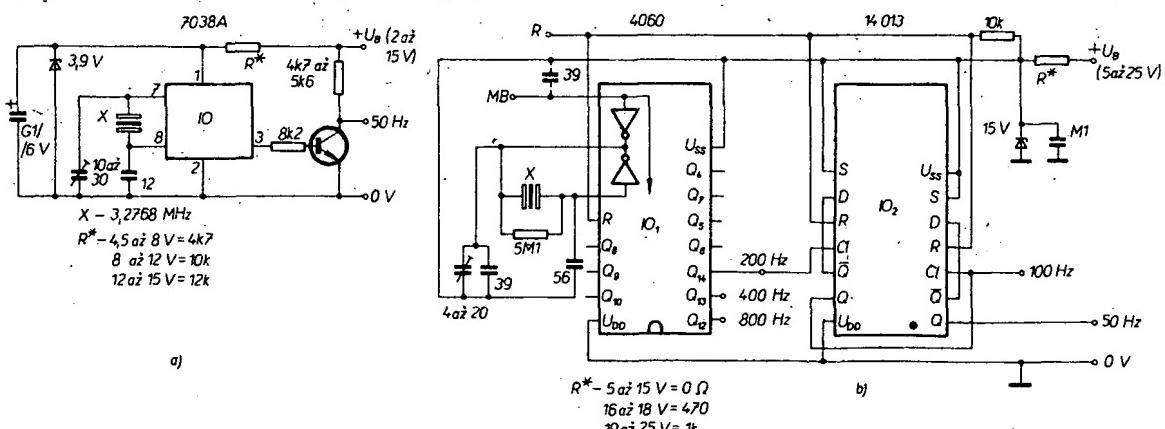
Elektronické hodiny z hlediska jejich časové základny lze v zásadě rozdělit na dvě skupiny: na hodiny řízené krystalem, a na hodiny řízené kmitočtem sítě. Přesnost hodin s krystalem je dána pouze stabilitou kmitočtu krystalu (a samozřejmě nastavením, je-li nutné), přesnost hodin řízených kmitočtem sítě je závislá na kmitočtu sítě. Vzhledem k tomu, že kmitočet sítě u nás během dne silně kolísá a vzhledem k tomu, že je zřídka kdy jmenovitý (tj. 50 Hz), je přesnost hodin, řízených sítovým kmitočtem horší, než běžných mechanických hodin.

Elektronické hodiny řízené sítí lze však celkem snadno upravit tak, aby byla jejich činnost uspokojivá – používají se k tomu integrované děličky, které dělají kmitočet použitého krystalu na 50, popř. 1 Hz – tímto signálem se pak řídí hodiny.

Typickým příkladem hodin, u nichž se kmitočet krystalu dělí na 1 Hz, byly hodiny, uveřejněné před časem v Příloze AR (krystal o kmitočtu 1 MHz, jako děličky MH7490). Mnohem jednodušší a méně náročné na potřebný prostor jsou integrované děličky, využívající krystalu 3,2768 MHz, na jejichž výstupech je obvykle k dispozici několik různých signálů (např. kromě 50 Hz i 100, 200, 400 Hz nebo i jiné), které lze využít např. jako zvukového signálu pro budík atd.

Jednou z neznámějších integrovaných děliček tohoto druhu je obvod COS/MOS typovaného označení ICM7038A. Jde o osmivývodový integrovaný obvod v pouzdře DIP, jehož zapojení je na obr. 40a. Integrovaný obvod obsahuje šestnáctistupňovou děličku, s celkovým dělícím poměrem 1 : 65536. Kmitočet krystalu 3,2768 MHz je tedy dělen 65536 a na výstupu je signál o kmitočtu 50 Hz. Zapojení je pro různá napájecí napětí upraveno tak, že pouhou výměnou jediného odporu lze použít napětí v mezech 4,5 až 15 V. Při napájecím napětí v mezech 4,5 až 8 V je odpor 4,7 kΩ, 8 až 12 V 10 kΩ, 12 až 15 V 12 kΩ.

Naprázdně je spotřeba děličky typicky 270 µW. Vlastní napájecí napětí pro obvod je stabilizováno Zenerovou diodou se Zenerovým napětím 3,9 V. Kmitočet výstupního

Obr. 40. Časové základny pro elektronické hodiny s obvodem COS/MOS typu 7038A (a) a s obvody MOS typu 4060 a 14013

signálu se na 50 Hz nastavuje kapacitním trimrem 10 až 30 pF (presnost kmitočtu závisí samozřejmě i na stálosti kapacity trimru s teplotou atd., nejvhodnější je skleněný trimr). Celé zapojení lze umístit na desku s plošnými spoji o rozměrech 20 × 58 × 23 mm, takže se jistě bez problémů vejde do libovolných elektronických hodin.

Jiné zapojení tohoto druhu využívá integrovaných obvodů MOS typu 4060 a 14013 (obr. 40b). Oscilátor obvodu je řízen krystalem stejněho kmitočtu jako v předchozím případě. Výstupní signál je 50 Hz, signály ostatních kmitočtů (100, 200, 400 a 800 Hz) lze po zesílení tranzistorem (tranzistor je zapojen shodně jako v obr. 40a) použít jako signál budíku atd.

Výstupní signál 50 Hz lze použít jako vstupní signál pro libovolné hodiny, např. pro hodiny s obvodem (s obvody MOS) do napájecího napětí 25 V, pro hodiny s obvody TTL s malou spotřebou nebo Schottkyho obvody TTL s malou spotřebou. Běžné hodiny se základní řadou obvodů TTL lze připojit jen přes zesílovač tranzistor (zapojení na obr. 40a).

Dělička může pracovat i při napájení z nestabilizovaného zdroje napětí, napájecí napětí však nesmí překročit 15 V. Pro různá napájecí napětí je třeba použít různý odpor na vstupu napájení: při napájecím napětí 5 až 15 V je odpor 0 Ω, 18 až 18 V 470 Ω, 19 až 25 V 1 kΩ.

Základní technické údaje:

rozsah napájecího napětí: 8 až 25 V (typicky 5 až 25 V), přesnost: zaručovaná ±4 s/měsíc (typicky ±2 s/měsíc), odběr proudu: při napájecím napětí 15 V asi 1,5 mA.

Kmitočet oscilátoru se přesně nastavuje kondenzátorovým trimrem s kapacitou 4 až 20 pF. Čítač se při nastavování připojí do měřicího bodu (vývod 9 IO).

Z firemních podkladů

Doplňení elektronických hodin o budík

Doplňek elektronických hodin na obr. 41 je konstruován tak, že pracuje jako budík, jehož činnost je řízena výstupními impulsy čítače desítce minut číslicových hodin. Dobu buzení lze tedy nastavit libovolně v desetiminutových „odstupech“ a to přepínači P₁ – desítka minut, P₂ – jednotky hodin a P₃ – desítka hodin.

V nastaveném čase se ozve budíci signál, který zní po dobu 10 min. Lze ho ovšem také každouku zrušit stlačením tlačítka.

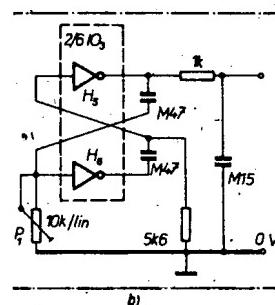
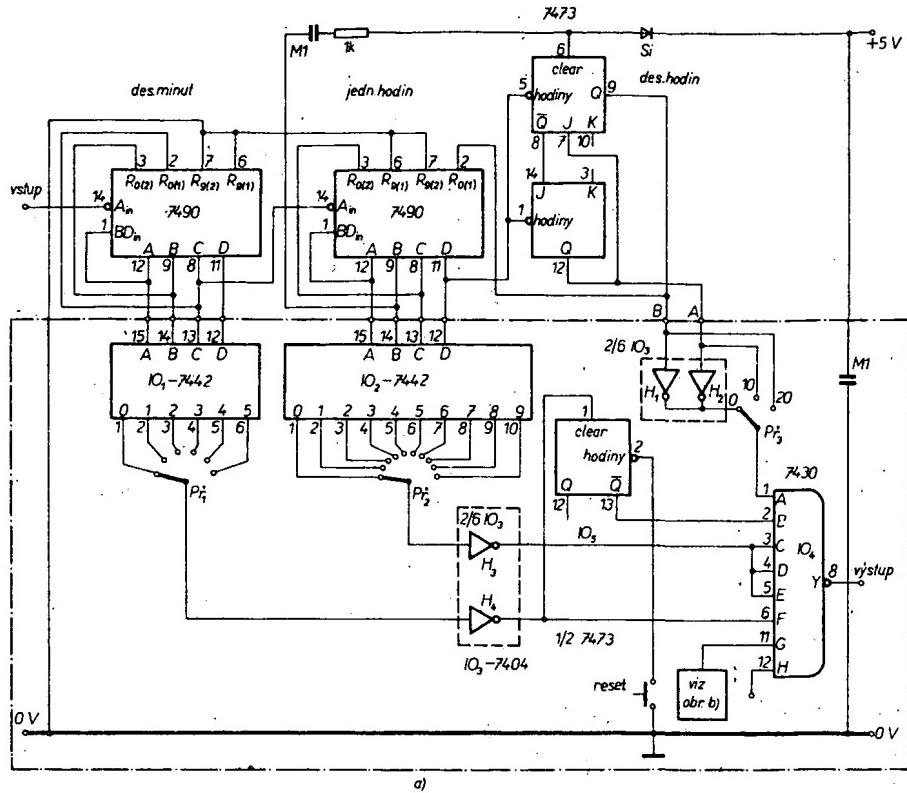
Vstupní signál budíku je dvěma desítkovými čítači a dvěma klopovými obvody vydělen tak, aby se dosáhlo dvaceticeťhodinového cyklu. Stav čítačů je dekódován dekódérem 7442 a dekódovaný signál se přivádí na kontakty spínače. Na výstupu zapojení se objeví díky integrovanému obvodu 7430 signál však pouze tehdy, bude-li na všech osmi vstupech obvodu úroveň log. 1. Tato úroveň bude na vstupech tehdy, bude-li nastaven přepínače (doba buzení) shodná se stavem čítačů číslicových hodin.

Budíci signál vyrábí jednoduchý generátor (obr. 41b). Osmý vývod IO₄ lze spojit s tím místem číslicových hodin, v němž je signál o kmitočtu 1 Hz. Potom místo nepřetržitého tónu dostaneme budíci tón, znějící v jednosekvundových intervalech.

Elektor č. 94/76

Hexadecimální displej

V mikroprocesorových systémech jsou data a adresy přenášeny v hexadecimálním kódu. Aby bylo možno tyto informace číst, musí se k zařízení připojit alfanumerický displej s příslušným dekódérem. Takový displej je však dosud stále relativně velmi drahy.

Obr. 41. Doplňek číslicových hodin – budík

Další možnosti je použít sedmisegmentový displej, řízený software. Tím však se ztrácí část kapacity systému, určená k jiným účelům. Východiskem je možnost použít sice sedmisegmentový displej, avšak řízený přímo hexadecimálním/sedmisegmentovým dekódérem:

Uspořádání je možné např. podle obr. 42,

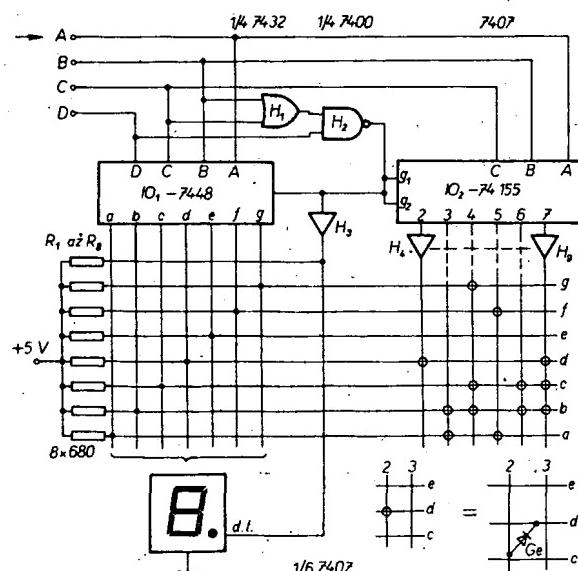
kde je zapojení BCD/sedmisegmentového dekódéru (IO₁, 7448), který je použit k dekódování pěti čísel pomocí matice. Na vstupy ABCD je přiveden hexadecimální čtyřbitový signál, který rozsvíci odpovídající čísla na displeji. Dekódér je určen pro displeje se společnou katodou.

Elektor č. 92/1978

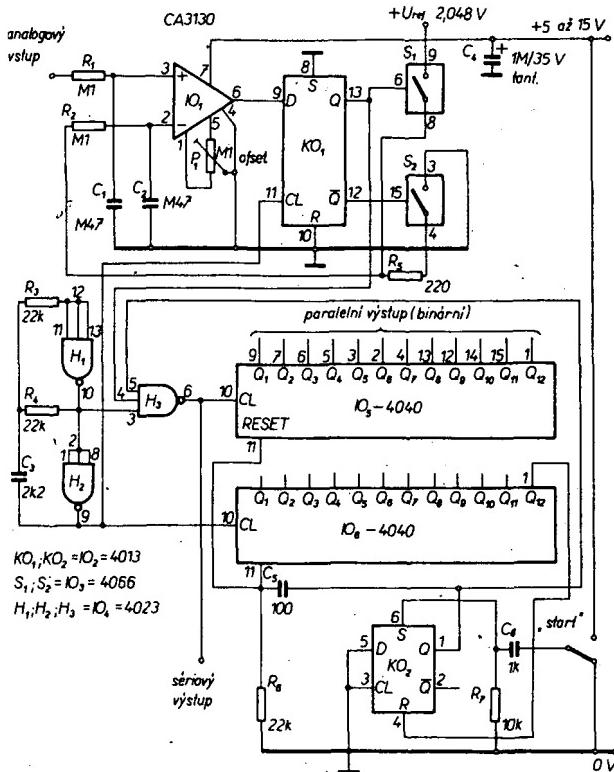
Analogově digitální převodník

Analogově digitální převodník patří mezi „kritická“ zapojení v číslicové technice, která kromě speciálních součástek vyžadují obvykle i velmi pečlivé nastavení. Analogově digitální převodník (zkráceně A/D) pracuje na principu delta-sigma, nevyžaduje žádné speciální součástky a jeho přesnost je závislá jen na stabilitě vnějšího referenčního napětí. Integrované obvody IO₁ a IO₂ a oba spínače CMOS (S₁ a S₂) tvoří tzv. delta-sigma, nebo též krátce delta modulátor.

Stručně jeho činnost: v závislosti na napětí na vstupu D klopného obvodu KO₁ je inver-

Obr. 42. Hexadecimální displej

Obr. 43. Analogově digitální převodník na principu delta modulátoru

matice je zapojena jako analogově-digitální převodník. Komparátor, monostabilní klopný obvod a řízený generátor impulsů řídí převodník a čítač.

Generátor hodinového kmitočtu (taktovací generátor) s H_2 , H_3 a T_2 volně kmitá. Pracuje tak, že po připojení napájecího napětí se nabije kondenzátor C_2 (určuje kmitočet hodinového signálu) přes odpor R_{12} a přechod báze-emitor tranzistoru T_2 . Nabijecí proud kondenzátoru tekoucí bází tranzistor T_2 otevře a na výstupu hradla H_3 se objeví úroveň log. 1. Na konci poměrně krátké doby nabijení kondenzátoru se proud bází T_2 zmenší, a proto se na vstupu hradla H_3 nemůže udržet úroveň log. 0, hradla H_3 a H_4 změní své úrovně log. 1 na log. 0 a naopak. Nabity kondenzátor C_2 je pak vlastně připojen paralelně k přechodu báze-emitor tranzistoru T_2 . Napětí na nabitém kondenzátoru uzavírá tranzistor a v tomto stavu zůstane generátor hodinových impulsů tak dlouho, dokud se kondenzátor C_2 nevybije na takové napětí, které je potřebné k otevření tranzistoru T_2 . Tento děj se neustále opakuje. Výsledkem jsou úzké záporné impulsy na výstupu hradla H_4 . Kmitočet hodinových impulsů lze určit přibližně ze vztahu

$$f = \frac{1}{0,77C_2R_{13}}.$$

Taktovací generátor je odpojen, je-li na druhém vstupu hradla H_4 úroveň log. 0 (a na výstupu H_1 , tedy log. 1). Impulyz s generátoru hodinového signálu jsou počítány třemi klopnými obvody (KO_1 až KO_3), které tvoří binární čítač. Na výstupy klopných obvodů je připojen dekodér BCD/dekad. Na výstupy dekodéru jsou připojeny diody LED, které indikují stav 1 až 7. Je-li na vstupu čítače 0, nesvítí žádná z diod LED. Při prvním impulsu se rozsvítí dioda D_4 . Dalšími impulyse se postupně spínají diody D_5 až D_{10} vždy po dobu impuluš hodinového signálu. Podmínkou pro to je, aby vodič H , který je spojen s druhými vstupy hradel H_9 a H_{11} nebyl na úrovni log. 0, neboť v takovém případě by byly na úrovni log. 0 výstupy hradel H_{10} a H_{12} , a nemohla by se rozsvítit žádná z diod LED. Signálem po vodiči H lze řídit jas diod.

K výstupům klopných obvodů KO_1 až KO_3 je připojena odporová matici s odpory R_9 , až R_{11} , která pracuje jako analogově digitální převodník. Odpory jsou odstupňovány binárně a mění čítaný stav v proporcionální napětí, které se schodovitě zvětšuje do nuly do maximální velikosti. Jednotlivé „schody“

Elektor č. 92/78

Digitální stupnice se svítivými diodami

Základní princip digitální stupnice s diodami LED je na obr. 44. Obvod je sestaven z binárního čítače a dekodéru BCD/dekad., který řídí rozsvěcování diod LED. Odpová

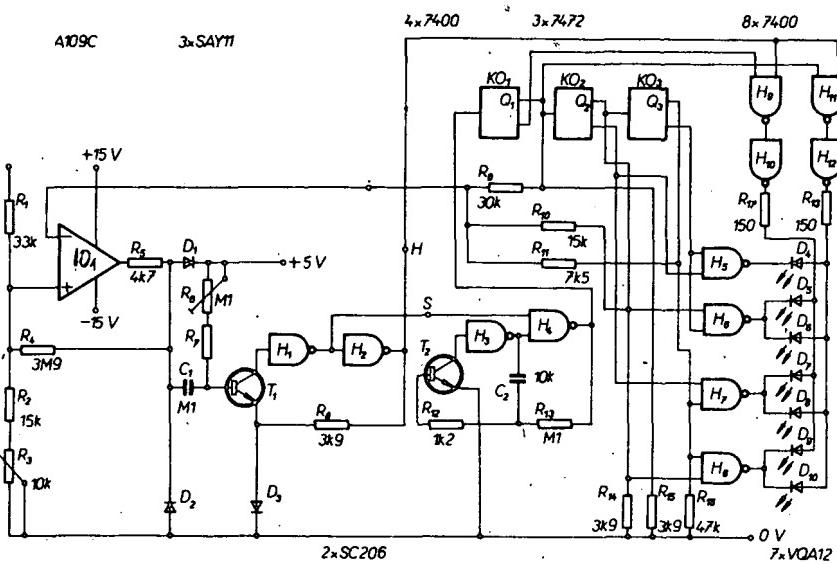
tující vstup operačního zesilovače přes odpor R_2 a jeden z obou spínačů CMOS připojován na napětí U_{ref} a na zem. Operační zesilovač pracuje v tomto zapojení jako komparátor. Vzhledem ke zpětné vazbě, přivedené na invertující vstup, přepíná IO_1 z jedné úrovni na druhou, takže střední úroveň napětí na obou vstupech je stejná. Důsledkem toho je výstupní signál IO_1 , obdélníkovitého průběhu, jehož perioda je úměrná velikosti analogových vstupních napětí. Stav komparátoru se mění (komparátor se „překlápi“) s každým hodinovým impulsem klopného obvodu KO_1 .

Je-li na výstupu klopného obvodu KO_1 úroveň log. 1, jsou hodinové impulsy přivedeny na dvanactibitový binární čítač IO_5 , přes hradlo H_3 . Doba čítání IO_5 je řízena druhým čítačem, IO_6 . Tento druhý čítač odpočítává 2048 hodinových impulsů a přivadí na klopný obvod KO_2 nulovací impuls. Je-li na jeho výstupu Q úroveň log. 0, hradlo H_3 se uzavře a tím se přeruší i přívod počítacích impulsů na IO_5 . Dosažený načítaný stav IO_5 je digitálním vyjádřením velikosti analogového vstupního napětí.

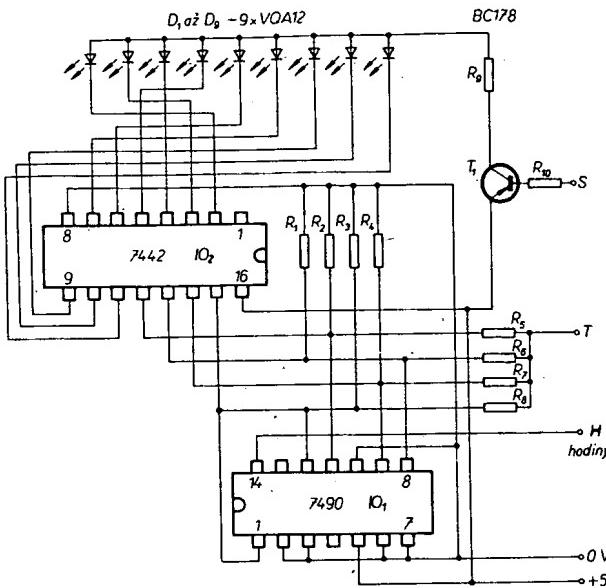
Následující perioda převodníku proběhne, překlopíme-li klopný obvod tlačítkem START: IO₁ a IO₂ budou vynulovány.

Je-li referenční napětí přesně 2,048 V, je analogové vstupní napětí 1 V rovno přesně 1000 impulsů. Laboratorní vzorek převodníku osazený běžnými součástkami měl linearity ulepší než 1 %. Lepší linearity lze dosáhnout, použije-li se jako komparátor operační zesilovač LF357; tento obvod vyžaduje však souměrné napájecí napětí. Kmitočet oscilátoru hodinových impulsů je určen odpory R_3 , R_4 a kondenzátorem C_3 . Se součástkami podle obrázku je kmitočet asi 8 kHz. Kondenzátor C_3 nesmí mít kapacitu menší než 390 pF – tato kapacita odpovídá hodinovému kmitočtu asi 50 kHz. V zapojení lze použít jako výstup i jiný výstup s IO_6 , nebo jako IO_3 a IO_6 čítače jiných typů.

Nastavení převodníku je jednoduché – spočívá v nastavení kompenzace napěťového

Obr. 44. Digitální stupnice se svítivými diodami

Obr. 45. Zjednodušení obvodů při použití integrovaných obvodů se střední hustotou integrace

výstupu hradla H_1 se změní úroveň na log. 1, spustí se generátor hodinového signálu a čitač začne čítat. Na výstupu hradla H_2 bude úroveň log. 0, dioda LED zhasne. Napětí schodovitého průběhu se opět zvětší na maximum a děj se bude opakovat.

Jas diody LED závisí tedy na tom, jak dlouho je čitač v klidovém stavu. Proměnným odporem R_6 je možno tuto „dotazovací“ dobu nastavit a měnit tím jas svítivých diod. Střední proud diodou LED je určen vztahem

$$I_F = \frac{(U_{OH} - U_{OL} - U_{FLED}) t_m}{R_{17(18)} [t_m + T_i(n-1)]}$$

kde U_{OH} a U_{OL} jsou napětí řídicího hradla při úrovni log. 0 a log. 1,

U_{FLED} je napětí diody LED v propustném směru,

n je počet obvodů v čítači a

t_m je doba překlopení monostabilního spouštěcího obvodu.

Dobu t_m lze určit ze vztahu

$$t_m = (R_6 + R_7) C_1.$$

V zapojení podle obr. 44 je kmitočet generátoru hodinových impulsů asi 1,2 kHz. Proměnným odporem R_6 lze měnit dobu t_m v meziči asi 4,5 ms až 14 ms.

Integrované obvody se střední hustotou integrace (MSI) mohou podstatně zjednodušit obvod, který řídí rozsvícení diod LED. Příklad zapojení je na obr. 45. Impulsy z generátoru hodinového signálu jsou čítány čítačem IO_1 . Na jeho výstupu jsou zapojeny čtyři odpory (např. 60, 30, 15 a 7,5 kΩ), které vytvoří sedm stupňů. Signál se dekóduje dekódérem IO_2 , na jehož výstupy jsou připojeny diody LED D_1 až D_9 . Jas diod je řízen tranzistorem T_1 přes odpor R_{10} signálem z hradla H_1 (obr. 44). Protože svítí vždy jen jedna dioda, potřebujeme pouze jeden omezovací odpor R_9 .

Radio, Fernsehen, Elektronik č. 18/1975

Převodník 7 segmentů/BCD

V současné době se na světě vyrábí velké množství nejrůznějších kapesních kalkulaček různých typů a cenových tríd. Téměř všechny typy však mají jeden základní nedostatek – zpracovávané informace nemohou být dále zpracovávány, neboť v žádém z obvodů kalkulačky nejsou k dispozici v potřebné formě. Pravidlem bývá výstupní informace ve formě sedmisegmentové, multiplexní zpracované informace, která se přivádí přímo na displej. Kdybychom chtěli tuto informaci např. zpracovat v tiskárně (získat záznam výpočtu), bylo by třeba převést ji na vhodnou formu, např. na kód BCD.

Úlohu změnit sedmisegmentovou informaci na kód BCD zastává zapojení např. na obr. 46. Zapojení nemění ovšem multiplexní charakter informace, proto je třeba na výstup zařadit sérioparalelní měnič.

Na obr. 46a je zapojení pro vstupní pozitivní logiku, tj. takovou, při níž rozsvícený segment odpovídá úrovni log. 1. Zapojení na obr. 46b mění na kód BCD informaci v negativní logice – rozsvícený segment odpovídá logické úrovni L (log. 0).

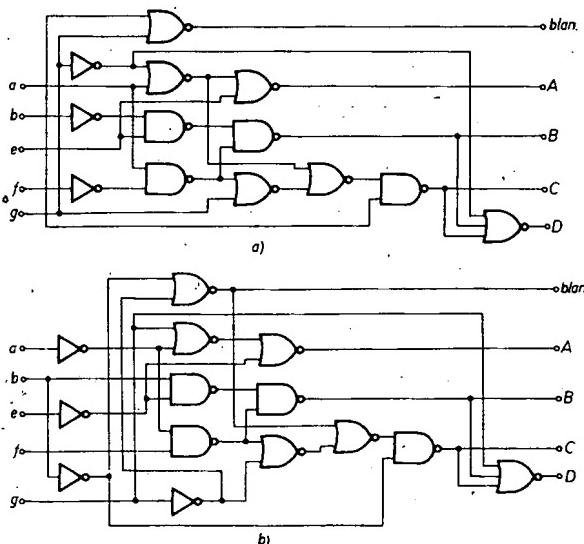
Z následující tabulky vysvitá, jaké vztahy platí v obr. 46a pro vstupní a výstupní signály. Křížky v tabulce ve sloupcích pro segmenty a a d značí, že příslušný logický stav může být libovolný. S tím souvisí skutečnost, že některé

by měly mít pokud možno stejnou výšku. Přitom je třeba poznat, že absolutní hodnota odporek nemá vliv na činnost, podstatná je pouze nutnost dodržet binární odstupňování jejich hodnot.

Aby při různých odporech R_9 až R_{11} byla výstupní napěti z klopových obvodů shodná, je nutné na jejich výstupy připojit odpory R_{14} až R_{16} .

Je-li na neinvertujícím vstupu operačního zesilovače, zapojeného jako komparátor, napětí kolem 0 V, je napětí schodovitého průběhu kladné a větší než 100 mV. Protože je napětí schodovitého průběhu připojeno na invertující vstup IO_1 , musí být výstupní napětí operačního zesilovače -15 V. Odpor R_5 a diody D_1 a D_2 omezuji toto výstupní napětí na asi 5,7 V, případně na -0,7 V na katodě diody D_2 . Tranzistor T_2 spolu s hradly H_1 a H_2 tvoří spouštěcí obvod s malou hysterezí, který je zapojen jako monostabilní klopový obvod. Do té doby, dokud je na katodě D_2 napětí -0,7 V, teče odpor R_6 a R_7 proud do báze tranzistoru T_1 a spouštěcí obvod je sepnut. Na výstupu hradla H_1 je úroveň log. 1, je v činnosti generátor hodinových impulsů a na vodiči T je neustále napětí schodovitého průběhu. Protože je však na výstupu hradla H_2 úroveň log. 0, je „display“ zatemněn, nesvítí žádná ze svítivých diod.

Je-li na invertující vstup IO_1 přivedeno kladné napětí, např. 1,2 V, pak bude na výstupu operačního zesilovače kladné napětí asi 15 V a napětí schodovitého průběhu se zmenší z maximální velikosti na stanovenou velikost. Napětí na katodě D_2 se zvětší na

Obr. 46. Dekódér sedmisegmentového kódu na kód BCD pro vstupní signály s pozitivní (a) a s negativní (b) logikou

ré z kapesních kalkulaček nepoužívají při indikaci číslice 6 segment a a při indikaci číslice 9 segment d, což však v daném případě činnost dekódéru nijak neovlivňuje.

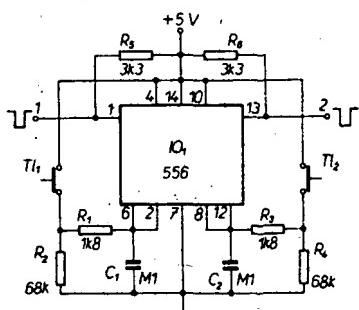
desítk.	sedmsegment.						BCD				
	a	b	c	d	e	f	g	D	C	B	A
0	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0
1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	
2	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0	
3	1	1	1	1	0	0	1	0	0	1	1
4	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	0
5	1	0	1	1	0	1	1	0	1	0	1
6	X	0	1	1	1	1	1	0	1	1	0
7	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	
8	1	1	1	1	1	1	1	0	0	0	0
9	1	1	1	X	0	1	1	1	0	0	1

Není-li aktivován žádný ze segmentů, tj. je-li na všech vstupech zapojeni na obr. 46a úroveň log. 0, je také na výstupu „blanking“ úroveň log. 0. Toto signál lze využít např. k blokování připojeného zařízení.

Elektor, listopad 1976

Potlačení zákmitů tlačítek

Digitální obvody stejně jako mikroprocesorové systémy vyžadují řídící signály definovaných vlastností. Jsou-li tyto řídící signály zadávány do zařízení ručně (tlačítkem; např. signály nulování a přerušení, popř. start apod.), klopny obvod R-S, obvykle používaný proti zákmitům tlačítek nezaručuje absolutní jistotu před falešnými impulsy. Může se totiž např. stát, že se stlačené tlačítko rozpojí dříve, než systém daný povol zaznamená. Obvod na obr. 47 slouží k tomu, aby byl signál po rozpojení tlačítka přenášen do systému ještě po určitou dobu.

Obr. 47. Potlačení zákmitů tlačítek (prodloužení doby řídícího signálu)

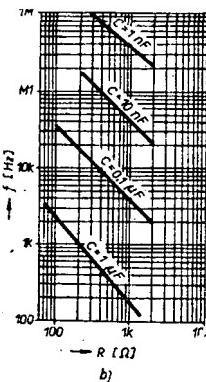
Dobu zániku signálů po uvolnění tlačítka T1 určují odpory R₁, R₂ a kondenzátory C₁, tutož činnost pro tlačítko T₂ zastavají R₃, R₄ a kondenzátory C₂. Při stlačení prvního tlačítka je na výstupu 1 úroveň log. 0, při stlačení druhého tlačítka je na výstupu 2 úroveň log. 1.

Firemní literatura Signetics

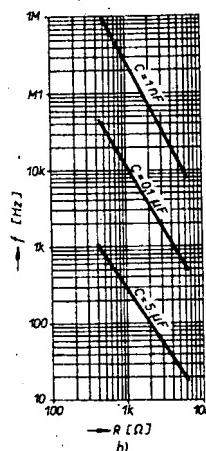
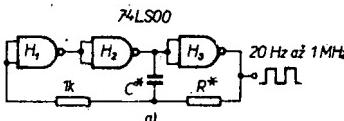
Generátory napětí obdélníkovitého průběhu s logickými obvody

Pro některé aplikace lze pomocí tří invertorů (hradel) realizovat generátor napětí obdélníkovitého průběhu, který je vhodná pro různá použití.

Na obr. 48 je zapojení, které lze použít jako základní a univerzální, takto konstru-

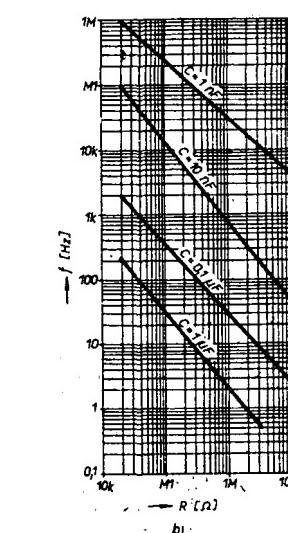
Obr. 48. Generátor napětí obdélníkovitého průběhu s hradly (invertory) TTL

Obr. 49. Generátor napětí obdélníkovitého průběhu u kmítoku 20 Hz až 1 MHz s hradly (invertory) TTL-LS

ovaný oscilátor kmitá ve velmi širokém rozsahu kmítoců a jeho stabilita je v mnoha případech dostatečná. Při uvádění do chodu se oscilátor rozkmitá bez problémů, jeho stavba není kritická a jeho kmítocet je nezávislý na napájecím napětí. Kmítocet tohoto oscilátoru je určen článkem RC a zpožděním invertoru (jsou použita tři hradla TTL TTL se spojenými vstupy). Zpoždění logického prvku je doba, která uplyněme mezi změnou vstupního signálu a odpovídající změnou signálu výstupního. Ta je obecně závislá na teplotě a na napájecím napětí, kmítocet oscilátoru ovlivňuje však pouze nepatrně.

Během každé periody se výstupní signál oscilátoru změní dvakrát (z log. 1 na log. 0 a naopak), takže celkové zpoždění tří hradel zapojených za sebou je rovno dvojnásobku zpoždění jednoho hradla. Aby byl kmítocet oscilací f₀ nezávislý na napájecím napětí a na teplotě, musí být f₀ menší než 1/2 t_pn (t_p je zpoždění jednoho hradla a n je počet hradel). Pro oscilátor s hradly TTL je typicky

Obr. 50. Generátor napětí obdélníkovitého průběhu s hradly (invertory) CMOS pro kmítocety v mezích 0,5 Hz až 1 MHz

t_p = 10 ns a pro n = 3 platí tedy pro zapojení z obr. 48 pro kmítocet oscilaci

$$f_0 << \frac{1}{2t_p n} = \frac{1}{2 \cdot 10 \text{ ns} \cdot 3} = 16,6 \text{ MHz.}$$

Z krivek na obrázku pak můžeme určit, na jakém kmítocetu bude oscilátor kmitat s daným odporem a s daným kondenzátorem. Odpor se nesmí volit menší než je uveden v nomogramu; např. pro C = 0,1 μF nesmí být odporník menší než 100 Ω. Vstupní napětí hradla H₁ se mění od +6 do -4 V. Když jsou v zapojení tedy překročeny meze, povolené výrobcem, oscilátor v praxi pracuje spolehlivě. Pro větší bezpečnost lze do série se vstupem hradla H₁ zařadit odpor 220 Ω, kmítocet se tím změní pouze v malých mezech.

Oscilátor s proměnným kmítocetem lze ze zapojení udělat tak, že odporník R nahradíme potenciometrem 2,2 kΩ a sériovým odporem, jehož hodnota bude odpovídat minimální hodnotě pro danou kapacitu kondenzátoru C.

V zásadě shodného zapojení využívá i oscilátor na obr. 49. Místo hradel TTL jsou použita hradla TTL-LS (low power Schottky). Vzhledem k tomu, že tato řada obvodů TTL má poněkud jiné parametry než standardní řada TTL, je třeba k určení závislosti $RC = f$ (f) jiný nomogram (obr. 49b). Kromě toho je nutné zařadit do vstupu hradla H₁ odporník 1 kΩ. Kmítocet oscilátoru lze měnit v rozmezí 20 Hz až 1 MHz. Je-li požadavek měnit kmítocet plynule, lze nahradit odporník R potenciometrem 4,7 kΩ nebo 10 kΩ v sérii s odporem 680 Ω.

Tento typ oscilátoru lze osadit i integrovanými obvody CMOS (obr. 50). I v tomto případě můžeme k určení kmítocetu oscilací použít nomogram podle obr. 50b. Nomogram platí pro napájecí napětí 12 V; změna kmítocetu při jiných napájecích napětích je však relativně velmi malá. Oscilátor může kmitat v pásmu 0,5 Hz až 1 MHz. Napájecí napětí je možno volit v mezech 5 až 15 V, minimální hodnota odporu R je 22 kΩ. Plynule lze kmítocet oscilátoru měnit potenciometrem 1 MΩ v sérii s odporem 22 kΩ.

Elektor č. 91/1978

Různě aplikovaná elektronika

Fotografie v nastaviteľných časových intervaloch

Možnost záhycovat v určitých časových intervalech jevy, které probíhají velmi dlouhou dobu, a pak je reproducovat v krátkém časovém úseku, přináší značné obohacení tvorby v amatérské (a nejen amatérské) fotografii. Jde např. o línutí kuřat z vajec, „rozpušk“ poupat, klíčení semen apod. Dále popsané zařízení umožňuje každému vlastníku kamery, v níž je možno exponovat jednotlivé obrázky, záhycovat tyto jevy na

indikační dioda LED (D_5), a triak je též ve vodivém stavu. Osvětlovací těleso, připojené do zásuvky v sérii s druhou anodou prvního z triaků ŠC35D, se rozsvítí (triak povede vždy, bude-li na jeho řídicí elektrodě buď kladné nebo záporné napětí bez ohledu na polaritu napětí na jeho anodách). Indikační dioda je výhodná tehdy, nepoužívané-li osvětlovací těleso, neboť její rozsvícení určuje dobu, za níž sepneti spoušť kamery. Tuto dobu (dobu mezi rozsvícením diody a nastaveným časem sepnutí spoušť kamery) lze nastavit až asi na 10 s změnou nastavení odpovědného trimru P_1 .

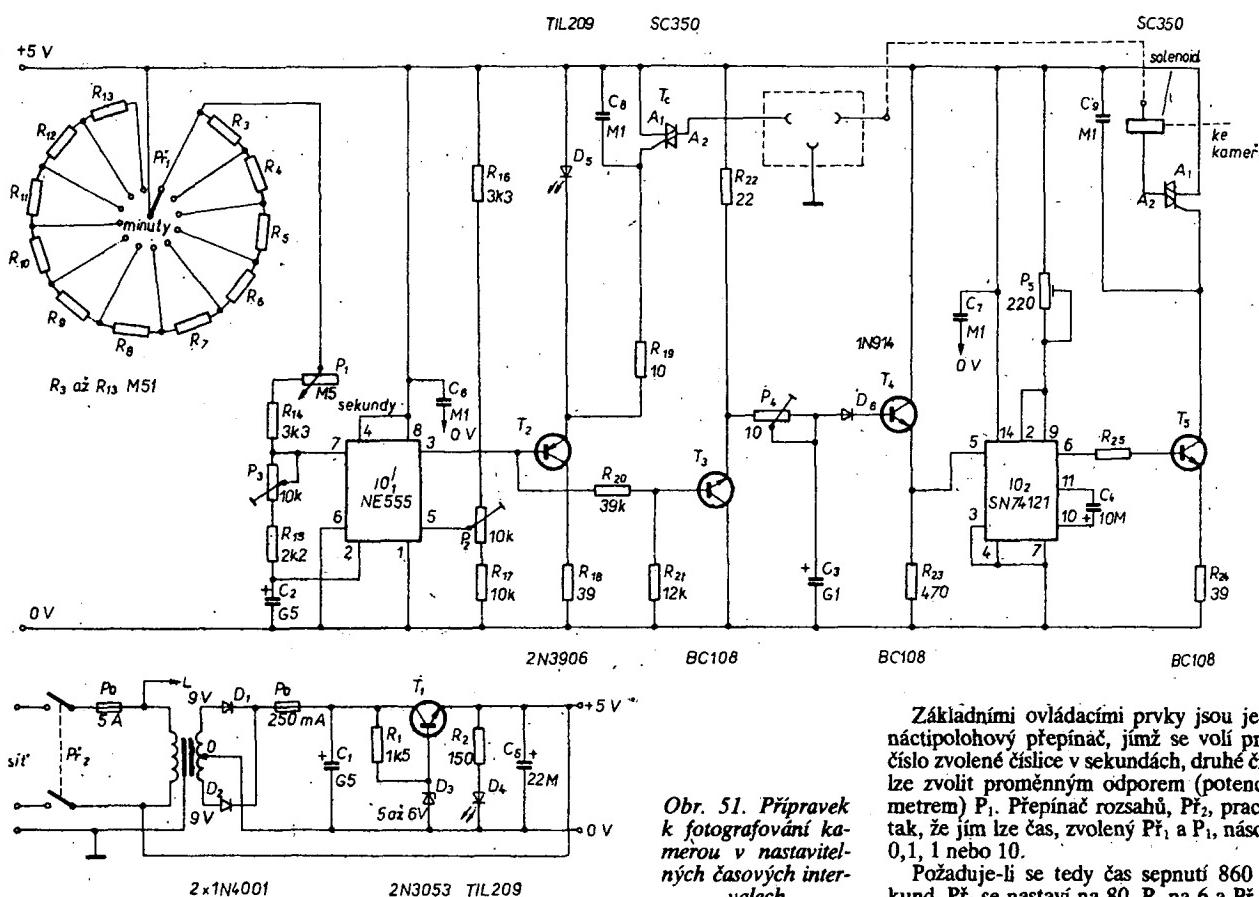
Tranzistor T_3 pracuje jako zpoždovací člen. Zvětšuje-li se napětí na jeho kolektoru, začíná se současně nabíjet i kondenzátor C_3 , a to přes odporník R_{22} a odpornový trimr 10 k Ω . Díky křemíkové diodě v přívodu báze T_4

typem KU611 (popř. KF508 s odpovídajícím chladičem). Triaky zvolíme podle použitého osvětlovacího tělesa, popř. podle odběru proudů solenooidu. Zenerova dioda ve zdroji má Zenerovo napětí 5,6 V (vyhoví např. 1N7Z), jako D₆ by bylo možno použít KA501 nebo jinou podobnou diodu.

Practical Electronics, září 1975

Jednoduchý časový spínač

Časový spínač je nesporně velmi užitečné zařízení, kterého lze využít nejen ve fotografii. Spínač na obr. 52 je velmi nenáročný na součástky a přesto jsou jeho vlastnosti pro běžnou potřebu vyhovující.

Obr. 51. Přípravek k fotografování kamery v nastavitelných časových intervalech

filmový pás a to v nastaviteľných časových intervalech. Tak lze např. jev, trvající hodiny nebo i dny zachytit na filmový pás v časovém intervalu několika sekund. Elektronické zařízení na obr. 51 je pak doplněno ještě o možnost současně s expozicí samočinně rozsvítit osvětlovací tělesa, a to o příkonu až 1 kW. Doplněk je připojen ke kameře kabelem a umožnuje volit mezi mezi jednotlivými snímky v mezech 10 sekund až 48 minut.

Přístroj pracuje tak, že v nastavených časových intervalech nejprve sepne osvětlení, zhruba po třech sekundách pak spiná solenoid a v následující sekundě sepne spoušť kamery; asi po sekundě pak zhasnou osvětlovací tělesa.

Základním prvkem celého zařízení je integrovaný časovač typu 555, který pracuje v astabilním režimu. Poměr signál-mezera výstupního napětí obdélníkovitého průběhu lze měnit dvěma prvky, bud (po minutách) přepínacem, nebo (po sekundách) potenciometrem P.

Je-li výstup časovače na nízké úrovni, tranzistor T_2 je otevřen do saturace, svítí

tranzistor T_4 , nepovede dříve, než se napětí na kondenzátoru zvětší na 1 V. Povede-li tranzistor T_4 , zvětší se úbytek napětí na jeho emitorovém odporu a ten spustí integrovaný monostabilní obvod IO_2 . Obvod setrvá v překlopeném stavu asi 1 sekundu a pak se vrátí zpět do výchozího stavu. Doba, po níž je v překlopeném (nestabilním) stavu, závisí na kapacitě kondenzátoru C_4 a na nastavení odporového trimru P_5 . Je-li IO_2 v nestabilním stavu, je tranzistor T_5 v saturaci a vede triak v jeho kolektoru. Je uveden v činnost sole-noid, exponuje se snímek. Krátce nato přejde výstup IO_1 na vysokou úroveň, zhasnou osvětlovací světla a tím je dokončen pracovní cyklus.

Přístroj je napájen z jednoduchého stabilizovaného zdroje, jako indikátor zapnutí slouží dioda D₄. Maximální odběr proudu ze zdroje je 180 mA (vedou-li oba triaky). Klidový proud je asi 50 mA.

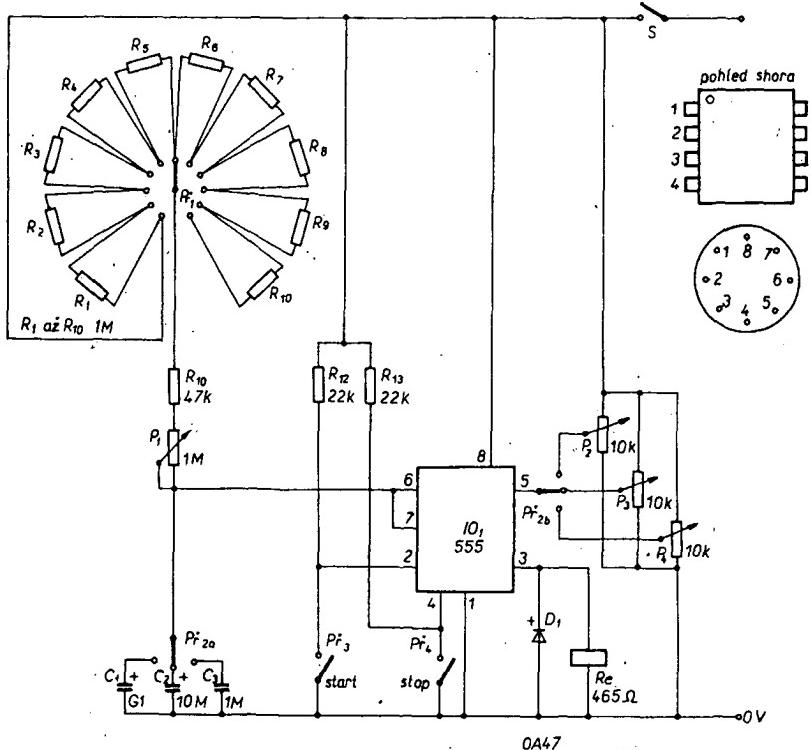
Při realizaci přístroje bylo možno jako T_2 použít libovolný křemíkový tranzistor s vodivostí p-n-p (např. KF517, KFY18); ostatní tranzistory lze nahradit typem KC508 (KC148). Tranzistor ve zdroji lze nahradit

Základními ovládacími prvky jsou jedenáctipohový přepínač, jímž se volí první číslo zvolené číslice v sekundách, druhé číslo lze zvolit proměnným odporem (potenciometrem) P_1 . Přepínač rozsahů, P_2 , pracuje tak, že jím lze čas, zvolený P_1 a P_1 , násobit 0,1, 1 nebo 10.

Požaduje-li se tedy čas sepnutí 860 sekund, P₁ se nastaví na 80, P₁ na 6 a P₂ na „x10“. Dobu 1,1 s získáme nastavením P₁ na 10, P₁ na 1 a P₂ na „x0,1“. Přístroj pracuje maximálně do doby sepnutí 1100 sekund (ti 18 minut 20 sekund).

Cinnost. Přístroj začíná pracovat po rozpojení předtím spojeného spínače START (po uvolnění předtím sepnutého tlačítka, tj. v okamžiku, kdy se opět rozpojí kontakty stisknutého tlačítka). V tomto okamžiku sepnou kontakty relé příslušnou záťez (osvětlení, zvukový signál apod.). Po uplynutí nastavené doby se kontakty samočinně přepnou do klidové polohy. Je-li třeba během nastavené doby přerušit činnost časového spínače, stiskne se tlačítko spínače STOP. Casový spínač začne opět počítat nastavený čas od počátku, stiskne-li se pak tlačítko START.

Poznámky ke konstrukci. Odpory R_{11} nesmí být menší než uvedený, neboť jím se omezuje proud do vývodu 2 časováče 555 na bezpečnou velikost, jsou-li P_1 a P_1' nastaveny na nulový odpór (asi 60 mA). Odpor $1\text{ M}\Omega$ na

Obr. 52. Časový spínač jednoduché konstrukce s integrovaným časovačem typu 555

přepínače P_{r1} by měly mít toleranci alespoň 5 % (lépe 2 %). Pro přesné nastavení žádaného času je třeba, aby elektrolytické kondenzátory C_1 , C_2 (a popř. i C_3) měly co nejmenší svodový proud (bud elektrolytické kondenzátory na větší napětí, např. na 30 V, nebo tantalové kondenzátory, popř. papírové, C_3 nebo i C_2). Spínací doby by bylo možno dále rozšířit na rozsah „ $\times 100$ “, tj. na 11000 s, zařazením kondenzátoru 1000 μ F v další poloze přepínače P_{r2} a dalšího potenciometru, připojeného k vývodu 5 integrovaného časovače. Aby nebylo nutno měřit časovací kondenzátory, které v provedení jako elektrolytické kondenzátory mají obvykle

značnou toleranci, jsou ke kalibrování jednotlivých rozsahů použity potenciometry P_{r3}

až P_{r4} . Souhlasí-li kalibrace v každém rozsahu pro alespoň jeden čas, souhlasí i v celém rozsahu nastavitelných časů. Ke kalibrování je nejvhodnější použít stopky.

Mají-li odpory R_1 až R_{10} toleranci 5 %, je dosažitelná přesnost časového spinače řádu jednotek procent. Autor ve vzorku přístroje dosáhl přesnosti ± 15 sekund při nastaveném času 1000 sekund. Na přesnosti kapacity kondenzátorů nezáleží, potenciometry P_2 až P_4 umožňují nastavit časovou konstantu časových článků v mezích až 10 : 1 (tj. je-li např. nastaven čas 20 s na rozsahu „ $\times 1$ “, lze ho nastavením P_3 měnit v rozmezí 3 až 43 sekund (odpovídá kapacitě kondenzátoru, který byl použit autorem konstrukce).

Použité relé je určeno pro napětí 12 V, odpor jeho cívky je 465 Ω ; relé vyhovělo při napájecím napětí v mezích 7 až 14,4 V. Dioda paralelně k vinutí relé chrání integrovaný obvod před poškozením špičkami napětí při spínání a rozpínání relé. Jako nejvhodnější typ uvádí autor germaniovou diodu se zlatým hrotom (OA5, OA9, GAZ51).

Přístroj lze napájet buď z baterie (alespoň 9 V, popř. 12 V – podle použitého relé), nebo ze síťového zdroje.

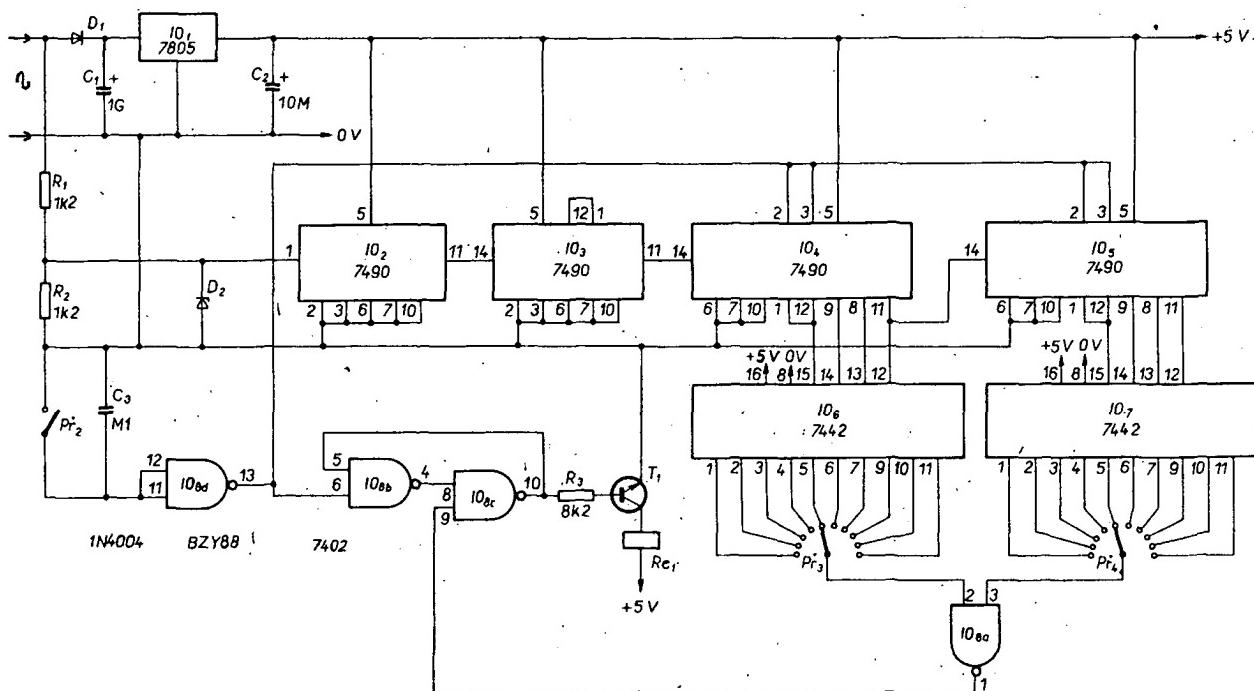
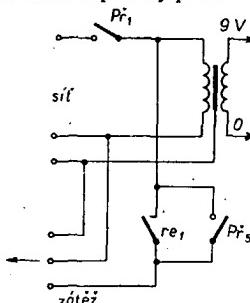
Practical Electronics, červen 1973

Číslicový časovač pro temnou komoru

Časový spínač pro temnou komoru, který využívá číslicových integrovaných obvodů, je na obr. 53. Jde o jednoduchý přístroj, v němž se jako časového normálu využívá kmitočtu sítě, vyděleného integrovanými děličkami typu 7490. Základním rozsahem přístroje je 1 až 99 sekund, a to v jednosekundových krocích; čítač lze však upravit na další rozsah, 0,1 až 9,9 sekund v krocích po 0,1 sekundy.

Základem zapojení časového spínače je relé s cívkou pro 5 V a s kontakty ke spínání střídavého napětí 220 V, jimiž se přímo spíná žárovka zvětšovacího přístroje.

Časový spínač je napájen ze stabilizovaného zdroje napětí 5 V (integrovaný stabilizátor typu 7805). Síťový transformátor má sekundární napětí 9 V, napětí je usměrněno jednocestně a filtrováno elektrolytickým

BC106

Obr. 53. Jednoduchý „číslicový“ spínač do temné komory

kondenzátorem s velkou kapacitou. Ze sekundárního vinutí síťového transformátoru se přes omezovací odpory a Zenerovu diodu se Zenerovým napětím 4,7 V přivádí též vstupní signál (jednostranně omezená sinusovka) pro děličky kmitočtu (MH7490). Děličky IO_2 a IO_3 jsou zapojeny v kaskádě, takže na výstupu IO_3 je standardní impuls 1 Hz. Jednohertzové impulsy se přivádějí na vstup čítačů BCD (IO_4 a IO_5 , MH7490), které čítají impulsy od 0 do 9. Protože jsou čítače v kaskádě, mohou číst do celkového stavu 99. Výstupy BCD z čítačů jsou přivedeny na dekodéry IO_6 a IO_7 (MH7442). Na výstupech dekodérů je vždy log. 1, úroveň se změní na log. 0 podle nastavení přepínačů jednotek a desítek sekund.

Při nastavení přepínačů na libovolné číslo v mezích 00 až 99 jsou příslušné výstupy dekodérů připojeny na vstupy hradla NOR (7402), jehož výstup bude na úrovni log. 1. Časový spínac se spouští stisknutím tlačítka, k němuž je paralelně připojen kondenzátor C_3 . Stiskem tlačítka se vynulují čítače IO_5 a IO_6 , a uvede v činnost „latch“, tvořený hradly NOR IO_{8a} a IO_{8c} . Současně se otevře tranzistor a relé sepnou, žárovka zvětšovacího přístroje se rozsvítí. Je-li načítán nastavený počet sekund, změní se logická úroveň na vstupu hradla NOR IO_{8a} , uzavře se tranzistor, relé odpadne a žárovka zhasne.

Jako relé použil autor relé s cívkou 700 Ω pro napájecí napětí 6 V; lze však použít libovolné relé pro napětí v mezích 4 až 6 V s odporem vinutí větším než asi 200 Ω .

Úpravy ke změně základního rozsahu 0 až 99 sekund na 0 až 9,9 s:

- jednopólovým přepínačem, jehož střední vývod je připojen na vývod 14 IO₄, se při čítání v mezích 0 až 9,9 připojuje k tomuto vývodu vývod 11 IO₂, nebo při čítání v mezích 0 až 99 vývod 11 IO₃,

— do startovacího obvodu se připojí mo-
nostabilní integrovaný obvod 74121, jehož
vývod 5 je připojen přes tlačítka na 0 V, na
0 V jsou též připojeny vývody 7 a 3, na 14 je
přivedeno napětí +5 V a vývod 6 je připojen
na vývod 6 IO₈.

V přístroji se nepoužívá zvláštní tlačítka k nulování, neboť časový spínač se vynuluje samočinně po uplynutí nastavené doby (přepínače desítka a jednotek sekund). Jako přepínače pro nastavení času slouží desetipohlové běžné přepínače, lze použít i tzv. palcové typy.

Practical Electronics, listopad 1979

Časový spínač s obvodem pro číslicové hodiny

Zajímavý způsob řešení časového spínače s použitím číslicového integrovaného obvodu pro hodiny a devíticíslícového displeje z kapacitního kalkulačoru je na obr. 54. Zvolený čas se nastavuje otocným palcovým přepínačem (tři segmenty) a to v mezích bud 0 až 9 minut + 0 až 59 sekund, nebo (po přepnutí) 0 až 9 hodin a 0 až 59 minut. Zvolený čas je indikován displejem LED. V síťové části je zapojen přepínač, jímž lze přístroj vypnout nebo zvolit druh činnosti - zaostřování, časový spínač (je-li přístroj použit pro práce v temné komoře). Při zaostřování se současně rozsvítí bezpečnostní osvětlení. Je-li přepínač druhu činnosti v poloze pro časový spínač, lze přístroj uvádět do chodu (po nastavení času) kromě tlačítka START i nožním spínačem. Oba spínací prvky přístroj také nuluji (STOP). Takto koncipovaný přístroj lze samozřejmě kromě temné komory používat k zapínání rozhlasového přijímače v určenou dobu a ke spínání jiných spotřebičů - podle jejich příkazu je

pak třeba pouze zvolit druh relé, aby jeho kontakty byly dimenzovány na příslušný proud.

Základem časového spínače je „hodinový“ IO National Semiconductor typu MM5309 (obvod PMOS). Na jeho výstupech je k dispozici jak signál v sedmsegmentovém kódě, tak v kódě BCD. K dispozici je též nastavovací (nulovací) vstup. Stiskně-li se např. tlačítko START (reset), objeví se na vývodu 16 MM5309 (nulovací vstup) záporný impuls, který nastaví čítače obvodu na 00:00:00. Integrovaný obvod je řízen kmitočtem sítě – jako vstup časové základny slouží vývod 19 IO, na který se přivádí jednocestné usměrněné a co do amplitudy upravené napětí ze sekundárního vinutí síťového transformátoru (přes odpor R_{26} , diody D₁₈ a D₁₉).

Hodinový čip čítá tyto impulsy a výsledek produkuje jako multiplexovaný signál k buzení sedmsegmentových číslicovek (vývody 6 až 12) a jako signál BCD (vývody 2 až 5 IO). Vývody 6 až 12 jsou přes omezovače odpojeny ke kalkulačorovému displeji typu NSN-198 (National Semiconductor), na němž se z devíti číslic využívá tří k indikaci nastaveného času. Tranzistory 2N3906 (p-n-p) slouží jako interface mezi příslušnými výstupy „enable“ číslic hodinového čipu a vývody „enable“ číslic displeje.

Výstupy BCD hodinového čípu jsou připojeny ke skupině číslicového komparátoru, který se skládá ze čtyř hradel exclusive-or, z diodového hradla OR (diody D₁ až D₄ a R₁₄) a hradla NAND (část třívstupového hradla 7410, IO_{3a}). Druhá skupina vstupů komparátoru je připojena k výstupům palcových přepínačů, jimiž se nastavuje požadovaná doba sepnutí. Protože jsou výstupy BCD hodinového čípu multiplexovány, je třeba zajistit, aby výstupní signály z čípu a z přepínačů byly časově synchronní.

Toho se dosáhlo tím, že byly vývody C palcových přepínačů připojeny k tranzistorům T₁ až T₃. Je-li pak např. BCD ekvivalent první nastavené číslice (na palcovém přepínači) přiveden na komparátor, T₁ současně dovolí aktivovat příslušnou číslici na displeji; přitom diody D₅ až D₁₆ izolují výstupy BCD neaktivních spínačů příslušného palcového přepínače.

Císelcový komparátor generuje výstupní impuls vždy, odpovídá-li výstupní signál BCD hodinového čípu signálu z palcového přepínače. Protože však díky multiplexnímu způsobu činnosti nejsou obě uvedené informace (výstup BCD čípu a výstup BCD z přepínače) k dispozici ve stejnou dobu, je třeba v zapojení použít jakousi paměť – ta je tvorena dvěma klopňovými obvody D (IO_{4a} a IO_{4b}), několika hradly NAND a klopňovým obvodem R-S ze dvou křížově vázaných hradel NAND (IO_{5a} a IO_{5b}).

První klopný obvod D se nastaví, bude-li nejvýznamnější bit BCD generovaný hodinovým čipem stejný jako ten, který generuje první palcový přepínač. Podobně se nastaví i druhý klopný obvod (IO_{4b}), bude-li výstup BCD druhého palcového přepínače shodný s druhým nejvýznamnějším bitem BCD z hodinového čipu atd. K tomu dojde ovšem pouze po předchozím aktivování prvního klopného obvodu. To proto, protože výstup IO_{4a} je připojen ke vstupu nulování IO_{4b} , jehož nastavovací vstup je připojen ke kladnému napětí +5 V. Proto bude na výstupu IO_{4b} (výstup Q) úroveň log. 0 do té doby, dokud bude na stejném výstupu IO_{4a} také log. 0.

Bude-li nejméně významný bit BCD generovaný hodinovým čipem shodný s výstupem BCD z posledního palcového přepínače a budou-li aktivovány oba klopné obvody D, bude aktivován i klopný obvod R-S (IO_5 a IO_{10}). Bude-li pak čas, který uplynul od zapnutí přístroje shodný s tím, který je nastaven palcovými přepínači, změní se stav

klopného obvodu R-S a tranzistor, ovládající činnost relé, přestane vést, relé odpadne a světlo zhasne. Klopny obvod R-S kromě popsané činnosti má za úkol také ovládat přívod impulsů ze sítě (jednocestné usměrněné napětí ze skundárního vinutí transformátoru) na vstup časové základny hodinového čípu, tj. na vývod 19. Při tom stavu klopného obvodu, při němž odpadne relé, se totiž změní stejnosměrná úroveň na katodě diody D_{18} , tak, že je dioda uzavřena a impulsy přes ni neprocházejí. Hodinový čip dále nečítá, a na displeji zůstanou čísla, odpovídající čísly, nastaveným na palcových přepínačích.

Napájecí zdroj je co nejjednodušší, napětí potřebná pro činnost jak hodinového čipu, tak i obvodů TTL, jsou ± 12 V (nestabilizované) a 5 V (stabilizované).

Popular Electronics, srpen 1978

Automatický časový spínač pro temnou komoru

Casový spínač na obr. 55 může spínat v časových mezích od 0 do 99,9 bud v krocích po 0,1 s nebo 0,1 min. Jeho přesnost je dána přesnosti kmitočtu sitě – pro použití do temné komory vyhoví ve všech případech. Bezpečnostní světlo pro temnou komoru a žárovku zvětšovacího přístroje lze rozsvítet a zhasnat bud samočinně nebo ručně. Přístroj je doplněn analyzátem, kterým lze určit expozici podle zvoleného fotografického papíru.

Analyzátor

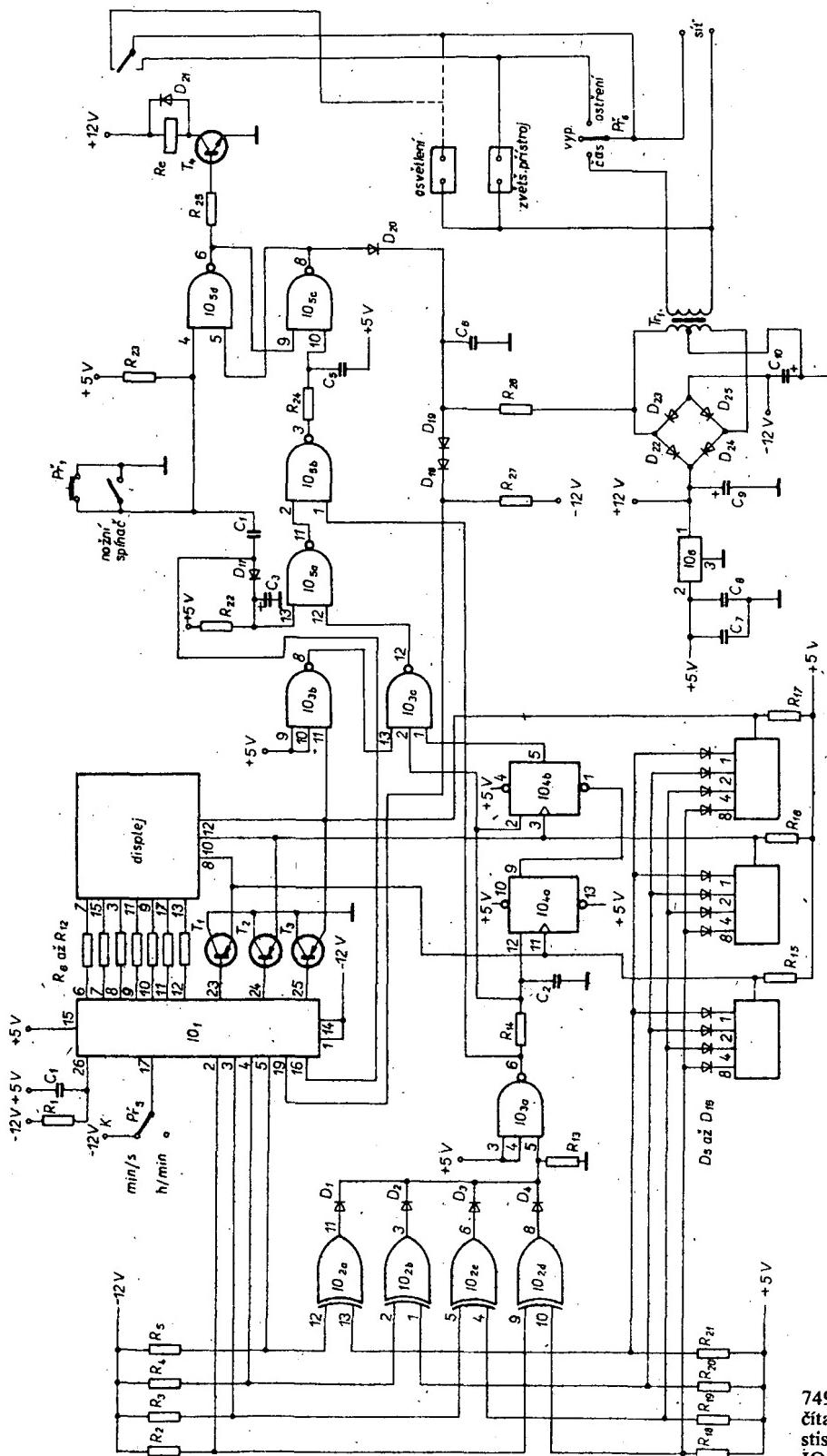
Analyzátor se skládá z můstku, jehož dvě ramena jsou tvořena potenciometrem P_1 (ČAS), ve třetí větví je R_1 , který slouží jako referenční odpor, a ve čtvrté větví je fotoodpor R_{41} . Potenciometr P_2 je kalibrován pro různé druhy fotografického papíru. Na můstku je přivedeno napětí 9 V; výstupní napětí můstku závisí na odporu R_{41} (fotoodpor) a na nastavení P_1 (prozatím pomeneme P_2). Je-li běžec P_1 nastaven na počátek odporové dráhy (tj. na 0 V), je můstek rozvázen, jeho výstupní napětí se vede na vstupy operačních zesilovačů a na jejich výstupech bude kladné napětí (je-li invertující vstup zápornější než neinvertující).

V této souvislosti je třeba poznamenat, že operační zesilovače jdou zapojeny vzájemně obráceně, tj. jejich výstupní úrovňě budou přesně opačné při stejných vstupních signálech. Protože je P_1 zapojen k invertujícímu vstupu jednoho a neinvertujícímu vstupu druhého operačního zesilovače, bude na poloze jeho běžce záviset, která z diod na vystupech OZ bude svítit. Pro určení správné expoziční doby je třeba, aby na vstupech operačních zesilovačů nebylo žádné napětí – pak je můstek vyvážen, nesvítí žádná ze svítivých diod.

Časový spínač

Obvody časového spínače lze rozdělit na tři základní: na časovou základnu, řídící obvody a čítač s displejem.

Časová základna využívá kmitočtu sítě, napěti ze sekundárního vinutí druhého síťového transformátoru je přes R_5 přivedeno na diodu D_4 , která ho upraví na zhruba pravoúhlé impulsy, jejichž kmitočet je pak dělen IO_{14} pěti a IO_{15} deseti. Na výstupu první děličky jsou tedy impulsy 0,1 s, na výstupu druhé 1 s. K získání impulsů 0,1 min se používá třetí dělička, IO_{16} . Sekundovými impulsy se ovládá rozvěcení desetinné tečky na displeji. Impulsy 0,1 s a 0,1 min se přivádějí na výstupy Q_1 a Q_2 .

Obr. 54. Časový spínač s integrovaným obvodem pro elektronické hodiny a displejem z kapacitní kalkulačky

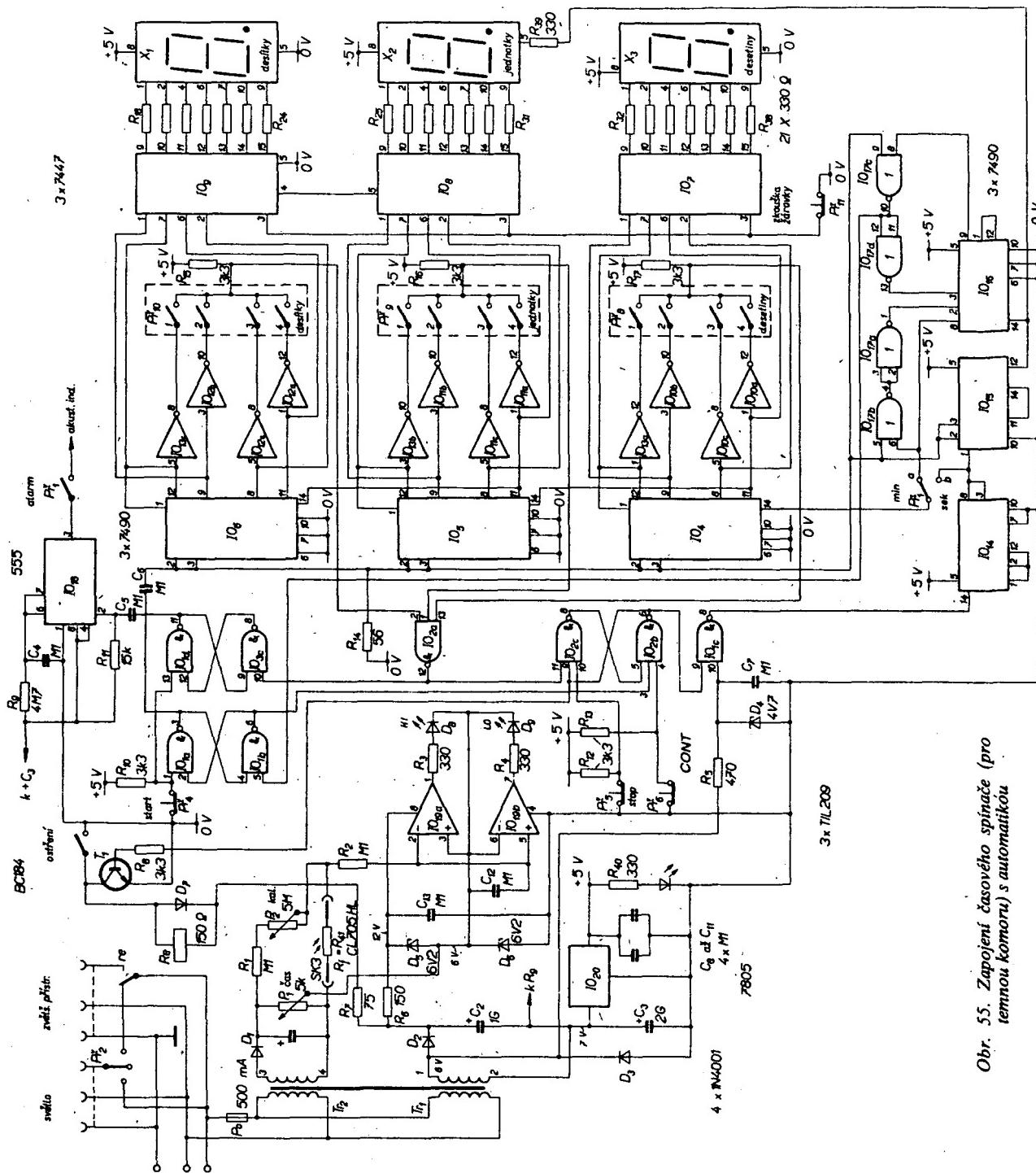
Součástky: kondenzátory – C₁ 5 nF, C₂, C₃, C₄, C₅ 0,1 µF, C₆ 5,5 µF/12 V, C₇ 10 nF, C₈ 1000 µF/16 V, C₉ 100 µF/16 V, C₁₀ 100 µF/16 V, C₁₁ 0,33 MΩ, R₁ až R₅ 7,5 kΩ, R₆ až R₁₂ 330 Q, R₁₃ 680 Q, R₁₄ 220 Q, R₁₅ až R₁₈ 4,7 kΩ, R₁₉ 22 kΩ, R₂₀, R₂₁ 1 kΩ, R₂₂ 10 kΩ, R₂₃ 1 kΩ, R₂₄ 1 MQ, diody – D₁ až D₅ 1N914 (nebo iakok KA501), D₁₁ až D₁₃ 1N4001 (usměrňovací diody křemíkové 1 A), integrovaný obvod MM5500N, IO5 SN7474 (dvojic hradla exclusive-OR), IO5 SN7410 (trifásové hradla AND), IO5 SN7474D (dvojnásobná D), IO5 SN3240T-5 (stabilizátor 5 V), relé 12 V...100 V, transformátor má sekundární napětí 18 V/150 mA se středním vývodom; p-n-p transistory jsou typu 2N3906, n-p-n transistor má typu 2N3904.

7490 současně se stiskem tlačítka START čítat uplynulý čas. Asi po dvou sekundách po stisku tlačítka START se objeví na vývodu 5 IO_{1b} úroveň log. 0 (z vývodu 10 IO₁₇), která vrátí obvod pro potlačení zákmítů do východního stavu a tak umožní další stisknutí tlačítka START a další čítací cyklus. Toto uspořádání má jednu nevýhodu – není možno exponovat časem kratším než 2 sekundy, expoziční doby do dvou sekund však není třeba ve fotografické praxi většinou používat.

Citaci cyklus lze kdykoli zastavit tlačítkem STOP a pokračovat v něm po stisknutí tlačítka CONT.

Cítač a displej. Tato část přístroje se skládá z integrovaných čítačů 7490, IO₄ až IO₆, z dekódérů IO₇ až IO₉ (7449) a z displeje ze tří sedmsegmentových číslicovek LED typu FND507. Zvolený expoziční čas se ukáže na displeji a zůstane tam až do stisknutí tlačítka START.

dějí na přepínač MIN – S, kterým lze nastavít údaj displeje buď 0 až 99,9 min nebo 0 až 99,9 s. Vývody 2 a 3 integrovaných čítačů 7490 jsou nulovací, bude-li na obou log. 1, bude výstupní signál BCD nula do té doby, než se alespoň na jednom z nich objeví úroveň log. 0. Samočinného nulování po načítání 6 bylo dosaženo použitím IO₁₇, který je zapojen jako dvě hradla OR.

Obr. 55. Zapojení časového spínače (pro lemmou komoru) s automatickou

Přístroj je doplněn i obvodem pro zvukový signál. Jako generátor zvukového signálu slouží časovač typu 555, jehož výstup se vede na bzučák. Délka akustického signálu (doba jeho trvání) závisí na časové konstantě R_9 , C_4 ; se součástkami podle obr. 55 je asi 1 s.

Před používáním časového spínače je třeba ocejchovat potenciometry P_1 a P_2 ; autor zhodnil příslušné stupnice pod knoflíky obou potenciometrů jak pro integrační metodu snímání světla, tak pro bodovou, a to v závislosti na několika druzích fotografického papíru, který používá. Postup při cejchování je stejný, jako v případech, které byly již mnohemkrát v minulosti popsány.

Poznámky ke konstrukci. Sítový transformátor má dvě nezávislá vinutí 6 V/500 mA. Jako fotoodpor je použit typ R41-CL705HL firmy Clairex, jde o fotoodpor ze sírniku kadmia (další údaje nejsou v původním článku uvedeny). Operační zesilovač je typu MC1458, což je dvojice operačních zesilova-

čů asi typu 741 v jednom pouzdře. Tlačítka STOP, START a CONT jsou rozpojovací, tranzistor je typu BC184, jeho kolektorová ztráta odpovídá použitému relé, které má odpor cívky 15Ω .

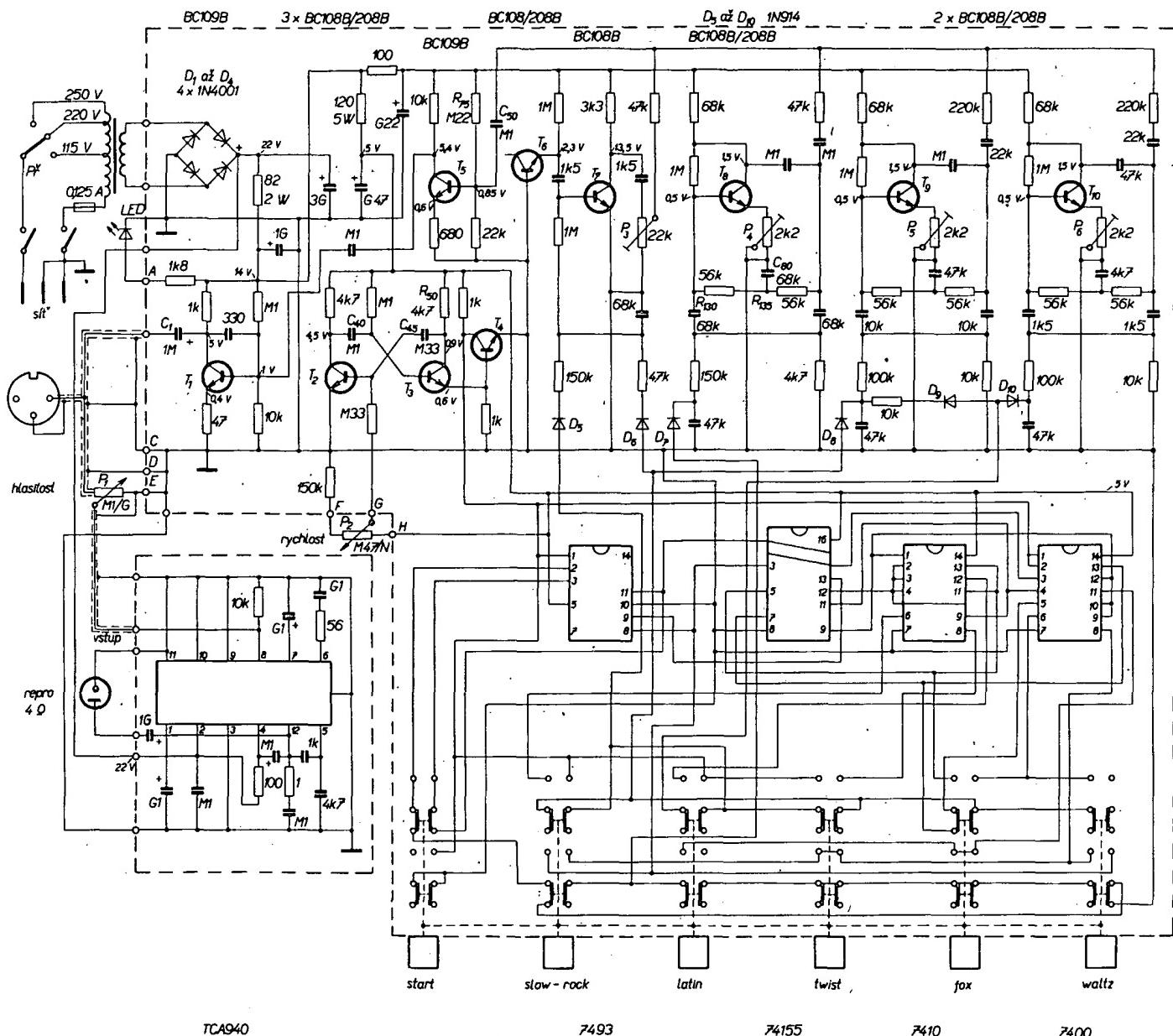
Practical Electronics, březen 1980

Generátor rytmů s tranzistory

Na celém světě jsou v současné době velmi oblíbeny nejrůznější elektrotechnické a elektronické stavebnice. Výrobou stavebnic se zabývá obrovské množství firem, jak velkých, tak malých. Malý obrázek o stavebnících z oboru amatérských mikropočítačů si lze učinit např. z přehledu, který vychází na pokračování v „červeném“ AR – to je však pouze malý díl produkce. V časopisu ELO v roce 1976 byla např. popsána stavebnice italské firmy Amtron, která se prodávala

v NSR – šlo o stavebnici generátoru rytmů s běžnými tranzistory a běžnými obvody TTL, jehož schéma je na obr. 56. Zajímavé je zpracování článku: po velmi stručném popisu činnosti zapojení je v závěru článku stručně třemi náhodně vybranými konstruktéry (stáří od 15 do 25 let) stavebnice zhodnocena a na závěr těchto hodnocení je vyjádření firmy. Z hodnocení vyplývá, že vzhledem k ceně je výsledný přístroj dobrý, neboť vyhovuje dobrě v mezičích, daných technickými parametry výrobce, svému účelu.

Jen pro zajímavost – jeden z konstruktérů uvádí jako přednost stavebnice to, že celá deska s plošnými spoji je až na pájecí body překryta fólií z plastické hmoty, což vylučuje možnost spojit při pájení sousední měděné plošky nechtěně kapkou pásky, takže sestavit stavebnici může i ten, kdo má s pájením minimální zkušenosť. To je také dobrá idea

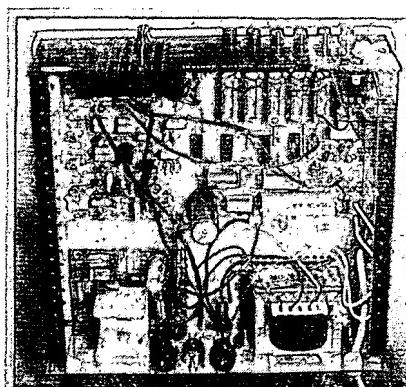
Obr. 56. Zapojení generátoru rytmů a vzhled přístroje po sestavení z původní italské stavebnice firmy Amtron

pro tuzemské výrobce podobných stavebnic, najde-li se konečně nějaký. Navíc toto uspořádání umožňuje nepoužívat ochranný lak na plošné spoje, s jehož jakostí (pájitelnost) jsou často značně obtížné.

V ráfme se však k zapojení. Celkové zapojení přístroje včetně nf zesilovače je na obr. 56. Lze ho rozdělit na základní díly: na část s generátory a na logiku. Část s generátory vytváří signály vhodného zabarvení jednotlivých bicích nástrojů a logická část „obstarává“ jednotlivé rytmusy.

Jednotlivé tónové nebo šumové signály vznikají ve stupních s tranzistory T_6 až T_{10} . Např. pro činely se používá šumový signál, vyráběný tranzistorem T_6 , na jehož přechodu báze-emitor (je-li tranzistor zapojen inverzne a není-li zapojen jeho kolektor) vzniká bílý šum, který je zesilován tranzistorem T_7 ; trimrem P_3 lze nastavit úroveň výstupního signálu po zesílení na potřebnou velikost. Ochranný odpor $1\text{ M}\Omega$ chrání T_6 před zničením nadmerným proudem.

Tranzistory T_8 , T_9 a T_{10} jsou zapojeny jako oscilátory vyšších zvukových kmitočtů. Jednotlivé stupně jsou shodné, liší se pouze

časové konstanty článků RC . Aby se oscilátory rozkmitaly, musí se signál z kolektoru tranzistoru přivést zpět na vstup (na bázi).

Kmitočet určující článkem RC jsou např. u oscilátoru s tranzistorem T_8 oba odpory $56\text{ k}\Omega$ a kondenzátor 68 nF . Zpětnou vazbu lze do jisté míry řídit odporovými trimery v emitorech tranzistorů; tím lze ovlivňovat v určitých mezích „barvu“ výstupních signálů.

Přehled použití jednotlivých signálů k imitaci zvuku bicích nástrojů je v tabulce.

Nástroj	Oscilátor	Rytmus
činely	$T_6 + T_7$	slow-rock
basový buben	T_8	latinské rytmusy, twist
buben	$T_9 + T_6$ s T_7	fox, waltz
bubínek	T_9	slow-rock, twist, lat., rytmus
zvonky	$T_9 + T_{10}$	latinské rytmusy

Výstupní signály se vedou na přepínače rytmů a na logickou část přístroje a přes kondenzátor C_{50} , $0,1\text{ }\mu\text{F}$ na zesilovací stupně s T_3 a T_4 . Po úpravě jejich úrovni potenciometrem hlasitosti se pak dále zpracovávají v nf zesilovači s integrovaným obvodem TCA940.

Aby signály oscilátorů měly správný rytmus, je v zapojení jako generátor „hodinového signálu“ použit astabilní multivibrátor s T_2 , T_3 . Tranzistory multivibrátoru se střídavě zavírají a otvírají v závislosti na časovacím členu RC , složeném z R_{49} , C_{40} a R_{50} , C_{45} . Kmitočet multivibrátoru lze měnit vnějším ovládacím potenciometrem P_2 , $470\text{ k}\Omega/\text{N}$. Výstupní signál multivibrátoru (pravoúhlýho

průběhu) se zesiuje tranzistorem T_4 a vede do integrovaného čítače, který se skládá ze tří klopných obvodů, zapojených jako bistabilní multivibrátory.

Taktovací (hodinové) impulsy z astabilního multivibrátoru čítá (po stisknutí tlačítka START) čítač. Po stisknutí např. tlačítka LATIN, TWIST a ROCK se dostanou čítané impulsy přes dekodér a příslušná hradla NAND na diody D_5 až D_{10} . Tyto diody zabezpečí příchod signálů jednotlivých oscilátorů na společnou sběrnici k němu zesiulači v tom pořadí, jaké odpovídá zvolenému rytmu. V tabulce je časový sled signálů např. pro latinské rytmusy.

Nástroj	Sled taktů
	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
činely basový buben	.
zvonky	.

Na anodách diod jsou tedy v požadovaném rytmu kladné impulsy, které spouštějí jednotlivé oscilátory. Ke katodám téctho diod (D_5 až D_{10}) jsou připojeny články RC , které upravují nábeh a doběh impulsů (jejich hrany), aby zvuk nástrojů měkce „nasazoval“ a dozvívají.

Závěrem nejdůležitějších technických údajů:
napájecí napětí: síť 220 V (120 V), 50 Hz;
výstupní napětí: 250 mV (na konektoru pro připojení zesiulače);
výstupní impedance: 1 k Ω ;
výstupní nf výkon s TCA940: 10 W na 4 Ω .

ELO č. 12/1976

Dálkově řízený spínač

Přístroj na obr. 57 pracuje jako spínač, který sepne kontakty relé, připojeného na jeho výstup při tónu vysokého kmitočtu (snímá se mikrofonem na vstupu zařízení), a rozpojí je při tónu nízkého kmitočtu.

Výstupní signál z mikrofona je zeslen prvním operačním zesiulačem a pak „pro-

zkoumán“ dvěma filtry. Signály, které projdou filtry, jsou usměrněny a usměrněný signál je vyfiltrován. Získaným napětím se řídí činnost Schmittova klopného obvodu, realizovaného dvěma operačními zesiulači typu 741. Výstupní signály v bodech A a B lze použít k ovládání jiných logických funkcí.

Cinnost obvodu indikují světelné diody: LED₂ se rozsvítí při vstupním signálu vysokého kmitočtu, LED₃ při vstupním signálu nízkého kmitočtu a LED₄ při sepnutí kontaktů relé.

Jako relé se v přístroji používá jazýčkové relé v pouzdru DIL paralelně s ochrannou diodou. Všechny operační zesiulače jsou typu 741, diody jsou běžné, křemíkové (KA501). Přístroj je napájen ze dvou baterií 9 V (napájecí napětí ± 9 V).

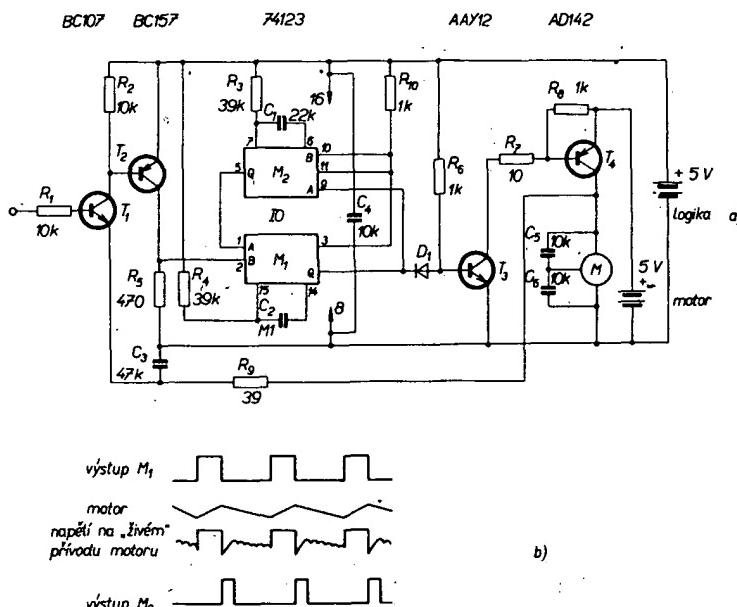
Electronics today, květen 1979

Proporcionální řízení rychlosti otáčení motoru

Zapojení na obr. 58 slouží k řízení rychlosti otáčení malých motorek s trvalým magnetem, které se používají v hračkách a modelech.

Principem činnosti regulátoru je porovnávání napájecího napětí motorku, které odpovídá požadované rychlosti otáčení, a napětí, které generuje motorek, otáčí-li se, anž by byl napájen (pak totiž pracuje jako dynamo, jehož výstupní napětí je dán rychlosť otáčení rotoru). Obě napětí jsou porovnávána neustále, takže motorek je vlastně napájen téměř pravouhlými impulsy, jejichž průběh v několika místech zapojení je na časovém diagramu v obr. 58.

Napětí, odpovídající požadované rychlosti otáčení motorku, je k dispozici v bodě A.

běr velkého proudu motorkem by mohl ovlivnit činnost regulátoru).

Pouze pro úplnost: 74123 je dvojí typ monostabilní klopné obvod, jehož výstupní impulsy (jejich trvání a přesnost) lze ovlivnit vnějšími časovacími prvky. K nám se dovalé (a dosud dovalé) z PLR. Jeho podrobný popis a zapojení bylo uvedeno v AR řady B, č. 5/1978.

Regulátor byl postaven (kromě tranzistoru T_a) na jedné desce s plošnými spoji; T_a vyžaduje chladič podle odběru proudu motorkem.

Practical Electronics, srpen 1978

Zajímavé integrované obvody

Monolitické regulátory malých motorek na stejnosměrné napětí

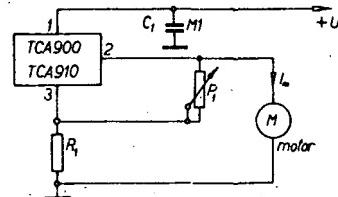
Pro malé stejnosměrné motorky s trvalými magnety (jaké se používají např. v kazetových magnetofonech apod.) vyrábí firma Thomson-CSF integrované regulátory rychlosti otáčení, které velmi zjednoduší řídící obvody, používané ke stabilizaci rychlosti otáčení těchto motorek. K dispozici jsou typy TCA900 a TCA910 v plastickém pouzdře se třemi vývody podle obr. 59. Vývod 1 je kladné napájecí napětí, vývod 2 výstup na motorku, vývod 30 V a substrát. V provedení ESM900 a ESM910 jsou tyto obvody v kovovém pouzdře se čtyřmi vývody (obr. 59), vývod 1 je výstup, vývod 2 kladné napájecí napětí, vývod 3 slouží k ovládání chodu motoru (start-stop) a na vývodu 4 je substrát (0 V).

Obvody TCA900 a TCA910 se liší především napájecím napětím, první z nich pracuje s napájecím napětím maximálně 14 V; je určen především do přístrojů na bateriový pohon při napětí od 5,5 do 12 V. Obvod TCA910 může pracovat při napájecím napětí až 20 V – je vhodný pro přístroje s pracovním napětím do 18 V.

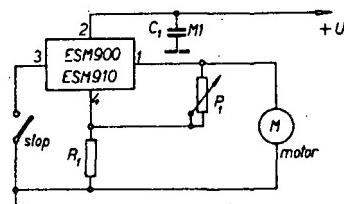
Obvody ESM900 a ESM910 jsou podobné, jsou pouze navíc vybaveny obvodem, který lze zastavit posuv pásku (tj. motor přístroje), přivede-li se odpovídající signál na příslušný vývod.

Napájecí napěti obvodů ESM odpovídá napěti obvodů TCA, tj. u typu 900 je max. 14, u 910 max. 20 V. Při návrhu chladičů pro integrované obvody platí, že ztrátový výkon, který může vyzářit obvod v kovovém pouzdře při teplotě okolo 60 °C je asi 0,5 W, za stejných podmínek obvod v pouzdře z plastické hmoty vyzáří 0,8 W (bez chladiče). S chladičem o teplotním odporu 15 °C/W při teplotě okolo do 70 °C vyzáří obvod v plastickém pouzdře až 3,3 W.

Základní zapojení obvodů je na obr. 60. Požadovaná rychlosť otáčení motorku se nastavuje odporným trimrem (asi 2 až 5 kΩ). Obvod může být použit (kterýkoli

Obr. 60. Zapojení obvodů TCA900 a TCA910 v kazetovém magnetofonu

Obr. 61. Zapojení obvodů ESM900 a ESM910 v kazetovém magnetofonu

z popisovaných IO) ve spojení s motorem o maximálním proudu 0,5 A. Napětí mezi

vývody 1 a 2 nesmí být menší než asi 1,5 V (tj. napájecí napětí musí být nejméně o 1,5 V větší než pracovní napětí motorku, především s ohledem na úbytek napětí na integrovaném obvodu při protékajícím pracovním proudu motorku). Odpór R₁ se má volit tak, aby byl asi 8,5× větší, než je stejnosměrný odpór vinutí motorku; je-li větší, může obvod oscilovat, je-li menší, mění se rychlosť otáčení motorku v závislosti na zátěži. Typicky je odpór R₁ v mezech 100 až 400 Ω.

Obvod ESM900, popř. 910 se používá v zapojení podle obr. 61. Zapojení i návrh vnitřně připojených součástek odpovídá popisu u obvodů typu TCA; navíc je u těchto regulátorů jen vývod, jímž lze ovládat chod motorku. Je-li tedy vývod 3 připojen na zem (např. přes vodivou fólii na konci pásku nebo jiný kontakt v páskové dráze), přeruší se přívod napájecího napětí a motorek se zastaví. Typický proud, který musí projít kontakty spínače, aby se motorek zastavil, je asi 2 mA. Jakmile se kontakt na zem rozpojí, motorek se opět roztočí.

V některých případech se u těchto regulátorů používá k určení odporu R₁ vztah R₁ = 10 × odpór motorku – závisí to na konstrukci a na napájecím napětí.

Firemní literatura Thomson-CSF

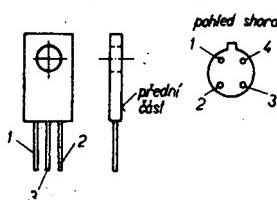
Konstrukční část

Časový spínač a čítač pro temnou komoru

Když jsem asi po čtvrté počítal, stojí u zvětšovacího přístroje, potichu do čtyřiceti, uvedomil jsem si, že je „s tím třeba něco udělat“. Bylo mi líto takto zhubdarma ztráveného času, který by bylo možno použít na jiné práce v temné komoře – např. k přípravě dalších snímků, k promíchávání lázní apod. Domnívám se, že každý, kdo dělá čas od času větší množství kopii, pocítí potřebu poměrně přesného a opakovatelně nastavitele časového spínače ke kontrole a řízení nejrůznějších prací v temné komoře, především při vytváření negativů a zhotovování pozitivů. Vhodně navržený univerzální časový spínač se samozřejmě uplatní i při jiných pracích, nikoli pouze ve fotografii.

Obvykle se doporučuje začít přípravné práce před vlastní konstrukcí studiem literatury, aby nebylo třeba pracně vymýšlet něco, co je již vymyšleno, a aby se vytvářila představa o činnosti toho či onoho přístroje. Výsledkem studia literatury je popis zapojení několika zahraničních konstrukcí časových spínačů pro temnou komoru, které byly uvedeny na předešlých stránkách. Každý z popisovaných přístrojů má určité přednosti a z mého hlediska i určité nevýhody; když jsem posuzoval vlastnosti oněch přístrojů a vážil je z hlediska zamýšleného použití přístroje, dospěl jsem asi k této základním požadavkům, které jsem chtěl, aby byly u časového spínače splněny:

- možnost volit časy v rozmezí 1 sekunda až asi 10 minut,
- možnost exponovat s jednou nastaveným časem libovolný počet snímků, a to bez jakéhokoli dalšího nastavování,
- co nejjednodušší obsluha s co nejmenším počtem ovládacích prvků,
- možnost průběžně zjišťovat, jaká část nastaveného času uplynula od sepnutí přístroje (tentototožný výplývá z nutnosti znát dobu, po níž se to či ono místo snímku v případě potřeby nadřuze, neboť doba nadřazování nemá být delší než asi polovina celkové expoziční doby),

Obr. 59. Základní typy pouzder a umístění vývodů monolitických regulátorů rychlosti otáčení malých stejnosměrných motorek (typy TCA900 a 910, ESM900 a 910)

- konstrukce z pokud možno dostupných součástek,
- možnost připojit světelnou či zvukovou signalizaci (při vytváření filmů),
- bezpečnost provozu vzhledem k prostředí, v němž se přístroj bude používat.

První z požadavků lze splnit celkem snadno a bez problémů, a to u jakékoliv konstrukce.

Druhý požadavek lze většinou také snadno splnit, aniž by to přinášelo nějaké problémy při konstrukci.

Třetí požadavek je třeba uvažovat při konkrétní konstrukci, při návrhu přístroje s konkrétními součástkami. Vzhledem k zamyšlenému použití je zřejmé, že by přístroj neměl mít více než čtyři ovládací prvky – hlavní spínač, nastavení času, spouštění a „stop“. Již předem jsem totiž vyloučil jakékoliv „automaty“, např. tu, která je popsána u časového spínače na obr. 66 (druh expoziční automatiky, využívající různého osvětlení fotoodporu po průchodu světla negativem ke stanovení expoziční doby).

Další požadavek vyžaduje použít nějaký indikační prvek – buď měřidlo, nebo elektronický displej (digitrony, popř. LED). U měřidla by byly problémy s jeho osvětlením, použijí-li se digitrony nebo LED, mělo by jejich světlo stačit i k osvětlení přepínače, jímž se nastavuje požadovaná doba sepnutí přístroje. Kromě toho je údaj na elektronickém displeji čitelný již z relativně velké vzdálenosti (v temné komoře je ho třeba čist ze vzdálenosti asi 1 až 2 m, podle umístění přístrojů).

K dalším bodům není třeba již cokoli dodávat – snad jen pokud jde o zvukovou signalizaci – nejvhodnější je zdvojit výstupní zásuvku a k signalizaci používat běžný zvonek na střídavý proud.

Návrh zapojení

Dosud uveřejněné časové spínače (v AR) pro temnou komoru měly obvykle jako vlastní časovací článek kombinaci odporu a kondenzátoru – kondenzátor se nabíjel

přes odpor ze zdroje proudu a na velikosti odporu závisela celková doba nabíjení a tím doba sepnutí spínače. V časovacích článcích RC se jako C používá obvykle elektrolytický kondenzátor, který bývá nejčastější příčinou různých nesnází – jeho kapacita mívá vzhledem k jmenovité kapacitě, uvedené na pouzdře, značnou toleranci, kondenzátory velkých kapacit mívají velký svodový proud, jejich kapacita se mění s časem atd. Kromě toho je potřeba kalibrovat proměnný prvek článku RC není také většinou jednoduché.

Nesnázé s kalibrací a s výběrem součástek lze obejít tím, že zvolíme jako časový „standard“ nějaký signál, jehož úroveň se mění s časem, a u něhož je tato změna vždy stálá – elektrovodnou sítí. I když se kmitočet sítě u nás během dne mění, bude v krátkých časových úsecích přesnost přístroje řízeného kmitočtem sítě asi vždy lepší, než přesnost přístroje s časovacími článci RC. Návrh využit jako kmitočtového standardu kmitočet sítě má vzhledem k mym původním představám o přístroji jen jediný nedostatek – chtěl jsem původně odstupňovat spínací doby po 1/2 nebo 1/3 členového čísla, tj. buď 2, 3, 4, 5, 5, 8, 11 atd. sekund, nebo 2, 2, 5, 3, 4, 5, 5, 8, 10, 13 atd. sekund. To však nelze v daném případě uskutečnit (alespoň nejednoduchými prostředky).

Z uvedených požadavků a z použití sítě jako kmitočtového normálu vychází nutnost používat ke konstrukci číslicové integrované obvody. Integrované děličky umožní bez nesnází získat impulsy 1 s, které lze použít k ovládání asynchronních čítačů. Z těchto čítačů, které jsou u nás k dispozici, jsem zvolil vratné čítače typu MH74192, které umožňují čítání vpřed, čítání vzad a předvolbu i nulování. V praxi to znamená, že jimi osazený přístroj může pracovat jako čítač, čítající sekundové impulsy od nuly po jedné sekundě až do zvolené horní meze času (jako požadavek byla horní mez 10 minut), i jako časový spínač, který odčítá čas od nastaveného po jedné sekundě až do nuly.

Jedno pouzdro MH74192 obsahuje čtyři klopné obvody typu master-slave a řídící logiku. Úroveň výstupů klopnych obvodů se mění při přechodu úrovni log. 0 na log. 1 na jednom z čítačích vstupů. Směr čítání je určen tím, na který z čítačích vstupů jsou přiváděny čítané impulsy, na druhém z čítačích vstupů musí být úroveň log. 1. Jak jsem již uvedl, čítač umožňuje i předvolbu, tzn. že výstupy mohou být nastaveny na zvolenou úroveň zapsáním potřebných signálů na vstupech předvolby, je-li vstup nastavení předvolby na úrovni log. 0. Výstupy se pak budou měnit souhlasně se vstupy pro předvolbu nezávisle na čítaných impulsech.

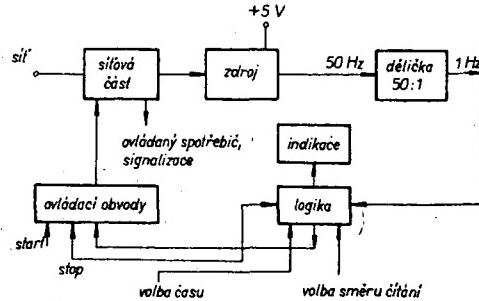
Všechny výstupy čítače lze nastavit na úroveň log. 0 (nulovat), přivede-li se na vstup nulování (R, reset) signál o úrovni H, tj. log. 1. Nulování přitom převládá nad nastavením předvolby, vstupem předvolby a čítačích vstupů. Základní funkční tabulka čítače MH74192 je uvedena dále:

(H . . . log. 1, L . . . log. 0, x . . . libovolný stav, h . . . hodinový impuls, změna z úrovni log. 0 na log. 1)

nulování	nastavení předvolby	čítání vpřed	čítání vzad	činnost
R	L	CU	CD	
H	x	x	x	nastavení L as.
L	L	x	x	nastavení L as.
L	H	H	H	bez změny čítání vpřed
L	H	h	H	čítání vzad
L	H	H	h	čítání vzad

Informace na vstupy MH74192 (data) je třeba přivést v kódu BCD, informace na

Obr. 1. Blokové schéma spínače a časovače pro temnou komoru

výstupech je ve stejném kódě; jak je však z popisu zřejmé, „umí“ integrovaný obvod v podstatě vše, co jsem od časového spínače požadoval (navíc je k dispozici ve funkci čítače). Nyní je již možno nakreslit blokové schéma přístroje a určit, jaké další funkční celky v něm budou třeba (aby splňoval dříve uvedené požadavky). Blokové schéma je na obr. 1.

Popis činnosti podle blokového schématu

Síťová část musí obsahovat běžné součástky jako síťový spínač, pojistku, indikátor zapnutí (není bezpodmínečně nutný), vývod napětí pro ovlaďovací spotřebič (zárovka zvětšovacího přístroje, zvukové signalizační zařízení), spináčový prvek, který bude ovlaďovací spotřebič připojovat k sítii a případně odrušovací prvky. K připojování zvětšovacího přístroje k sítii bylo možné použít relé s kontakty pro 220 V, 50 Hz, nebo bezkontaktní prvek – triak. Vzhledem k tomu, že na trhu není relé pro 5 V s kontakty, které by mohly spinat síťové napětí a relativně velký proud (zárovka zvětšovacího přístroje je obvykle 150 až 500 W), rozhodl jsem se použít triak, neboť jsem se chtěl vyhnout problémům s dalším vinutím na síťovém transformátoru; síťový transformátor má tedy jako sekundární vinutí pouze vinutí k získání napájecího napětí pro integrované obvody.

V síťové části musí být též spínač, umožňující trvale rozsvítit zárovku zvětšovacího přístroje bez ohledu na stav triaku (např. při zaostřování). S ohledem na bezpečnost je také třeba použít jako přívod sítě čípem upravenou šňůru a zástrčku s uzemňovacím kolíkem (uzemňovací kolík musí být samozřejmě připojen i v zásuvce, k připojování přístroje je třeba nepoužívat různé rozdvojky a „roztrojky“, neboť v těch není zajistěno správné pořadí fáze, nulového a zemnicího vodiče sítě).

Zdroj ss napětí

Sekundární napětí síťového transformátoru (9 V) se usměrní (jednocestně), vyhladí a stabilizuje a stabilizované napětí opět filtrouje proti rušivým špičkám. K napájení integrovaných obvodů je třeba napětí asi 4,7 až 5,1 V, pokud možno stabilní, nemění se se záťaze. Jako stabilizátor lze použít některý z dříve popsaných stabilizátorů pro výstupní napětí 5 V z diskrétních součástek, nebo s výhodou značné jednoduchosti montáže i úspory místa integrovaný stabilizátor typu MA7805 TESLA, který je odolný proti zkratu i přetížení a celou konstrukci velmi zjednoduší. Jeho maximální výstupní proud je 1 A, což by podle předběžného odhadu mělo s rezervou stačit k napájení přístroje; pro tento proud je také navrženo i sekundární vinutí síťového transformátoru.

Dělička kmitočtu

Pro logiku jsou třeba impulsy 1 Hz. Protože je k dispozici síťové napětí 50 Hz, je

vstupní signál pro děličku odebrán ze sekundárního vinutí síťového transformátoru, veden přes omezovací odpory na Zenerovu diodu se Zenerovým napětím od 4,5 do 5 V, která původně sinusové napětí upraví na signál podle obr. 2. Dolní úroveň signálu není sice přesně nulová (vzhledem k voltampérkové charakteristice diody), ale výrobci polovodičových součástek zaručují, že jako úroveň log. 0 může sloužit každé napětí menší než 0,8 V.

Dělička je sestavena ze dvou pouzder typu MH7490, z nichž každé obsahuje děličku pěti a klopny obvod, dělící dvěma. První dělička dělí pěti, na jejím výstupu je tedy signál o kmitočtu 10 Hz, druhá dělí jak pěti, tak dvěma – na jejím výstupu jsou tedy impulsy 1 Hz, tedy signál pravoúhleho průběhu s úrovni log. 0 a log. 1 s periodou 1 sekunda. Tento signál je pak čítán v logické části přístroje.

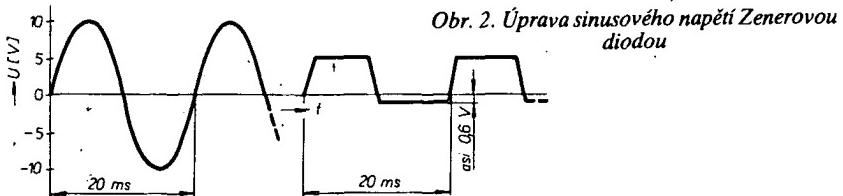
Logická část

Logika časového spínače se skládá ze tří synchronních vrtných čítačů MH74192, lze tedy čitat časy od 1 do 999 sekund, tedy od 1 sekundy do 16,65 minut (16 minut, 39 sekund). To vyhoví jak pro vyvolávání filmů, tak pro kopirování. Bylo by samozřejmě možné přidat ještě jednu MH74192 a tak získat možnost volby času v rozmezí 1 sekunda až 166,65 minut, tak dlouhé časy však nejsou většinou pro daný účel třeba.

Vratné čítače pracují tak, že čítají od 0 do 9 (nebo opačně) a pak přenesou výstupní signál (BO, borrow, popř. CA, carry, podle druhu čítání – vpřed, či vzad) na další stupeň, na další čítač. Jak je zřejmé z předchozí tabulky, lze snadno měnit směr čítání změnou vývodu, na který se přivádí čítané impulsy. Vstup pro čítání vpřed se označuje CU (count up, čítání vpřed, nebo též nahoru), vstup pro čítání vzad se označuje CD (count down, čítání vzad, nebo také dolů) – viz katalog TESLA.

Pracují-li čítače v sériovém módu (jeden bit za jednotku času), mohou být přednastaveny paralelní způsobem (všechny čtyři bity, které představují desítkové číslo, jsou na obvod přivedeny najednou, ve stejný okamžik). Tato skutečnost umožňuje použít MH74192 jako časový spínač. Obsah čítače se objeví jako paralelní čtyřbitová binárně kódovaná desítková číslice na čtyřech výstupech IO (vývody 2, 3, 6 a 7) a může být po dekódování zobrazen na displeji.

V navrženém přístroji jsou použity tři MH74192, zapojené v sérii. Má-li jejich činnost vzájemně navazovat, je třeba spojit jejich výstupy a vstupy takto: výstupy 12 a 13 (CA, carry, výstup přenos nahoru, BO, borrow, výstup přenos dolů) jsou u čítače jednotek sekund připojeny ke vstupům 5 a 4 (CU, čítání vpřed a CD, čítání vzad) čítače desítek sekund a výstupy 12 a 13 čítače

Obr. 2. Úprava sinusového napětí Zenerovou diodou

desítek sekund jsou připojeny opět na vstupy 5 a 4 čítače stovek sekund. Pro úplnost je na obr. 3 stavový diagram čítání MH74192. Výstupní signál z čítačů se vede na indikační jednotku (obr. 4).

Indikace

Jako indikační jednotku lze zvolit buď digitrony nebo displej ze svítivých diod. Digitrony poskytují číslice značně větší, než jaké jsou na displeje ze svítivých diod, značnou nevýhodou je potřeba velkého anodového napětí; to vyžaduje buď další sekundární vinutí na síťovém transformátoru, nebo použít jako anodové napětí usměrněné napětí sítě – pak je ovšem celý přístroj spojen přímo se sítí se všemi nepříznivými důsledky (nutnost pečlivě izolovat všechny ovládací prvky, skříně z plastické hmoty atd.). Možné alternativy zapojení indikační jednotky jsou na obr. 5.

Ovládací obvody

Ovládací obvody musí zajišťovat požadované funkce podle základních požadavků na přístroj: přístroj kdykoli využívat při jeho činnosti jako čítače, zastavit příchod čítaných impulů podle potřeby a ovládat činnost bezkontaktního spínače žárovky - triaku. Základem ovládacích obvodů je pouzdro MH7410, trojice třívstupových hradel NAND.

Dvě hradla z pouzdra MH7410 jsou zapojena jako klopní obvod, jehož stav lze měnit buď příslušnými spínači (tlačítka), nebo výstupními signály borrow (přenos dolů), popř. carry (přenos nahoru), pracujeme-li přístroj jako časový spínač, nebo jako čítač, a to ze „stovkového“ čítače MH74192. Do výchozího stavu (set) se klopní obvod nastavuje tlačítkem START, T₁, a překlopit ho (reset) lze tlačítkem nulování T₂ (STOP), nebo signálem z výstupu BO, popř. CA čítače MH74192, který čítá stovky sekund (podle polohy přepínače Př, jimž se volí směr čítání). Výstupní signály z klopního obvodu a z tlačítka START se porovnávají podle logické funkce OR s impulsy na vstupu hradla IO₃ (1 Hz), aby se zamezilo přístupu téhoto impulu do čítače, je-li klopní obvod v překlopeném stavu, nebo je-li stisknuto tlačítko START.

Výstupní signál klopného obvodu ovládá činnost relé Ře prostřednictvím spínacího tranzistoru KC508, popř. KS500. Toto uspořádání izoluje ovládací část přístroje s logikou od sítě. Kontakt relé pak spíná přes odpor 220 Ω řídící elektrodu triaku k síti, čímž se triak uvede do vodivého stavu – rozsvítí se žárovka zvětšovacího přístroje. Paralelně ke kontaktům relé je zapojen jednopólový sítový spínač, kterým lze rozsvítit žárovku zvětšovacího přístroje bez ohledu na stav ovládací části přístroje (např. při zaostřování apod.).

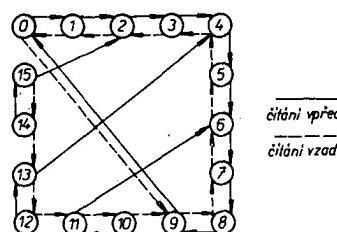
Přístroj jako čítač

Při používání přístroje jako čítače je třeba nejdříve stisknout tlačítko nulování (STOP).

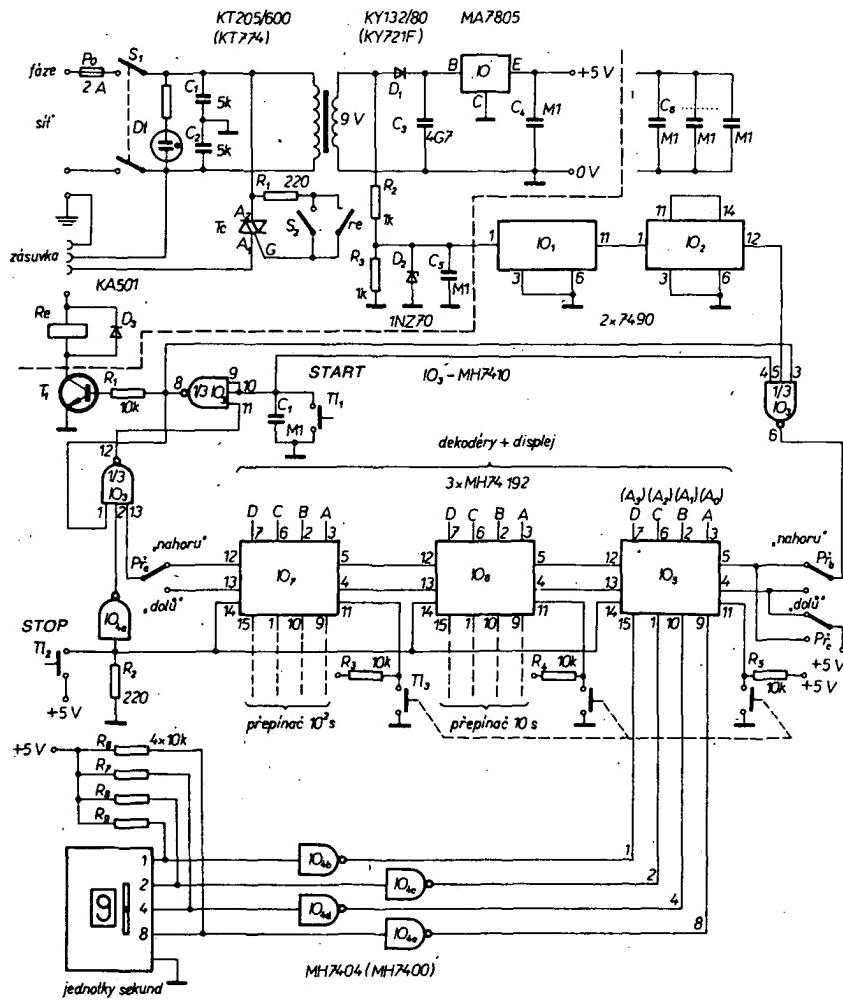
úroveň log. 0, avšak klopný obvod se překlopí do výchozího stavu, takže na jeho výstupu bude úroveň log. 1. Tato úroveň se při návrátu tlačítka START do výchozí polohy přenese i na „startovací“ vstup hradla 10₃, takže na jeho výstupu se objeví impulsy 1 Hz z dělící kmitočtu. Tyto impulsy jsou čítány integrovanými čítači MH74192 s tím, že po každém 9. impulsu následuje přenos nahoru (carry), a to jak z čítače jednotek sekund na čítač desítek sekund, tak z čítače desítek sekund na čítač stovek sekund. Zde je třeba podotknout, že údaj na displeji se může od skutečně uplynulého času lišit až o 1 sekundu, neboť čítač začne být inkrementován až tehdy, bude-li mít přicházející signál 1 Hz úroveň log. 1 (bez ohledu na to, v kterém úseku průběhu impulsu 1 Hz přicházející sekundy se tlačítko vrátilo do rozpojené polohy).

Přístroj jako časový spínač

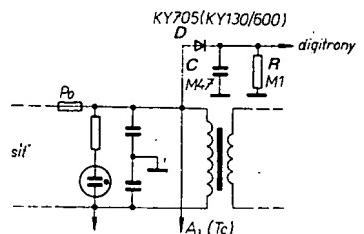
Cínnost přístroje jako časového spínače je podobná. Přepínač směru čítání je však v poloze „dolů“ (vzad), což znamená, že vstupní impulsy 1 Hz jsou přiváděny na vstup 4 prvního asynchronního čítače MH74192. Na vstup klopného obvodu je tedy přiváděn signál z výstupu BO, přenos dolů (borrow). Logické obvody se využívají jako v prvním případě tlačítkem nulování (STOP), pak se každá číslice čísla v sekundách, tj. doby, po niž má svítit žárovka zvětšovacího přístroje, nastaví na palcovém přepínači BCD a příslušný signál se zavede (přes invertory) do vstupů pro předvolbu asynchronních čítačů tisknutím trojice tlačítek, které ovládají úroveň na vstupech nastavení předvolby.

Obr. 3. Stavový diagram asynchronního čítače MH74192

Obr. 4. Schéma zapojení časového spínače a čítače pro temnou komoru

Chceme-li tedy např. osvit po dobu 23 sekund, vynulujeme tlačítkem čítače, nastavíme na palcových přepínačích BCD číslice 023, tj. na „stovkovém“ nulu, na „desítkovém“ dvojku a na „jednotkovém“ trojku. Stiskneme-li pak trojici tlačítek, ovládajících vstupy předvolby, objeví se zvolené číslo na displeji. Po stisknutí tlačítka START sepně relé a impulsy 1 Hz z dělítky vyprazdňují přednastavené asynchronní čítače MH74192 směrem k nule. Objeví-li se na všech místech displeje nuly, hodinový signál na vstupech CD má úroveň log. 0, stejná úroveň bude i na všech výstupech BO a tedy i na vstupu klopného obvodu. Klopny obvod se překlopí. Tranzistor bude uveden do nevodivého stavu, relé odpadne a žárovka zvětšovacího přístroje zhasne.

V tomto případě, protože úroveň impulsu hodinového signálu se změní na log. 0 půl sekundy po okamžiku, v němž tento impuls o úrovni log. 1 vynuloval čítač jednotek sekund, je výstupní signál pro zhasnutí žárovky zpožděn proti skutečnosti o 0,5 s. Vezmeme-li v úvahu obě chyby indikace (0 až -1 s vlivem tlačítka START a 0,5 s vlivem přechodu hodinového signálu z úrovni log. 1 na log. 0), je celková přesnost přístroje $\pm 0,5$ s, což je jistě pro dané použití a při nejčastěji používaných časech zcela zanedbatelné.

Mechanická konstrukce

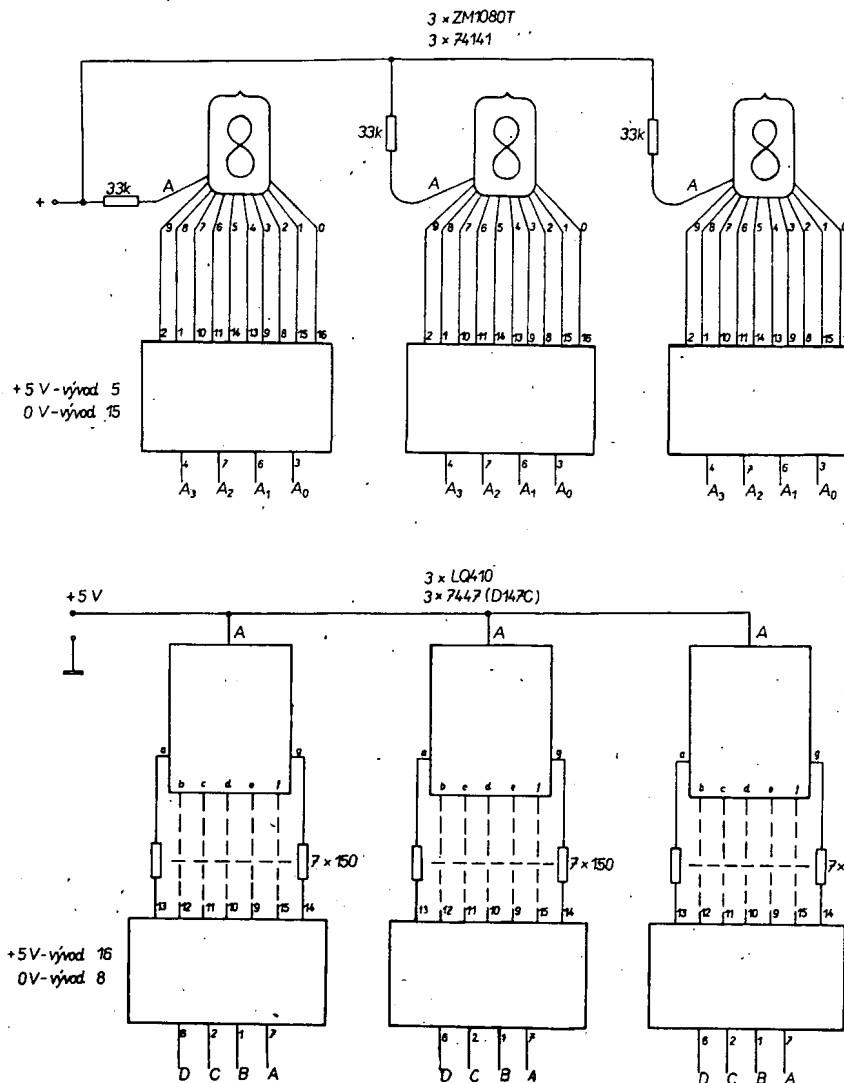
Uspořádání přístroje odpovídá obr. 6, na němž je zřejmě rozmištění ovládacích prvků a umístění displeje. Vzhledem k tomu, že jsem časový spínač „vyráběl“ pouze v jednom vyhotovení, upustil jsem od návrhu desky s plošnými spoji a k zapojování součástek jsem použil univerzální desku s plošnými spoji.

Při konstrukci jsem provedl několik změn proti schématu na obr. 4 – jako invertory jsem použil tří pouzdra MH7400, která jsem měl v „supliku“, a nikoli dvě pouzdra invertorů MH7404. Ať se již použije MH7404 (2 ks) nebo MH7400 (tři kusy), je třeba ještě jeden inverter navíc do řídicí části (celkem je v zapojení třeba 13 invertorů) – ten je možno realizovat např. hradlem z částečně vadného pouzdra MH7400, nebo použít jako invertor tranzistor v zapojení podle obr. 7. Zapojení jsem v praxi nezkoušel; při jakýchkoli problémech by bylo třeba zkoušit změnit odpor v bázi tranzistoru.

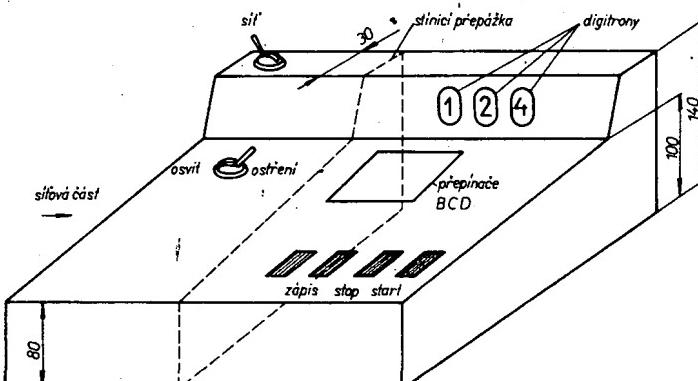
Ke snadnému zhotovení přístroje by měl pomoci i přehled uspořádání vývodů jednotlivých IO, které jsou v přístroji použity, a vývodů digitronů ZM1080T (obr. 8).

Pro úplnost je u obr. 5 zapojení síťové části, používe-li k napájení anod digitronů jednocestně usměrněné síťové napětí – v takovém případě upozorňuji důrazně na nutnost zhotovit skříňku z plastické hmoty nebo ze dřeva, zabezpečit, aby obsluha nemohla přijít do styku se žádnými z kovových dílů přístroje, a jako přívod sítě použít třípramenou síťovou šňůru se zástrčkou se zemnícím kolíkem.

Tlačítka lze použít libovolná, jako spínač sítě a spínač k překlenutí kontaktů relé jsou nejvhodnější páčkové přepínače.

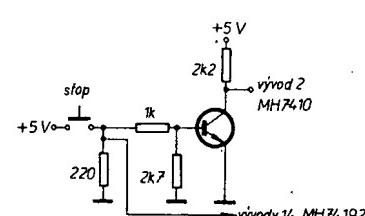
Obr. 5. Zapojení indikační jednotky (vlevo nahore zdroj napěti pro digitrony)

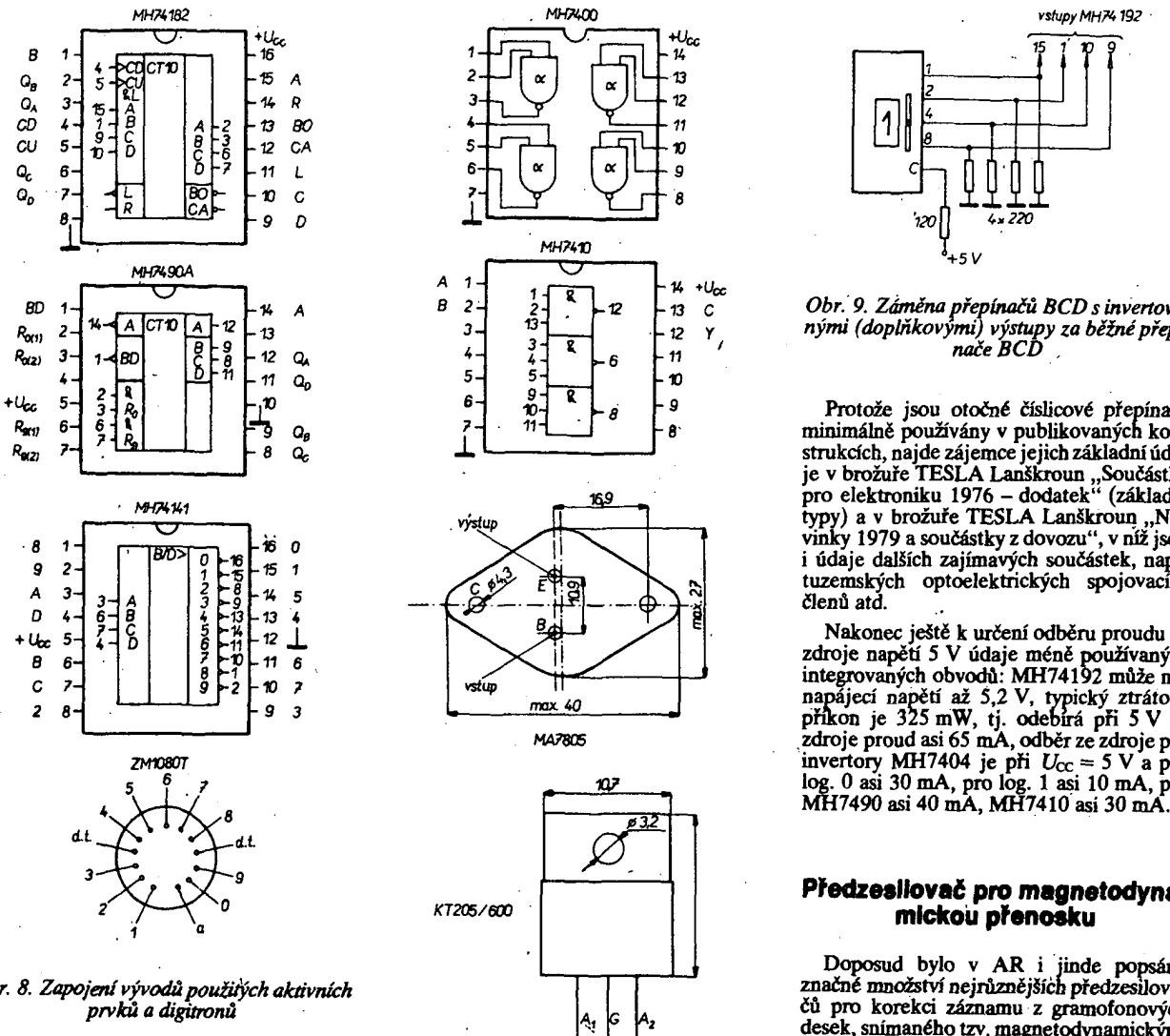
Obr. 6. Uspořádání ovládacích prvků na skřínce

Problémy jsou s relé. V maloobchodním prodeji není ani jedno relé, které by mělo cívku pro napětí kolem 5 V a jehož kontakty by mohly spinat síťové napětí. V prototypu přístroje jsem proto použil jazyčkové relé. To má sice maximální povolené napětí na kontaktech asi 125 V, v přístroji však pracuje po dobu více než 3/4 roku bez závady.

Pokud jde o síťový transformátor, je ho třeba navinout – v prototypu byl použit transformátor na jádře M64, primární vinutí má 3000 závitů drátu o průměru 0,15 mm CuL, sekundární 130 závitů drátu o průměru 0,7 mm CuL. K oddělení síťové části by stačilo použít transformátor větších rozměrů, aby na sekundární stranu bylo možno navinout ještě vinutí asi 150 V/10 mA – pak by

Obr. 7. Tranzistor jako invertor

Obr. 8. Zapojení vývodů použitých aktivních prvků a digitronů

bylo možno použít kovovou skříňku a omezit ostatní bezpečnostní zásahy.

Podle počtu obvodů, podle druhu relé a podle zvolené indikace (digitrony - displej LED) je třeba, použije-li se jako stabilizátor napětí 5 V integrovaný obvod MA7805, zvolit velikost chladiče pro IO. Stejně tak je třeba zvolit vhodný triak a jeho chladič podle žárovky ve zvětšovacím přístroji.

Jak jsem uvedl, přístroj slouží svému účelu velmi uspokojivě a navíc umožňuje případným zájemcům možnost vlastní tvorivé práce: lze vypustit např. triak a spínat záťáž přímo kontakty vhodného relé (např. typu RP100, bylo by ovšem třeba další vinutí na síťovém transformátoru pro 12 nebo 24 V), místo palcových přepínačů BCD s neinvertovanými výstupy (tj. typu TS 211 02 nebo TS 211 03) bylo možno použít přepínače s invertovanými výstupy (TS 211 09 nebo TS 211 10), vypustit invertory a výstupy přepínačů připojit přímo na výstupy asynchronních čítačů, nebo použít uspořádání podle obr. 9; v druhém případě je si však třeba uvědomit, že se tímto uspořádáním zvětší odběr proudu ze zdroje 5 V, neboť místo přes odpor 10 kΩ se kladný pól napájecího napětí 5 V spíná na zem přes kontakty přepínače a přes odpory asi 220 Ω. Ušetří se ovšem buď tři pouzdra MH7400 nebo dvě pouzdra MH7404. K palcovým přepínačům patří také bočnice a svorníky; bočnice slouží

k ochraně boků přepínačů a k uchycení přepínačů do panelu, svorníky zpevňují stavu přepínačů - jejich objednací čísla jsou WF 251 00 nebo WF 251 39 (bočnice vnější, odstín šedý, popř. černý), WF 251 01 popř. WF 251 40 (bočnice vnitřní, odstín šedý, popř. černý), kryt doplňovací má číslo WA 251 46, popř. WA 251 37 (odstín šedý, popř. černý). Svorníky pro tři přepínače mají objednací číslo WA 087 04.

Bylo by možné samozřejmě použít pouze jeden otočný číslicový spínač (jak zní oficiální název palcového přepínače BCD). V tom případě by k jeho výstupům byly připojeny odpovídající výstupy všech asynchronních čítačů - jednotlivé číslice zvoleného čísla (sekund) by se pak musely nastavovat na přepínači postupně a vždy po nastavení by je bylo třeba postupně „zapsat“ stisknutím tlačítka, jímž se připojuje výstup nastavení předvolby asynchronních čítačů se zemí (log. 0).

Obr. 9. Záměna přepínačů BCD s invertovanými (doplňkovými) výstupy za běžné přepínače BCD

Protože jsou otočné číslicové přepínače minimálně používány v publikovaných konstrukcích, najde zájemce jejich základní údaje je v brožuře TESLA Lanškroun „Součástky pro elektroniku 1976 - dodatek“ (základní typy) a v brožuře TESLA Lanškroun „Novinky 1979 a součástky z dovozu“, v nichž jsou i údaje dalších zajímavých součástek, např. tuzemských optoelektronických spojovacích členů atd.

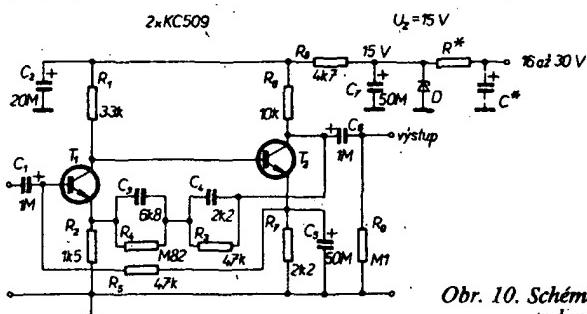
Nakonec ještě k určení odběru proudu ze zdroje napětí 5 V údaje méně používaných integrovaných obvodů: MH74192 může mít napájecí napětí až 5,2 V, typický ztrátový příkon je 325 mW, tj. odebírá při 5 V ze zdroje proud asi 65 mA, odběr ze zdroje pro invertory MH7404 je při U_{cc} = 5 V a pro log. 0 asi 30 mA, pro log. 1 asi 10 mA, pro MH7490 asi 40 mA, MH7410 asi 30 mA.

Předzesilovač pro magnetodynamickou přenosu

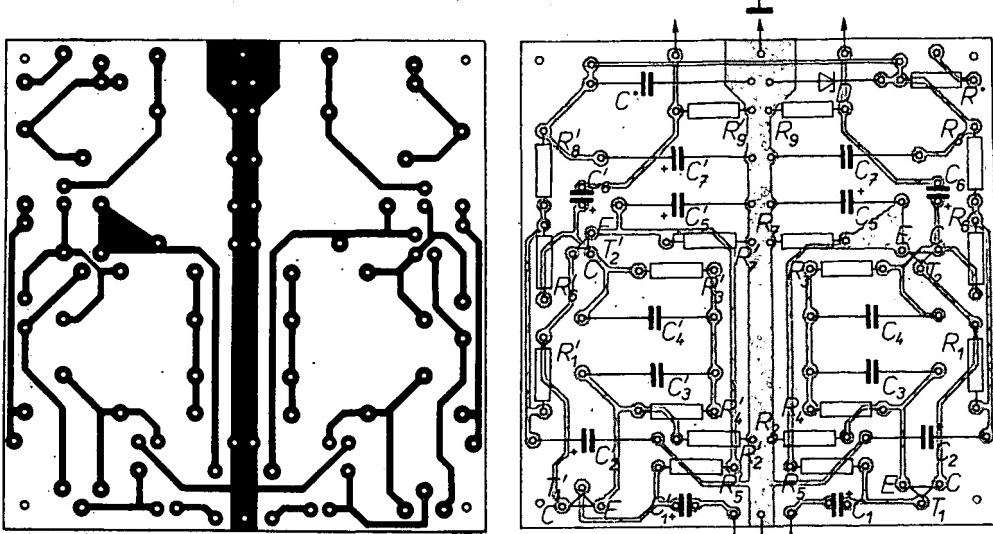
Doposud bylo v AR i jinde popsáno značné množství nejrůznějších předzesilovačů pro korekci záznamu z gramofonových desek, snímaného tzv. magnetodynamickými přenoskami. Podrobne jsem teorii těchto předzesilovačů uvedl v posledních Zajímavých zapojeních (v AR řady B, č./1978), kde byl uveden i stavební návod na trifetransistorový předzesilovač - z dnešního hlediska je však stavba uvedeného předzesilovače problematická, a to proto, že stále není k dispozici tuzemský křemíkový tranzistor vodivosti p-n-p malého výkonu (komplementární k typu KC509, popř. KC508, KC507). Dovoz zahraničních tranzistorů je (pokud jde o jejich maloobchodní prodej) velmi nepravidelný, postavit předzesilovač je tedy velmi obtížné a vyžaduje to značnou trpělivost při shánění součástek.

Z uvedených důvodů (a také proto, že je o tento druh předzesilovačů stálý zájem, neboť prodávaný předzesilovač je velmi drahy) jsem vyzkoušel dvoutranzistorový předzesilovač, který má velmi dobré parametry, a který lze postavit s běžnými součástkami. Jeho zapojení je na obr. 10 a deska s plošnými spoji na obr. 11.

Součástky předzesilovače byly vzhledem k co nejménšemu šumu navrženy pro napáje-

Obr. 10. Schéma předzesilovače pro magnetodynamickou přenosu

Obr. 11. Deska s plošnými spoji předzesilovače (O204)

cí napětí 15 V – proto je v přívodu napájecího napětí předzesilovače zapojena Zenerova dioda (libovolný typ se Zenerovým napětím 15 V). Podle typu diody a napětí, které je v gramofonu, přijímači nebo v zesilovači k dispozici, jak pak třeba zvolit odpor R' tak, aby Zenerovou diodou protékal jmenovitý Zenerův proud (je u každého typu uveden v katalogu).

Dostatečně přesně lze odpor vypočítat z Ohmova zákona (zanedbáváme proud, odebíraný předzesilovačem, který je asi 2 až 3 mA)

$$R = \frac{U}{I},$$

kam za U dosadíme rozdíl napětí $U_b - U_z$ (U_b je napětí, které je k dispozici, U_z Zenerovo napětí diody) a za I jmenovitý proud Zenerovou diodou podle katalogu.

Příklad: je-li jmenovitý Zenerův proud 15 mA, $U_z = 15$ V a $U_b = 25$ V, bude

$$R = \frac{25 - 15}{0,015} = 666 \Omega;$$

vhodný odpor z řady bude tedy 680 Ω . (Výpočet je triviální, je uveden pouze na žádost několika čtenářů minulých Zajímavých zapojení.)

Seznam součástek

Odporu miniaturní TR 151, TR 112a nebo pod.

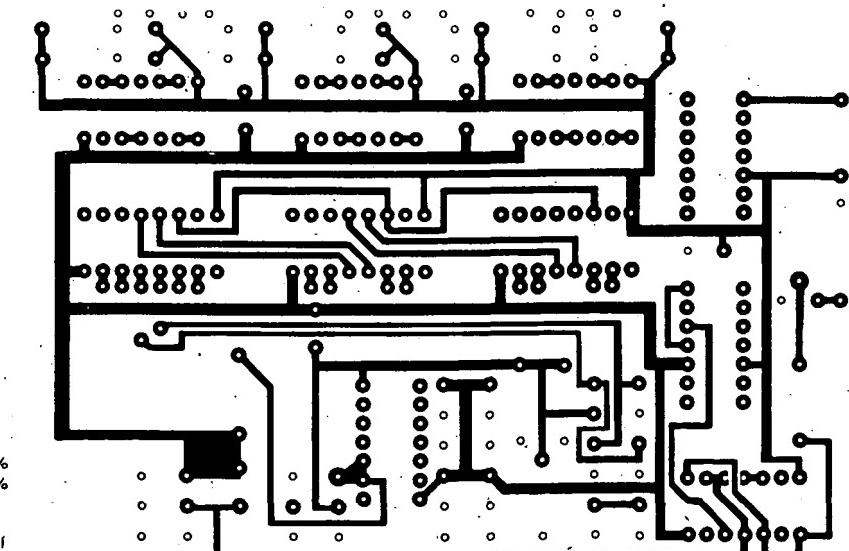
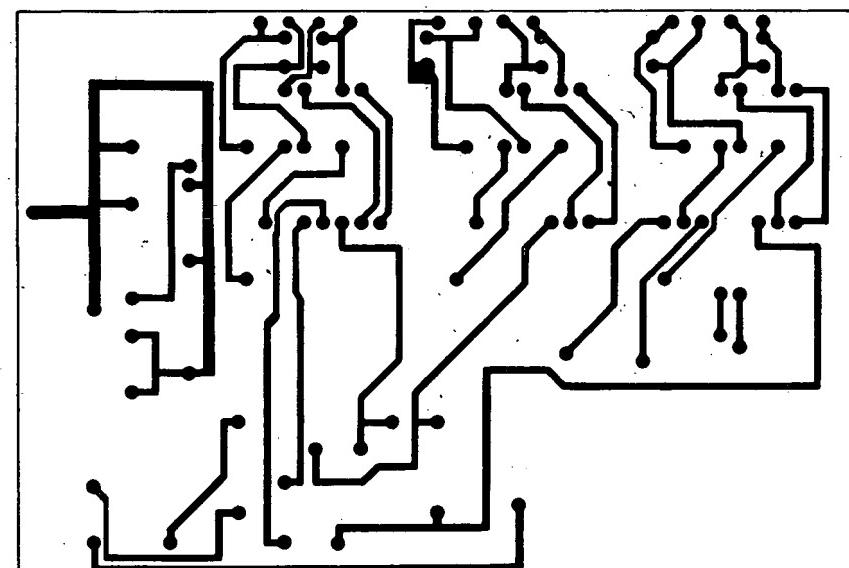
R ₁	33 k Ω
R ₂	1,5 k Ω
R ₃ , R ₅	47 k Ω , 5 %
R ₄	0,82 M Ω , 5 %
R ₆	10 k Ω
R ₇	2,2 k Ω
R ₈	4,7 k Ω
R'	viz. text

Kondenzátory

C ₁ , C ₆	TE 125, 1 μ F (TE 005, 2 μ F)
C ₂	TE 984, 20 μ F
C ₃	TC 276, 6,8 nF (nebo styroflexový), 5 %
C ₄	TC 276, 2,2 nF (nebo styroflexový), 5 %
C ₅	TE 002, 50 μ F (nebo TE 981, 50 μ F)
C ₇	TE 984, 50 μ F
C'	20 až 50 μ F, podle přiváděného napětí

Polovodičové součástky

D	Zenerova dioda s $U_z = 15$ V (např. KZ260/15)
T ₁ , T ₂	tranzistory KC509

Deska s plošnými spoji časového spínače (O205)

Ověřeno v redakci

Protože se nam časový spinač svou konцепcí velmi zámlouval, rozhodli jsme se, že ověříme jeho činnost a bude-li pracovat

Seznam součástek

Součástky na desce s plošnými spoji zdroje

Odpory

R ₁	TR 152, 220 Ω
R ₂	TR 152, 1 kΩ
R ₃	TR 152, 1 kΩ
R	TR 152, 0,1 MΩ

Kondenzátory

C ₁	TC 250, 5 nF
C ₂	TC 250, 5 nF
C ₃	TE 673, 4700 μF
C ₄	TK 781, 0,1 μF
C ₅ a další	TK 781, 0,1 μF
(jsou na desce časového spínače)	
C	Remix C210, 0,47 μF nebo podobný na 400 V

Polovodičové prvky

IO	MA7805
Tc	KT205/600 (KT774)
D ₁	KY132/80 (KY721F)
D ₂	1NZ70 (nebo jiná s U _Z = 4,7 až 5 V)
D ₃	KA501
D	KY705F (nebo jiná dioda pro napětí 400 V)

Součástky na desce s plošnými spoji časového spínače

Odpory

R ₁	TR 151, 10 kΩ (8,2 kΩ, viz text)
R ₂	TR 151, 220 Ω
R ₃ až R ₉	TR 151, 10 kΩ

Kondenzátory

C ₁	TK 781, 0,1 μF
----------------	----------------

Polovodičové součástky

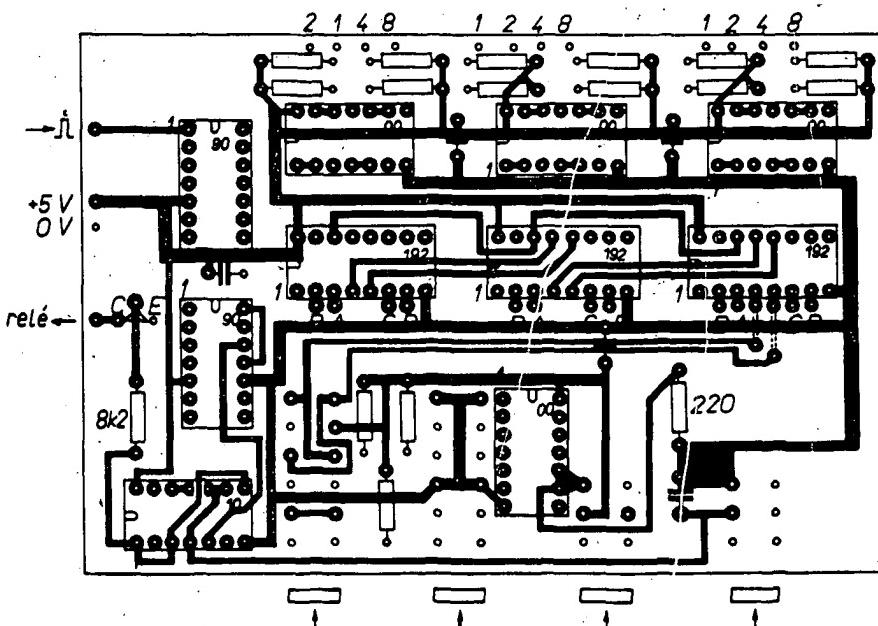
IO ₁ , IO ₂	MH7490
IO ₃	MH7410
IO ₄	MH7400 (případně MH7404, viz text)
IO ₅ až IO ₇	MH74192
T ₁	KC507, 508

Další součástky

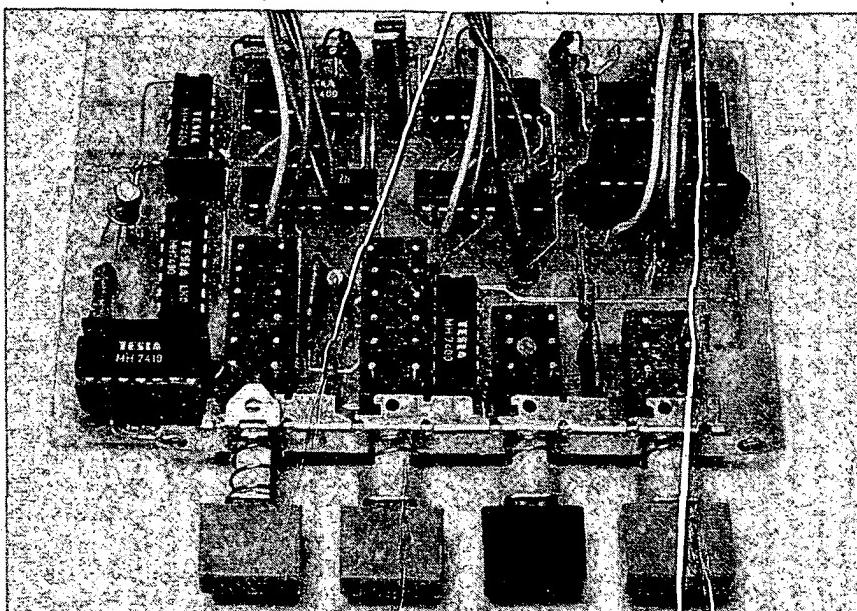
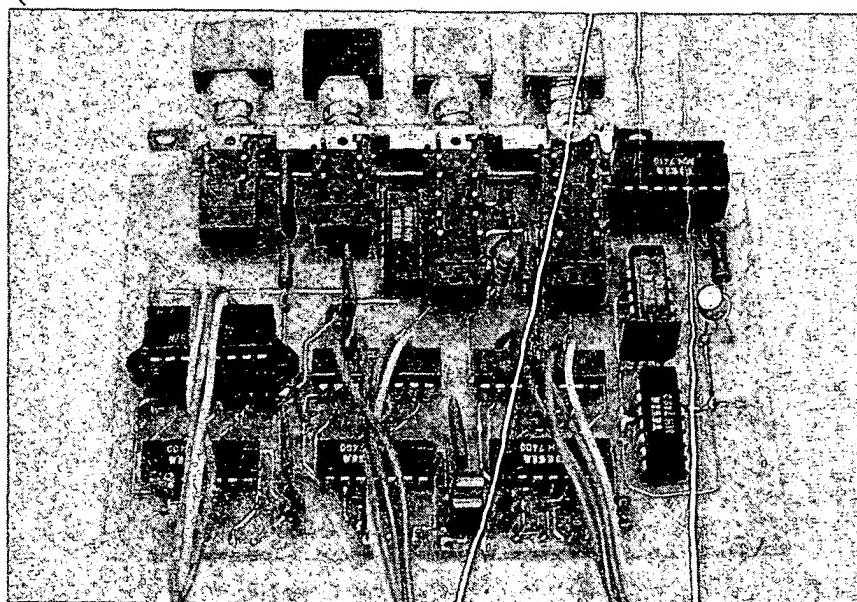
otočný číslicový spínač TS 211 XX
přepínač Př-třísegmentový, dvoupolohový, nejlépe
tlačítkový, Isostat
Tl₁, Tl₂ tlačítka Isostat, jeden spínací kontakt
Tl₃ trojice spínacích tlačítek (Isostat)

Součástky na desce s plošnými spoji displeje

digitrony ZM1080 (ZM1080T), 3 ks
dekokdry MH74141, 3 ks
odpory 33 kΩ, 3 ks
kondenzátor 0,1 μF, TK 781

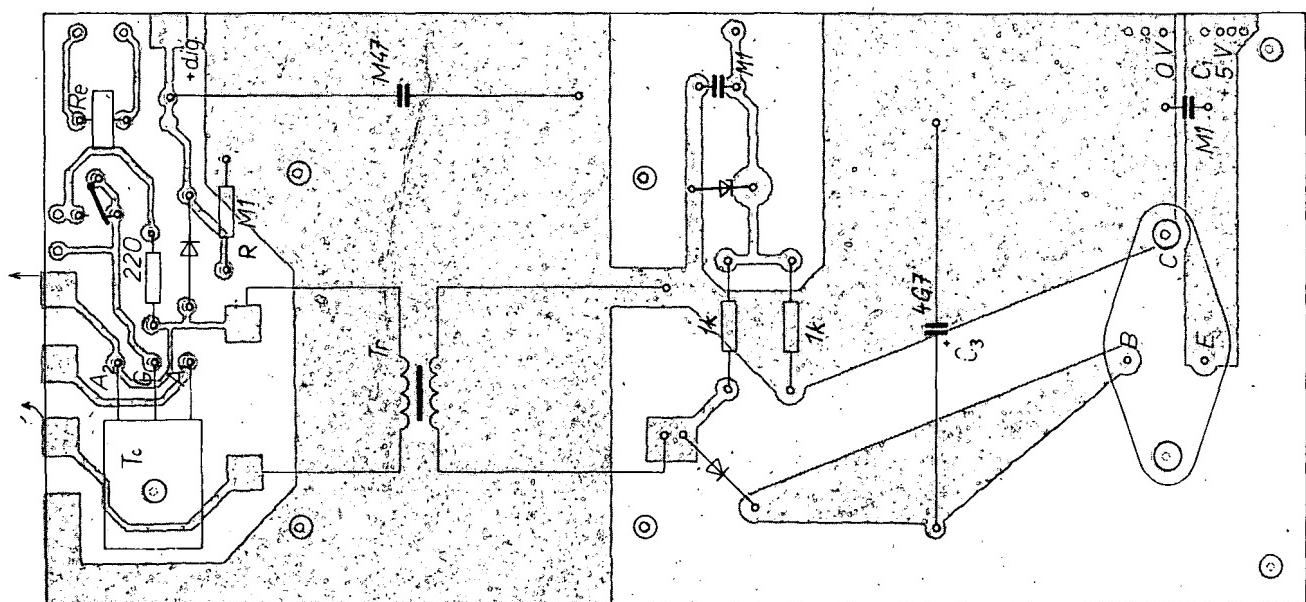
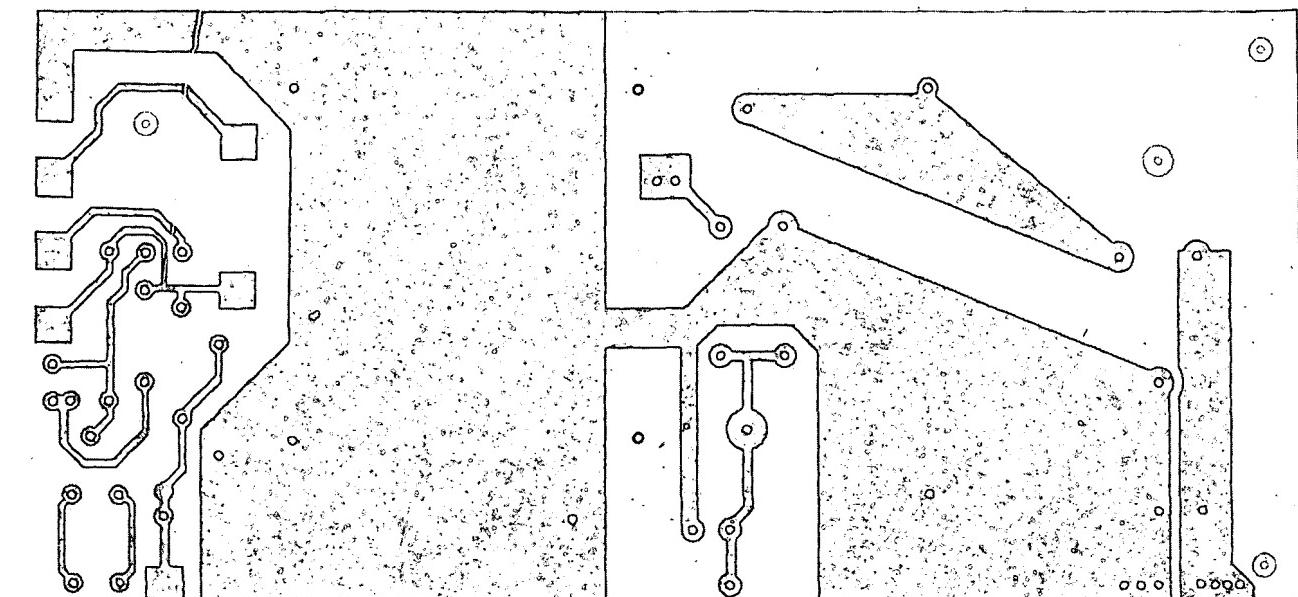
Obr. 1. Deska s plošnými spoji O205. (všechny neoznačené odpory jsou 10 kΩ, kondenzátory 0,1 μF, tranzistor je typu KC507, jako invertory jsou použita hradlu z pouzder MH7400)

Obr. 2. Osazená deska z obr. 1

POZOR!

Desku s plošnými spoji a sadu součástek pro předzesilovač pro gramofon lze objednat v prodejně TESLA, Pardubice, Paříckého 580, PSČ 530 00.

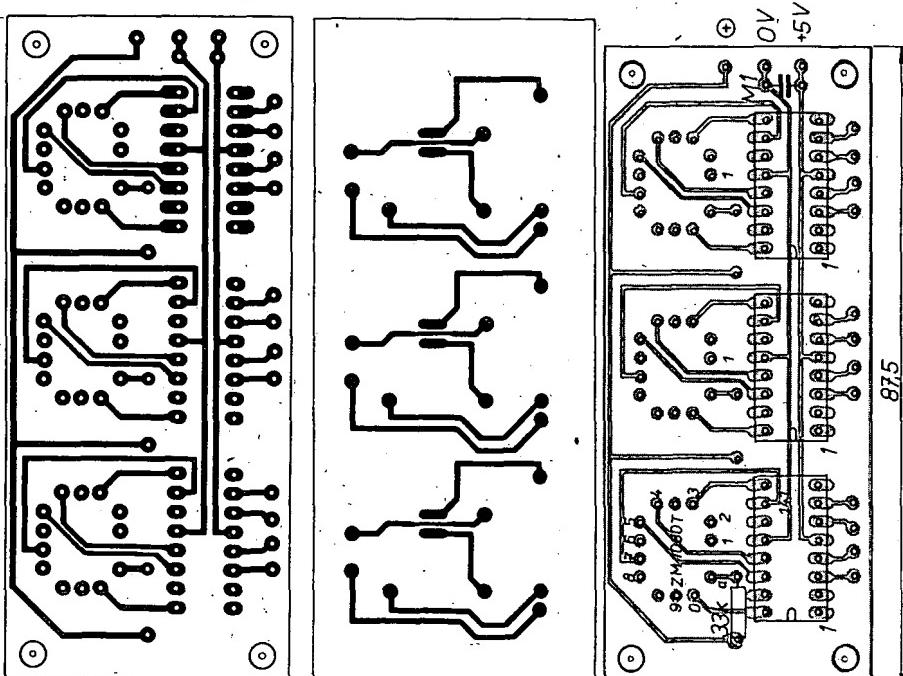
Obr. 3. Deska s plošnými spoji
zdroje (O206)

podle popisu, pokusíme se pro zapojení navrhnout desku s plošnými spoji.

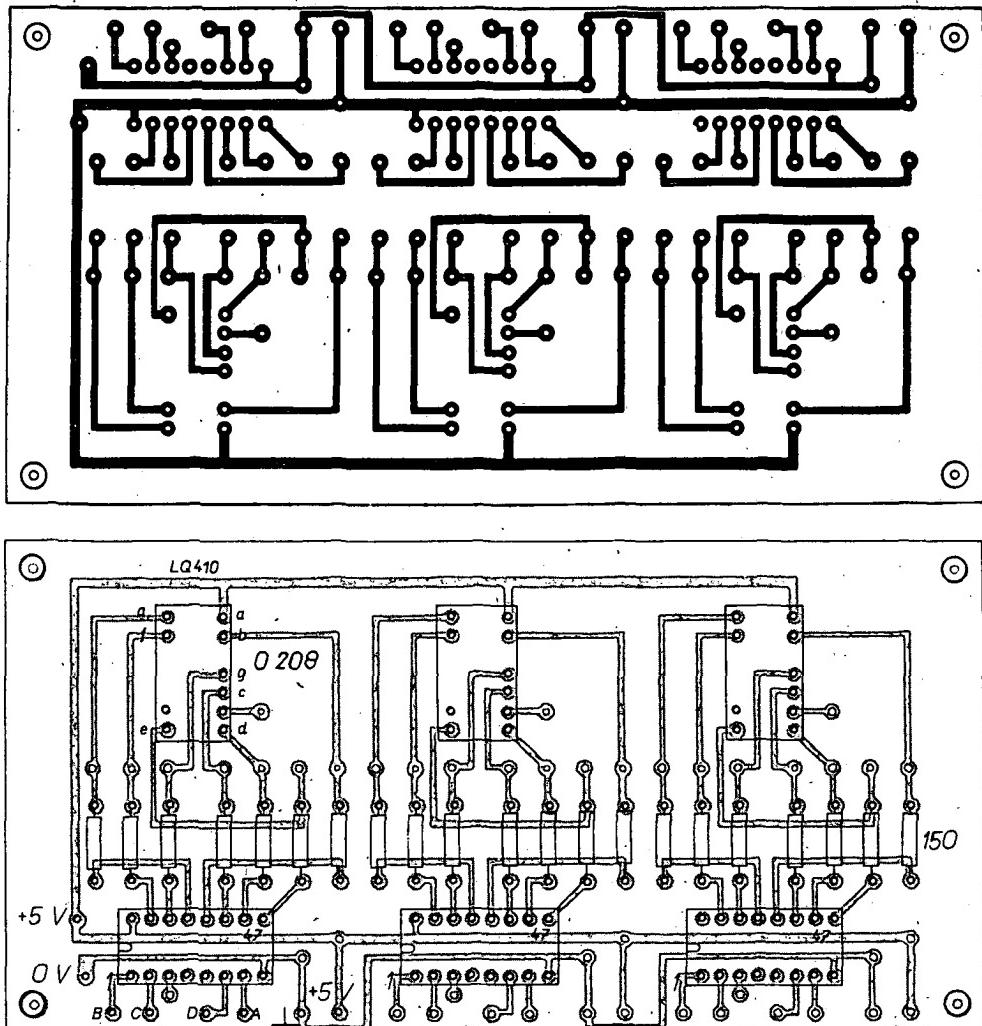
Při ověřování bylo největším problémem sehnat přepínače BCD s invertovanými výstupy. Proto jsme nejprve vyzkoušeli zapojení s běžným přepínačem s neinvertovanými výstupy na zkušebním šasi podle fotografií na poslední straně obálky. Zkušební šasi se skládalo z jednotlivých objímek na univerzálních destičkách s plošnými spoji; jejich uspořádání je zřejmé z fotografie. Přepínač BCD byl zapojen nejdříve podle obr. 4 na str. 154, poté podle obr. 9 na str. 156. Přístroj pracoval na první zapojení, a to jak v pracovním režimu čítače, tak časového spínače a to v obou případech.

zapojení, a to jak v pracovním režimu čítače, tak časového spínače.

Po čase, když se nám podařilo sehnat přepínač BCD s invertovanými výstupy, vyzkoušeli jsme i tuto verzi zapojení se stejným výsledkem. Proto jsme se pokusili navrhnut pro zapojení desku s plošnými spoji. Vzhledem k symetrii zapojení jsme pro návrh desky uvažovali jako invertory hradla z pouzdra MH7400. Deska s plošnými spoji je na obr. 1, jde o uspořádání pro přepínač BCD

Obr. 4. Deska s plošnými spoji displeje s digitrony (O207)

Obr. 5. Deska s plošnými spoji displeje s číslicovkami LED (O208)

s invertovanými výstupy. Osazená deska je na obr. 2 – všechny odopy jsou $10\text{ k}\Omega$ kromě odporu v bázi tranzistoru KC507 – ten je $8,2\text{ k}\Omega$ – a odporu mezi tlačítka STOP a START, ten je $220\text{ }\Omega$. Všechny kondenzátory jsou keramické blokovací o kapacitě 68 až 100 nF .

Při uvádění do chodu byly s osazenou deskou potíže – čítače nečítaly rovnoměrně po sekundách, ale nedefinovaně. Příčina tohoto jevu byla odstraněna blokováním vstupů 4 a 5 „jednotkového“ čítače MH74192 kondenzátory s kapacitou 1 až $4,7\text{ nF}$. Také tranzistor spínal „jak se mu zacházelo“, proto byl původní odpor v jeho bázi ($10\text{ k}\Omega$) zaměněn za $8,2\text{ k}\Omega$, tím byla závada odstraněna. Jiné nedostatky nebyly zjištěny.

Přístroj byl vyzkoušen jak s postupným zápisem jednotlivých čísel časového intervalu (tj. s jedním přepínačem BCD a třemi jednotlivými tlačítky pro zápis jednotek, desítek a stovek sekund), tak s paralelním zápisem všech čísel (tj. s třemi přepínači BCD a s trojicí spražených tlačítek).

Pro osazování desky s plošnými spoji jen několik pokynů: nejprve je třeba zapájet do desky tlačítkovou soupravu, spoje na straně součástek je pro snadné pájení třeba předem ocínovat a součástky na straně součástek je třeba pájet páječkou, která má ostrý pájecí hrot (nikoli tedy pistolovou páječkou).

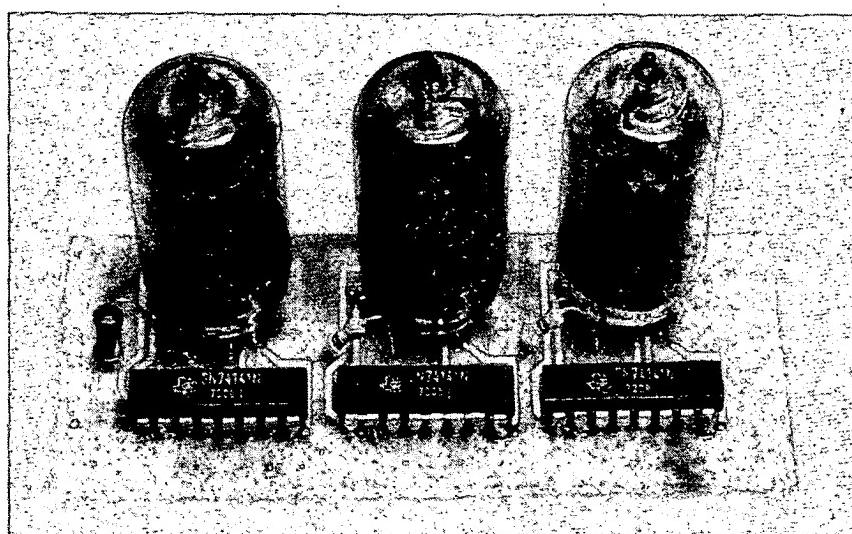
Desku s plošnými spoji jsme navrhli též pro zdroj a pro displej, obr. 3 (osazená deska

je na 4. straně obálky) a obr. 4 a 5. Osazená deska displeje s digitrony je na obr. 6, desku s displejem s číslicovkami LED jsme nevzkoušeli, protože jsme neměli prostředky k nákupu součástek.

Jako relé jsme použili sovětský výrobek pro napětí 5 V – ve zkušebním vzorku však stejně dobře pracovalo i relé podle popisu autora – převinuté jazyčkové relé. Pro realizaci znova upozornujeme na nutná bezpečnostní opatření, použije-li se jako zdroj

k napájení digitronů síťové napětí – pak je třeba respektovat všechna upozornění – skříň z plastické hmoty, vyloučit možnost dotyku s kovovou částí přístroje, triplámmenná síťová šňůra atd.

Závěr: při pečlivé práci s předem vyzkoušenými součástkami lze stavbou přístroje získat užitečný doplněk do temné komory, který bude užitečným pomocníkem při všech běžných pracech.

Obr. 6. Osazená deska displeje s digitrony